

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LOZAN BARIŞ KONFERANSINDA ÇÖZÜME
KAVUŞTURULAMAYAN SORUNLAR**

Hazırlayan:

V. Ercan YURTTAŞ

Danışman:

Yrd.Doç.Dr. Mustafa SARIBIYIK

DİYARBAKIR-2007

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LOZAN BARIŞ KONFERANSINDA ÇÖZÜME
KAVUŞTURULAMAYAN SORUNLAR**

Hazırlayan:

V. Ercan YURTTAŞ

Danışman:

Yrd.Doç.Dr. Mustafa SARIBIYIK

DİYARBAKIR-2007

ÖZET

Lozan Barış Antlaşması, İstiklal Savaşına son verme, Birinci Dünya Harbinin galipleri ile hesaplaşma, hukuki ve siyasi yönden anlaşmazlıkları çözümlenme, yüzyıllardan beri sürüklene gelen problemlere çare bulma adına gerçekten önemli ve büyük bir eserdir.

Kurtuluş Savaşından başarıyla çıkmış, İtilaf Devletlerinin zorla uygulamaya çalıştıkları Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşmasının kabul edilemez hükümlerinden kurtulup yeni hür ve bağımsız bir devlet olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Türkiye olarak, kendilerini Birinci Dünya Harbinin galibi gören, Osmanlı İmparatorluğu zamanında kazandıkları imtiyazları kaybetme endişesinde olan devletlere karşı o günün şartlarında, elde edilebilecek en uygun maddelere imza atılmıştır. Elbette ki her istediğimizi elde edememiş ve bazı hususların çözümlerini zamana bırakmış olabiliriz, fakat şunu da unutmamak gerekmektedir ki; artık Türk Ulusunun da savaştığı hâli kalmamış bütün imkânlarını Kurtuluş Harbinde kullanmıştır.

Bu çalışmada Lozan Barış Antlaşmasına başka bir yönüyle ele alarak, iki safhalı olan bu konferans sonucunda karşılıklı sonuca varılamayan veya bizim tarafımızdan istenildiği şekilde sonuçlanmayan hususların ileride nasıl çözüldüğü ve hala günümüze etkileri incelenmiştir.

Tezin giriş bölümünde Birinci Dünya Savaşından Lozan Antlaşmasına kadar geçen sürede gelişen siyasi olaylardan kısaca bahsettikten sonra konferans şartları ve karşılıklı katılımcılara değinilmiştir. Birinci bölümde; Konferansın her iki safhasında görüşülen hususlar ayrıntıları ile ele alınmıştır. İkinci bölümde, Lozan'da Çözüme Kavuşturulamayan Sorunlar başlığı altında birinci ve ikinci safhadaki sorunlar ayrı ayrı incelenmiş, Lozan Barış Konferansına yapılan eleştiriler ve Sevr Antlaşması ile karşılaştırılması yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise çözüme kavuşturulamayan sorunların günümüze ne gibi etkileri olduğu belirtmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde de Lozan Barış Konferansına ilişkin eleştiriler olmasına, bazı sorunların tam olarak çözümlenmemesine rağmen Atatürk'ün de belirttiği gibi "Osmanlı devrine ait tarihte eşi görülmemiş bir siyasi zafer eseri" olduğu ve geçerliliğini günümüze kadar sürdüren ve sürdürecektir ender antlaşmalardan biri olduğuna belirtilmiştir.

ABSTRACT

Lozan Peace Agreement was a real achievement just because it ended the Independence War, got revenge from the winners of World War I (WWI), solved legislative and politics problems and found solutions to the problems which were ongoing for centuries.

Since the winners of WWI, worrying to lose the privileges that they had during the Ottoman Empire, have forced Turkey to agree with the unacceptable articles of Mondros and Sevr Agreement. But Turkey, as being a new and independent state, has signed the Lozan Peace Agreement under the most appropriate conditions.

Of course we couldn't get all we wanted and let some problems to be solved in time but it is to be known that, in that time Turks had no power and source to continue the war anymore.

In this study, Lozan Peace Agreement was discussed in a different point of view. The bilaterally unsolved problems and the subjects that were resulted not in favor of us, were examined.

In the introductory of the study, after the conference conditions and attendees were shortly mentioned, the politics events from WWI to Lozan Peace Agreement were discussed.

In the first chapter, the subjects which were held in two phases of the conference were discussed in details.

In the second chapter, the problems occurred in the first and the second phase were examined separately and compared under the article of "Problems that couldn't be solved in Lozan".

In the third chapter the effects of unsolved problems were discussed. In the final chapter, in despite of criticism against Lozan Peace Conference and existence of some ongoing unsolved problems, it is mentioned that Lozan is one of the unique agreement which effects today and the future, as Atatürk said "Lozan is such a political victory that never seen in whole Ottoman Empire history".

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd.Doç.Dr. Mustafa SARIBIYIK

Üye : Yrd.Doç.Dr. M. Salih ERPOLAT

Üye : Yrd.Doç.Dr. Rıza GÜL

Üye :

Üye :

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Prof.Dr.Emrullah GÜNEY

Enstitü Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TUTANAK	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1
1.1. Lozan Antlaşması'nın Arka Planı.....	1
1.1.1. Lozan Antlaşmasına Giden Yolda Birinci Dünya Savaşı Sonrası Olaylar.....	2
1.1.2. Mudanya Ateşkes Antlaşması.....	8
1.2. Lozan Konferansına Çağrı.....	12
1.2.1. Saltanatın Kaldırılması.....	12
1.2.2. Lozan Konferansı'na Katılan Türk Heyeti.....	13
1.2.3. Lozan Konferansına Katılan Devletler.....	15
1. BÖLÜM	16
LOZAN KONFERANSININ SAFHALARI	16
1.1. Konferansın Safhaları.....	16
1.1.1. Birinci Safha (20 Kasım 1922–4 Şubat 1923).....	18
1.1.1.1. Çözüme Kavuşmayan Konular.....	18
1.1.1.2. Uzlaşma Sağlanan Konular.....	19
1.1.2. İkinci Safha (23 Nisan 1923–24 Temmuz 1923).....	22
1.1.2.1. Mustafa Kemal'in Tutumu ve Barış Çabaları.....	24
1.1.2.2. Görüşmelerin Tekrar Başlaması ve Konferansın İmzalanması.....	25
1.2. Lozan Antlaşması'nın Maddeleri.....	25
1.2.1. Sınır Sorunu.....	26
1.2.1.1. Güney Sınırı.....	27

1.2.1.2. Batı Sınırı.....	29
1.2.2. Azınlıklar.....	30
1.2.3. Kapitülasyonlar.....	31
1.2.4. Savaş Tazminatı.....	32
1.2.5. Devlet Borçları.....	33
1.2.6. Boğazlar.....	34
1.2.7. Nüfus Mübadelesi.....	37
2. BÖLÜM	39
LOZAN'DA ÇÖZÜME KAVUŞTURULAMAYAN SORUNLAR	39
2.1. Lozan Barış Konferansında Çözümeye Kavuşturulamayan Sorunlar	39
2.1.1. Birinci Safhada Çözümeye Kavuşturulamayan Sorunlar	39
2.1.1.1. Osmanlı Borçları.....	39
2.1.1.2. İstanbul ve Boğazların Müttefikler Tarafından Tahliyesi	42
2.1.1.3. Adli, İktisadi ve Diğer İmtiyazlar	43
2.1.2. İkinci Safhada Çözümeye Kavuşturulamayan Sorunlar.....	45
2.1.2.1. Musul Sorunu	45
2.1.2.2. Yunanistan ile Olan Nüfus Değişimi.....	46
2.1.2.3. Ege Adaları	47
2.1.2.4. Boğazlar Sorunu	49
2.1.2.5. Hatay Sorunu	52
2.1.3. Lozan Konferansı'na Yapılan Eleştiriler	54
2.1.4. Lozan ve Sevr Antlaşmasının Karşılaştırılması.....	55
3. BÖLÜM	64
LOZANIN GÜNÜMÜZE ETKİLERİ	64
3.1. Lozan Barış Konferansında Çözümeye Kavuşturulamayan Sorunların Günümüze	

Etkileri	64
3.1.1. Hatay Sorunu	64
3.1.2. Ege Adaları	67
3.1.3. Boğazlar Sorunu	70
3.1.4. Yunanistan ile Olan Nüfus Değişimi	77
3.1.5. Musul Sorunu	82
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	85
KAYNAKÇA.....	103

ÖNSÖZ

Lozan Antlaşması, bir yandan Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak çıkan ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini, 10 Ağustos 1920'de de Sevr Barış Antlaşmasını imzalayan Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi mirasını çözüme ulaştırırken; diğer yandan yeni Türk Devleti'nin Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde medeni dünyada şerefli yerini almasını sağladı. Diğer bir ifade ile Lozan Antlaşması, yenen ve yenilen devletler arasındaki ilişkileri değil, 1914-1918 savaşının galibi devletler ile 1919-1922 yılları arasında Kurtuluş Savaşını kazanan Türkiye arasındaki ilişkileri eşit koşullar içinde düzenleyen bir antlaşmadır.

Türkiye Cumhuriyetimizin uluslararası hukuk ve diplomasi alanında onaylanması ve bir tür tapu senedi olan Lozan Barış Antlaşması'nın üzerinden 83 yıl geçmiştir. Aslında tarihsel ölçek açısından yeterince uzun bir Antlaşma ömrü sayılmayabilir. Ancak Lozan Antlaşması, I. Dünya Savaşı'nın ardından mağlup devletlerle yapılan antlaşmalardan hala yürürlükte olan ender metinlerden biridir. Söz konusu antlaşmanın, hem sağlıklı temellere oturtulmuş olması hem de çok yönlü güç dengelerine dayalı olarak ayakta kalabilmiş olması nedeniyle hala günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Türkiye'nin taraf olarak katıldığı bu antlaşma, Anadolu'nun tapusunun Türkler'e ait olduğunu kanıtlayan tarihi ve uluslararası bir belge olup, geçerliliği günümüzde olduğu kadar gelecekte de devam edecek olan bir kıymet ve öneme haizdir.

Lozan Antlaşmasının çözüme kavuşturulamayan sorunları konu alan çalışmam üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Lozan Konferansı'nın safhaları ve bu safhalarda görüşülen hususlar, ikinci bölümde; Lozan Konferansı'nda çözüme kavuşturulamayan sorunlar ile Lozan Konferansı'na yapılan eleştirilere ve Sevr Antlaşması ile karşılaştırılmasına yer verilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise; Lozan Konferansı'nda çözülemeyen fakat ileriki yıllarda sonuca varılan sorunların günümüze etkileri ele alınmıştır.

Bu çalışmalarında, öncelikle yüksek lisans programına dâhil olma aşamasında bile iyi niyeti ve desteğini esirgemeyen, yüksek lisans tez danışmanlığımı üstlenerek, gerek konu seçimi gerekse çalışmaların yürütülmesi sırasında yoğun ders programına rağmen bana zaman ayıran, yol gösteren ve destek veren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARIBIYIK'a, gerek derslerde ve gerekse ders dışında dostluğunu esirgemeyen ve tez hazırlama aşamasında azami desteği sağlayan ve yönlendirmelerde bulunan Öğretim

Görevlisi Bülent ERANTEPLİ'ye, derslerde ve ders dışı zamanlarda da dostluklarını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma ve son olarak, onlara ayırmam gereken zamanı bu çalışmamdan dolayı derslere ayırmamı anlayışla karşılayan sevgili eşim Gülsev ve oğlum Mert'e olmak üzere emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Ercan YURTTAŞ

Diyarbakır, 2007

GİRİŞ

Lozan Barış Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuki, siyasi ve hatta iktisadi varlığına temel teşkil eden bir antlaşma olması sebebiyle Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. İçinde bulunduğumuz bu günde dahi geçerliliğini koruyan nadir antlaşmalardan birisidir.

Türk Kurtuluş Savaşı, askeri alanda Mudanya Antlaşması ile siyasi alanda ise Lozan Antlaşması ile sona ermiştir. Mudanya Antlaşması Mondros'u, Lozan Antlaşması ise Sevr-i ortadan kaldıran antlaşmalardır.

Lozan Birinci Dünya Savaşı galiplerinin temel amacı olan Anadolu'nun parçalanmasını ve Türklüğün ortadan kaldırışını öngören Sevr Antlaşması'nın yırtılıp atılmasını ve yürürlükten kaldırılmasını sağlayan belgedir.

Lozan'da kapitülasyonlardan arınmış, siyasal ve ekonomik bağımsızlığa, başka bir ifadeyle "tam bağımsızlık"a kavuşmuş Türk devletinin kuruluşu sağlanmıştır.

Anadolu'yu bölen, Türk yurdunda bağımsız devletler oluşturan Sevr, aynı zamanda Anadolu'da dinsel ve etnik ayrıma olanak tanıyan çok hukuklu bir sistem yaratmıştır. İşte Lozan'da bu düzen tamamen yıkılmıştır.

Lozan Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan bir milletin dağılmış hale düşmesi ve bu esarete layık yeniden şahlanıp, tüm esir milletlere örnek teşkil eden Milli Mücadelesinin bayraklaştırılma mekânıdır.

Atatürk'ün söylediği gibi "yüzyıllık hesaplar görülüyordur ve bu yüzyıllık hesaplar gelecek yüzyılları da etkileyecektir."

1.1. Lozan Antlaşması'nın Arka Planı

Mudanya Mütarekesi sonucu, kesin barış antlaşmaları görüşmelerine gidilmiş ve tarafsız bir ülkenin şehri olarak Lozan (İsviçre) görüşmelerin yapılacağı yer seçilmiştir.¹

Lozan Barış Konferansı'nda, yalnız Yunanistan'la bir hesaplaşma, harbe son veren bir barış antlaşması bahis konusu olmamakla beraber, aynı zamanda Birinci

¹ Hamza EROĞLU, **Şerefli Bir Tarih Lozan**, Ulus, 24.7.1963, s. 149-157

Dünya Savaşı'nın galipleri ile hesaplaşma, hukuki ve siyasi yönden uyuşmazlıkları çözümüyle yüzyıllardan beri süregelen problemlere çare aranmaktadır.²

1.1.1. Lozan Antlaşmasına Giden Yolda Birinci Dünya Savaşı Sonrası Olaylar

Birinci Dünya Savaşı, insanlığın maddi ve manevi kayıpları dikkate alındığında insanın başına gelen en büyük felaketlerden biridir. Savaş sonrası imzalanan barış antlaşmaları, dünyaya sulh ve sükûneti getirmekten uzak kalmıştır. Aksine yeni bir savaşın işaretlerini vermiştir. Bu yüzden Lozan Barış Antlaşması hariç, Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan antlaşmalar sistemi “barışa son veren barış olarak ” adlandırılmıştır.³

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirmeyi öngören mütareke, Bahriye Nazırı Albay Rauf Bey, Reşat Hikmet ve Sadullah Beylerden oluşan Osmanlı heyeti tarafından Mondros limanındaki Agamemnon muharebe gemisinde imzalandı. **Mütarekenin hükümleri şöyle idi:**

" **Madde 1-** Karadeniz'e geçmek için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçmenin sağlanması, Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının müttefikler tarafından işgali.

Madde 2- Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları, torpido ve kovan yerleri ve diğer engellerin yerleri gösterilecek, bunları taramak veya kaldırmak için istenildiği zaman yardım edilecektir.

Madde 3- Karadeniz'deki torpil mevkileri hakkında mevcut bilgi verilecektir.

Madde 4- İtilaf Devletleri'ne ait harp esirleri ile Ermeni esir ve mevküfları İstanbul'da toplanacak, kayıtsız ve şartsız itilaf hükûmetlerine teslim olunacaktır.

² Hamza EROĞLU, **Türk Devrim Tarihi**, 5. baskı, Ankara, 1977, s. 159-174.

³ Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt 1, İstanbul, 1983, s. 146-150.

Madde 5- Hudutların muhafazası ve iç güvenliğin korunması için lüzumu görülen kuvvetlerden maadasının derhal terhis, işbu askeri kuvvetlerin miktar ve durumları, Osmanlı Devleti ile müzakere edildikten sonra, müttefikler tarafından kararlaştırılacaktır.

Madde 6- Osmanlı kara sularında zabıta ve buna benzer hususlar için kullanılacak küçük gemiler müstesna olmak üzere, Osmanlı sularında veya Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün savaş gemileri gösterilecek, Osmanlı limanlarında mevkuf bulundurulacak.

Madde 7- Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek durum zuhurunda herhangi bir stratejik bir stratejik noktayı işgal hakkına haiz olacaklardır.

Madde 8- Bugün Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve demiryollarından İtilaf Devletleri tarafından istifade edilmesi ve itilaf Devletleri ile savaş halinde bulunan devletlere kapatılması, Osmanlı gemileri de ticaret ve ordunun terhis hususlarında benzer şartlar içinde faydalanacaklardır.

Madde 9- İtilaf Devletleri'ne Osmanlı tersane ve limanlarında bütün gemilerin tamirleri için kolaylık gösterilecektir.

Madde 10- Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali.

Madde 11- İran kuzey batısında ve güney Kafkasya'daki Osmanlı kuvvetlerinin derhal savaştan evvelki hudut gerisine alınması hususunda evvelce verilen emir icra edilecektir. Güney Kafkasya'nın evvelce Osmanlı kuvvetleri tarafından boşaltılması emredildiğinden, kalan kısmı müttefikler tarafından mahalli durum tetkik edilerek istenilirse boşaltılacaktır.

Madde 12- Hükümet muhabereeleri müstesna olmak üzere, telsiz telgraf ve kabloların itilaf memurları tarafından murakabesi.

Madde 13- Bahri, askeri ve ticari madde ve malzemenin tahrip edilmemesi.

Madde 14- Memleketin ihtiyacı sağlandıktan sonra kalan kömür, akaryakıt ve deniz levazımının Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilmesi (Mezkûr maddelerden hiç biri ihraç olunmayacaktır.)

Madde 15- Bütün demiryollarına itilaf murakabe subayları memur edilecektir. Bunların arasında bugün Osmanlı Devleti'nin murakabesi altında bulunan güney Kafkas demiryolları serbest ve tam olarak, İtilaf memurlarının idaresi altına konacaktır. Ahalinin ihtiyacı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali dâhildir. Osmanlı Devleti Bakû'nün işgaline itiraz etmeyecektir.

Madde 16- Hicaz, Asir ve Yemen'de, Suriye ve Irak'ta bulunan birlikler en yakın İtilaf komutanına teslim olunacaktır ve Kilikya'daki kuvvetlerin muhafazası için lüzumlu olandan maadası 5 nci maddedeki şartlara göre geri çekileceklerdir.

Madde 17- Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan birliklerine teslim olunacaklardır. Teslim olmadıkları takdirde Osmanlı Hükûmeti muhabere ve yardımı kesmeyi taahhüt eder.

Madde 18- Mısır'da dâhil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanlar en yakın İtilaf muhafaza birliğine teslim edilecektir.

Madde 19- Alman, Avusturya deniz, kara subayları ve sivil memurları ve teb'asının bir ay içinde, uzak olanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa bir zamanda Osmanlı memleketini terk etmeleri gerekir.

Madde 20- Terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, silah, cephaneye ve nakil vasıtalarının kullanma tarzına ait verilecek talimata riayet olunacaktır.

Madde 21- Müttefiklerin menfaatlerini korumak için iaşe nezareti yanında İtilaf mümessilleri bulunacak ve kendilerine bu bapta lüzum görülecek bütün bilgiler verilecektir.

Madde 22- Osmanlı harp esirleri İtilaf Devletleri yanında muhafaza edilecek. Sivil harp esirleri ile askerlik çağı dışında olanların terhisleri dikkate alınacaktır.

Madde 23- Osmanlı Devleti merkezi hükûmetlerle bütün ilişkilerini kesecektir.

Madde 24- Altı vilayette "**aslında altı Ermeni vilayeti**" karışıklık zuhurunda bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını İtilaf Devletleri muhafaza ederler.

Mayıs 25- Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş 1918 yılı Ekim ayının 31 nci günü vasati mahalli saat ile öğle vakti sona erecektir. İmzalar: **Arthur Galthorpe, H. Rauf, Reşat Hikmet, Sadullah**"⁴

Osmanlı Padişahı şartları ağır bulmakla birlikte, diğer müttefik hükümdarları gibi tahtını kaybetmediği için mütarekeden memnun idi. Başbakan İzzet Paşa da Türk heyetinin iyi karşılanması sebebiyle Amiral Galtrop'a teşekkür mektubu gönderdi. İki devlet arasındaki dostluk ilişkilerinin bir daha bozulmamasını diledi.

25 Maddeden oluşan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin devlet olma özelliğini ortadan kaldıran; Ordu bağımsızlığını yok eden; İtilaf Devletleri'ne Osmanlı topraklarını işgal hakkı sağlayan özelliklere sahipti.⁵

Galip Devletler kendi araladıkları topladıkları Paris Barış Konferansı neticesinde Almanya ile 28 Haziran 1919'da Versailles Barış Antlaşması, Avusturya ile 10 Eylül 1919'da Saint Germain Antlaşması, Macaristan ile 6 Haziran 1920'de Trianon Antlaşması ve Bulgaristan ile 27 Kasım 1919'da Neuilly Antlaşması imzalamışlardır.⁶

⁴ Fahri BELEN, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1973, s.11-14; Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, c.I (1920-1945) s.12-14

⁵ Veli YILMAZ, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1998, s. 181

⁶ Rifat UÇAROL, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1985, s. 396-400.

Paris Barış Konferansı'nda ele alınan en önemli konulardan biride Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini belirleyecek "Doğu Sorunu" dur. Gerçi İtilaf Devletleri savaş esnasında aralarında imzaladıkları, gizli antlaşmalarla Osmanlı Devleti topraklarını kâğıt üzerinde paylaşmışlardır.⁷

Bu arada oluşan Misak-ı Milli'nin esasları; Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları ve 20-22 Ekim 1919 tarihli Amasya Mülakatı'na dayanır.⁸

Bu tamim, kongre ve mülakatta oluşan fikirler; 12 Ocak 1920'de, İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından görüşüldü. Meclis'in 28 Ocak tarihli oturumunda kabul edilen metin, 17 Şubat 1920 tarihinde açıklandı. Milli Ant anlamını taşıyan "**Misak-ı Milli**" ye göre:

1. " Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihli mütareke imzaladığı tarihte düşman ordularının işgali altında bulunan Arap memleketlerinin durumunun, halkın serbestçe verecekleri oya göre belirlenmesi gereklidir. Bu mütareke hududu içinde Türk ve İslam çoğunluğu bulunan kısımların tümü, hiç bir şekilde ayrılık kabul etmez bir bütündür.

2. Halkın oyu ile ana vatana katılmış olan üç sancakta (Elviye-i Selase; Kars, Ardahan, Batum) gerekirse halkın oyuna başvurulmasını kabul ederiz.

3. Türkiye barışına bırakılan Batı Trakya hukuki durumunun saptanması da halkın tam bir hürlukte verecekleri oya uygun olmalıdır.

4. Hilafet merkezi ve Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü zedelenmeden masun (korunmuş) olmalıdır. Bu esas kabul edilmek şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması hususunda bizimle diğer bütün ilgili devletlerin birlikte verecekleri karar geçerlidir.

⁷ Ali Fuat TÜRKGEİLDİ, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, 1948, s. 126.

⁸ **Nutuk**, Cilt-I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973 s.242-249

5. İtilaf Devletleriyle, düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılmış olan anlaşma esasları dairesinde azınlıkların hakları, komşu memleketlerdeki Müslüman halkın aynı haktan yararlanmaları şartıyla tarafımızdan kabul ve temin edilecektir.

6. Milli ve iktisadi gelişmemiz imkân dairesine girmek ve daha ileri ve düzenli bir şekilde iş görmeye muvaffak (başarılı) olabilmek için her devlet gibi bizim de gelişmemizin sağlanması sebeplerinin temininde İstiklal ve tam bir hürliğe sahip olmamız hayat ve beka (var olma) esasıdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali gelişmemize engel olan kayıtlara karşıyız. Hissemize düşecek olan borçlarımızın ödenmesi şartları da bu esasa aykırı olmayacaktır. " ⁹

Bu kongre ve toplantılarda milli hudutlar tespit edilmiş, vatanın ve milletin varlığına yönelik tehlikelere karşı tedbirler düşünülmüş, fikirler ve alınan kararlar Türk Milleti'ne maledilerek kurtuluş için Türk milliyetçiliği esas alınmıştır.¹⁰

Bu cümleden olarak, milli hudutlar 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi imzalandığı tarihte orduların bulunduğu hatlar esas alınarak belirtilmiştir. Türk İstiklal Savaşı'nın ana hedefi olan ve daha sonraki Atatürk döneminde de Türk dış politikasının ruhunu oluşturan "**Misak-ı Milli**" önce Erzurum ve Sivas kongrelerinde kabul edilip şekillendikten sonra 28 Ocak 1920'de Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından da kabul edilerek resmileşmiş ve hukukileşmiştir.

Ancak bu gelişmeler İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmiştir. Bunun üzerine İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nı dağıttılar. Bu durum, 23 Nisan 1920'de Ankara'da T. B. M. M. 'nin açılışı ile yeni bir dönemin başlamasına kadar devam etti.¹¹

⁹ **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, c.1/1, Yükseköğretim Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s.82-83

¹⁰ YILMAZ, a.g.e., s. 183

¹¹ Veli YILMAZ, **Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri**; s.28-29

Osmanlı Devleti 10 Ağustos 1920’de tamamı 433 maddeden oluşan “Sevr Antlaşması” ile kendi ölüm fermanını imzalamıştır. Osmanlı Devleti Sevr Antlaşması’nın ağır şartlarına rağmen kurtuluşu galip devletlerin isteklerine uymakta görmüştür.¹²

Mütareke sonrasında Mustafa Kemal önderliğindeki Türk Milleti Sevr Antlaşması maddelerine karşı çıkmışlardır. Sevr hükümleri ne kadar İstanbul Hükûmeti tarafından kabul edilmişse de Anadolu toprakları TBMM hükûmeti ve ortaklarının hâkimiyeti altında yer almaktadır. Bu sebeple İtilaf Devletleri Anadolu’daki işgale inanan ordularını Ankara üzerine sevk etmişlerdir. Böylece Anadolu, tarihinin en şanlı savaşı olan İstiklal Savaşı’na sahne olmuştur. Büyük Taarruz, Başkomutanlık ve Takip harekâtı ile İzmir’e doğru ilerlemiştir. Hedef bütün ülkenin düşmandan arındırılmasıdır.¹³

Yunan Hükûmeti Türklerin bu şekilde ard arda kazanarak İzmir’e doğru ilerlemesini endişe ile izledikten sonra İngiltere’ye müracaat ederek, Mütareke istemiştir. İngiltere bu teklifi birkaç gün sonra Fransa ve İtalya Hükûmetlerine bildirmiştir.¹⁴

İtilaf Devletleri 6 Eylül’de kendi aralarında anlaşarak 7 Eylül’de İstanbul Mümessili Hamid Bey’e Anadolu’nun boşaltılması şartı ile Yunanistan’ın mütareke istediğini bildirmişlerdir. Nitekim 9 Eylül, 10 Eylül’de Bursa, 12 Eylül’de Gemlik ve Mudanya kurtarılmıştır.¹⁵

1.1.2. Mudanya Ateşkes Antlaşması

Türk orduları, 9 Eylül 1922’de İzmir’e girip İzmir ve Bursa’yı Yunan işgalinden kurtardıktan sonra Trakya’yı da Yunan Ordusu’ndan kurtarmak amacıyla; İstanbul ve Çanakkale istikametlerinde ileri harekâtına devam etti.

¹² Cahit KAYRA, *Sevr Dosyası*, İstanbul, 1997, s. 79-98.

¹³ Salahi R. SONYEL, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politikler II*, Ankara 1986, s. 86- 94

¹⁴ SONYEL, *a.g.e.*, s.87.

¹⁵ Ali Naci KARACAN, *Lozan*, İstanbul, 1971 s. 60.

Türk Ordusu'nun bu muazzam başarısı karşısında sıkıntıya düşen İngiltere Başbakanı Lloyd George, Türkiye ile fiilen savaşa karar veren bir tavırla, sömürgelerinden asker toplanması için taleplerde bulunmaya başladı.¹⁶

İngiltere'den gelebilecek muhtemel tehdit ve tehlikeleri bertaraf etmek isteyen Mustafa Kemal ve Türk Genelkurmayı da, İngilizleri iki cepheli bir harekete mecbur bırakmak için Elcezire Komutanlığını takviye ederek Musul'a yönelik bir harekâta karar verdi. Bu tarihte, İngiltere'nin sömürgelerinden beklenen desteği alması şüpheli olmakla birlikte, böyle iki cepheli bir tehdidi devam ettirmesi de oldukça güçlü.¹⁷

Bu sıralarda, İstanbul'da bulunan Fransız Fevkalade Komiseri General Pelle, İzmir'e giderek Mustafa Kemal ile görüşmek istedi. Türk ordusunun tarafsız bir statüsü olan bölgeye (Boğazlar Bölgesi) girmemesini tavsiye etti. Milli Hükûmetin böyle bir bölge tanımadığını belirten Mustafa Kemal, Türk ordusunun Trakya'yı kurtarmadan durdurulmasının imkânsız olduğunu belirtti.

General Pelle ile Mustafa Kemal arasındaki görüşmeler devam ederken, Fransa Hükûmeti tarafından görevlendirilen ve İngiltere ile İtalya'nın da görevlendirilme konusunda onayı alınan Franklen Bouillon İzmir'e geldi. Bouillon'un gelişinden ve görüşmelere başlanmasından kısa süre sonra İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları imzalı bir nota alındı. Bu nota'da iki ana konu vardı: Biri; Askeri harekâtın durdurulması; diğeri, konferansa ve barışa aitti.

Mustafa Kemal, 29 Eylül 1922'de bu nota'ya verdiği cevapta; Mudanya Konferansı'na katılmayı kabul ettiğini, ancak Meriç nehrine kadar Trakya'nın Türkiye'ye derhal iade edilmesini istedi.¹⁸

¹⁶ **Nutuk**, Cilt-II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981, s.677

¹⁷ **Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, c.IV, Gnkur, Basımevi, Ankara, 1966 s.265-282.

¹⁸ **Nutuk**, c.II, s.678-679

Mudanya Konferansı'na Başkomutanlık namına fevkalade yetki ile Batı Cephesi Orduları Komutanı İsmet Paşa görevlendirildi. Bu görevlendirilme, 4 Kasım 1922'de Ankara Hükûmetince de uygun bulunarak İtilaf Devletleri'ne bildirildi.¹⁹

3 Ekim 1922 günü Mudanya'da yapılan toplantıya; İngiltere adına General Harrington, İtalya Hükûmeti adına Monbelli, Fransa Hükûmeti adına General Charpy ve Yunanistan adına da Mozarakis iştirak ettiler.

11 Ekim 1922'de İmzalanan Mudanya Mütarekesi'nin hükümleri özet olarak şöyledir:

"1. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi üzerine Türk-Yunan silahlı kuvvetleri arasındaki çarpışmalar durdurulacaktır.

2. Bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonra Yunan kuvvetleri Adalar Denizi (Ege) ağzından Trakya ile Bulgaristan sınırının kesiştiği yere dek Meriç'in sol kıyısı gerisine çekilecektir.

3. Barış yapılıncaya değin her türlü karışıklığın önlenmesi için Karaağaç da dâhil olmak üzere Meriç'in sağ kıyısında İtilaf Devletlerince saptanacak yerlere İtilaf Devletleri'nin askerleri yerleştirilecektir.

4. Doğu Trakya'nın Yunan askerleri tarafından boşaltılmasına bu mütarekenin yürürlüğe girişinden itibaren başlanacaktır. Boşaltma yaklaşık 15 gün içinde yapılacaktır.

5. Jandarma da dâhil olmak üzere Yunan mülki memurları ivedi bir biçimde çekilecek ve çekildikleri yerleri İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine; onlar da vakit geçirmeden TBMM Hükûmeti memurlarına terk edecektir. Bu işlem 30 gün içinde tamamlanacaktır.

¹⁹ Nutuk, c.II, s. 681

6. TBMM Hükûmetine devredilen yerlerin güvenliğini sağlamak için ulusal jandarma güçleri gönderilecektir. Subaylar da dâhil olmak üzere jandarma gücü 8000 kişi olacaktır. Barış antlaşması yapılıncaya değin TBMM Hükûmeti Doğu Trakya'ya asker geçirmeyecektir. Barış konferansına kadar hatta konferans süresince Çanakkale ve Kocaeli bölgesinde belirlenen bir çizgide duracaktır.

7. İtilaf Devletleri askerleri buldukları yerlerde Barış yapılıncaya kadar kalacaklardır.

8. Ateşkes antlaşması 14-15 Ekim 1922 gece yarısı yürürlüğe girecektir.

Mudanya Ateşkes Antlaşması 15 Ekim'de yürürlüğe kondu. Doğu Trakya'nın teslim alınması görevi Başkomutan **Mustafa Kemal Paşa** tarafından Refet Paşa'ya verildi ve Refet Paşa Doğu Trakya Valiliği'ne atandı. 19 Ekim'de İstanbul'da göreve başlayan Refet Paşa barış sağlanıncaya kadar TBMM Hükûmetinin bir temsilcisi olarak bu burada görevini sürdürdü. " ²⁰

Mudanya Mütarekesi'nin Milli Mücadele'deki yerini ve önemini şöyle açıklamak mümkündür: Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ile Türk İstiklal Mücadelesinin askeri yönü tamamlandı. Misak-ı Milli ile tespit edilen Doğu Trakya, yeni bir savaşa gerek duyulmadan Türkiye'nin sınırları içine alındı. İngiltere, yeni Türk Devleti'nin siyasal varlığını kabul etmek zorunda kaldı. İngiltere'de Başbakan Lloyd George'un görevinden ayrılmasına sebep olan siyasal gelişmeler yaşandı. Kısacası; akıl, mantık ve milli imkânların uygun ve etkin kullanımı ile ülke millet ve ordu, yeni tehlikelere maruz bırakılmadan onurlu bir barış dönemine girildi.²¹

²⁰ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, I/1, s.167-168

²¹ YIMAZ, a.g.e., s. 201

1.2. Lozan Konferansına Çağrı

TBMM Saltanatı kaldırmadan önce barış konferansı için hazırlıklara başlamıştır. Bu hazırlıklar sırasında üç önemli konu vardır; Birincisi konferansın yeri, ikincisi Türkiye’yi konferansta kimin temsil edeceği ve son olarak da konferansta görüşülecek konuların belirlenmesidir.²²

Konferansın yeri olarak, Antlaşma Devletleri Lozan’ı uygun görmüştür. TBMM Hükûmeti de İzmir’i uygun görmesine rağmen (iletişim kolay olabileceğinden dolayı) bu fikir kabul edilmemiştir. Çünkü uluslararası geleneklere uygun olarak konferansın, tarafsız savaşa katılmamış bir ülke devleti üzerinde Lozan’da yapılmasıdır.²³

İkinci olarak Türkiye’yi kimin temsil edeceği Konferansta Türkiye’yi temsil edebilecek kişinin iyi direnebilmesi ve pazarlık edebilmesi gereklidir. Bu nedenle Mudanya Ateşkes görüşmelerinde olumlu sonuç alan Batı Cephesi Komutanı Türk Devleti’ni Lozan’da en iyi şekilde temsil edecektir.²⁴

1.2.1. Saltanatın Kaldırılması

Büyük Taarruzdan sonra Mudanya Mütarekesi imzalanarak kalıcı barış için Lozan’da görüşmeler yapılması kararlaştırılmıştır. İtilaf Devletleri de TBMM Hükûmeti ile İstanbul Hükûmetini konferansa birlikte çağırılmışlardır. Gerek İtilaf Devletleri’nin gerekse İstanbul’da sarayın davranışı saltanat meselesini gündeme getirmiştir. Amasya Tamimi Erzurum ve Sivas Kongreleri Büyük Millet Meclisi’nin açılması ve aldığı kararlar ile 1921 Anayasası “Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu” belirtiyordu. Saltanat aslında kaldırılmıştır ama resmileşmemiştir.²⁵ Sadrazam Tevfik Paşa’nın 1 Kasım 1922’de Lozan Barış Konferansı’na katılacak delegelerin tespiti için TBMM’nin başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği telgraf mecliste ters tepkiyle

²² Mustafa YILMAZ-Ayşe AKTAŞ, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 1998, s. 131.

²³ KARACAN, **a.g.e.**, s. 63

²⁴ Bilal. N. ŞİMŞİR, **Lozan Telgrafları I. (1922–1923)**, TTK yayını, Ankara, 1990, s. 103-104.

²⁵ Şevket Süreyya AYDEMİR, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922–1938**, İstanbul, 1976, s. 201.

karşılaşmıştır. İstanbul Hükûmeti” Türk Milleti’nin kazandığı zafere ortak olmak istemiştir. Meclis bu durumu görüşmek üzere gündeme getirmiştir. Sonuç olarak 1 Kasım 1922’de Saltanat kaldırılmıştır.²⁶

1.2.2. Lozan Konferansı’na Katılan Türk Heyeti

Lozan Barış görüşmelerine bir nota ile TBMM ve İstanbul Hükûmeti ayrı ayrı davet edilmişlerdir. Müttetiklerin hem İstanbul Hükûmeti hem de TBMM Hükûmetini davet etmeleri Türk Milleti’nin hangi hükûmet tarafından temsil edileceği sorununu ortaya çıkarmıştır.²⁷

İstanbul Hükûmetinin konferansa katılmak istemesi zaten kabul edilmeyen İstanbul Hükûmetinin yanı sıra Saltanat kurumunun da varlığını tartışılır hale getirmiştir. Saltanatın kaldırılması için uygun bir ortamı bekleyen Mustafa Kemal, Meclisteki bu tepkiyi iyi kullanarak, saltanatın kaldırılmasını gündeme getirmiştir. Nihayet 1 Kasım 1922’de Saltanat kaldırılmıştır. Böylelikle İstanbul Hükûmetinin konferansa katılması önlenmiş, 600 yıllık hanedanın yönetimi son bulmuş, cumhuriyet yolu açılmıştır.²⁸

I. Dönem Konferansa gidecek olan heyetin başında;

1. Baş delege: İsmet İnönü (Dışişleri Bakanı)
2. Delegeler: Dr. Rıza Nur (Sağlık Bakanı), Hasan Saka (Maliye Bakanı)
3. Danışmanlar: Münir (Erteğün), A. Muhtar (Çilli), Veli (Saltı), Zülfü (Tigrel), Zekai (Apaydın), Mahmut Celal (Bayar), Şefik (Başman), Seniyettin (Başak), Şevket (Doğruker), Mehmet Tevfik (Bıyıklıoğlu), Tahir (Taner), Nusret (Metya), Yusuf Hikmet (Bayur), Zühtü (İnhan), Fuat (Ağralı), Mustafa Şeref (Özkan), Şükrü (Kaya), Hamit (Hasancan), Cavit Bey, Hayım (Naum), Baha Bey

²⁶ Kemal ARIBURNU, **Sivas Kongresi, Samsun’dan Ankara’ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s. 155.

²⁷ Mehmet GÖNLÜBOL-Cem SAR, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikaları, (1919–1938)**, A.A.M yayını, Ankara, 1990, s. 25.

²⁸ GÖNLÜBOL-SAR, **a.g.e.**,s. 26.

4. Basın Danışmanları: Ruşen Eşref (Ünaydın), Yahya Kemal (Beyatlı)
5. Genel Sekreter ve Danışman: Reşit Saffet (Atabinen)
6. Yazmanlar: Ali (Türkgeldi), Mehmet Ali (Balin), Cevat (Açıkalın), Celal Hazım (Arar), Saffet (Şav), Süleyman Saip (Kıran), Rıfat Bey, Dr. Nihat Reşat (Belger), Atıf (Esenbel), Sabri (Artuç).

Yukarıdaki delegasyon 1. Dönem Lozan Konferansı'na (20 Kasım 1922–4 Şubat 1923) katılmıştır. Bu gruptan A. Muhtar (Çilli), Veli (Saltık), Zülfü (Tigrel), M. Celal (Bayar), Seniyettin (Başak), Şevket (Doğruker), Zühtü (İnhan), Şükrü (Kaya), Hamit (Hasancan), Cavit Bey, Hayım (Naum), Baha Bey, Ruşen Eşref (Ünaydın), Yahya Kemal (Beyatlı), Reşit Saffet (Atabinen), Mehmet Ali (Balin), Cevat (Açıkalın), Celal Hazım (Arar), Saffet (Şav), Süleyman Saip (Kıran), II. Dönem Lozan Konferansı'na (23 Nisan–17 Temmuz 1923) katılmamıştır.

I. ve II. Dönem konferansa gidecek heyetin başında:

1. Genel Sekreter ve Danışman: Tevfik Kamil (Koperler)
2. Yazmanlar: Naci (Kenter), Hamit (Eseniş), Ali Muhtar Bey, Aziz (Topkaç), Hüsnü (Özer).

Fransa, İsviçre Almanya'da görevli hariciyecilerden Ferit (Tek), Cemal Hüsnü (Taray), Cevat (Üstün) ve TBMM Almanya-Avusturya basın temsilcisi ve Servet-i Fünun dergisi sahibi Ahmet İhsan (Tokgöz) bir süre konferans çalışmalarına katılmışlardır.

Konferansa katılan gazeteciler ise:

- I. Dönemde Ahmet Cevdet (İkdam), Ahmet Şükrü Esmer (Vakit), Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin).
- II. Dönemde: Velid Ebuuzziya (Tevhid-i Efkâr), Ahmet Şükrü Esmer (Vatan), Suphi Nuri İleri (İleri), Ali Naci Karacan (Akşam), Kerami Kurtbay (Hâkimiyeti Milliye), Mecdi Sadrettin Sayman (İkdam), Kemal Salih Sel (Yeni Gün), Asım Us (Vakit), Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin), Ahmet Hidayet Reel (Öğüt).²⁹

²⁹ Lozan Barış Konferansı, **Tutanaklar, Belgeler (çeviren: Sehal Meray)**, İstanbul, 1993, s. 29.

1.2.3. Lozan Konferansına Katılan Devletler

Lozan Konferansı'nda Yunanistan ile çözüme ulaşılamayan yüzyıllarca süren Doğu Sorunu çözülecektir.

Lozan'da Türkiye'nin karşısında olan İngiltere, Fransa, İtalya yıllarca Osmanlı Devletini sömürmüşlerdir. Bu devletler konferansa ara sıra görüşlerini ve özellikle Trakya sorunlarını kendi çıkarlarına yönelik savunabilmek için katılacaktır. Konferansa katılan diğer devletler, Romanya, Yugoslavya ve Japonya kendilerine yönelik oy kullanacaklardır. Rusya'nın bu konferansa katılmasındaki asıl neden ise boğazlar sorunudur.³⁰

Lozan konferansında görüşülen başlıca iki konu vardır. Biri Yunanistan ile Türkiye arasındaki sorunlar, diğeri ise Türkiye ile diğer devletler arasındaki sorunlar.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorun, Doğu Trakya sınırının çizilmesi sorunudur. Başka önemli sorunlar ise Ege Adaları sorunlarıdır.

Türkiye ile diğer devletler arasındaki sorun kapitülasyonların uygulanması esnasında çıkmaktadır. Konferansa doğru giden yolda Türkiye ile Müttefik Devletler arasındaki konular ele alınacak konferansın açılışından birkaç gün önce belirlenmiştir.³¹

³⁰ Ali Naci KARACAN, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, İstanbul, 1943, s. 68.

³¹ KARACAN, **a.g.e.**, s. 69.

1. BÖLÜM

LOZAN KONFERANSININ SAFHALARI

1.1. Konferansın Safhaları

1.1.1. Birinci Safha (20 Kasım 1922–4 Şubat 1923)

Konferansa davet eden devletler, konferansın 13 Kasım 1922’de açılacağını ve müzakerelerin başlayacağını bildirmişlerdir.³² Bu amaçla İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti 8 Kasım Çarşamba günü İstanbul’dan hareketle 11 Kasım’da Lozan’a ulaşmıştır. Konferansın açılışı 20 Kasım’a ertelenmiştir. Bunun sebebi İngiltere’de yapılan seçimlerdir.³³

Gerçekte ise, Müttefik delegelerin Türklere karşı oluşturacakları politikadan tespit etmek için Paris’te toplantı halinde bulunmalarındır.³⁴ Bunu bir fırsat bilen İsmet Paşa, 13 Kasım’da bir basın toplantısı yaparak Türklerin belirlenen tarihte gelmekle barışa olan saygılarını gösterdiklerini vurgulamıştır. Bu durum, Avrupa ve Lozan kamuoyunda Türkler lehine bir havanın esmesine sebep olmuştur.³⁵

Konferansa katılan devletler ve durumları şöyledir: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya; davet eden devletlerdir. Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devleti, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye; tüm görüşmelere katılmak üzere çağrılan devletlerdir. Sovyet Rusya ve Bulgaristan, Boğazlar Rejimi ile ilgili müzakerelere katılmak üzere çağırılmıştır. Belçika ve Portekiz ise belirli konularda müzakerelere katılabileceklerdir.³⁶

Barış konferansı, 20 Kasım 1922 Salı günü saat 16.00’da Lozan şehrinin Mont Benon Gazinosu’nda toplanmıştır. Tarafsız İsviçre Konfederasyonu’nun Başkanı Hâbâb’ın konuşmasıyla açılmıştır. Yapılan toplantılarda Müttefik devletlerin

³² Afet İNAN, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrim Tarihi**, Ankara, 1972, s. 36.

³³ İsmet İNÖNÜ, **Hatıralar**, C. II. İstanbul, 1967, s.36.

³⁴ İNAN, **a.g.e.**, s. 38.

³⁵ İNAN, **a.g.e.**, s. 40.

³⁶ KARACAN, **a.g.e.**, s. 70.

temsilcileri, bir iki hafta zarfında bir barış antlaşmasının hazırlanabileceğini ümit etmişlerdir. Batılı devletlerin temsilcileri, konferansın oldukça kolay geçeceği düşüncesiyle gelmişlerse de daha ilk gün ki konuşmalarda bu düşüncelerinde yanlış olduklarını görmüşlerdir. Her iki tarafında taban tabana zıt amaçlar için Lozan'a gelmiş olmaları ve bunu her fırsatta dile getirmeleri konferansın çok zor geçeceğinin habercisi olmuştur.³⁷

Lozan görüşmelerinin uzun sürmesinin ve çetin geçeceğinin başlıca nedenleri şunlardır:

1. Konferansta Türkiye'nin tutumu açık ve kesindir. Türkiye sadece her uygar millet gibi kayıtsız şartsız bağımsızlık istemiştir. Müttefikler ise yüzyılların alışkanlıklarla Türk isteklerini kolay kolay kabul etmeyeceklerdir.³⁸

2. Türkiye, yeni barış düzenini milletler arası hukukun ilkelerine dayandırmaya çalışmıştır. Batılı devletler ise Osmanlı'ya kabul ettirilen Sevr Antlaşması'nı esas almışlar ve katlandıkları "fedakârlığı" bu anlaşmada yapılan değişikliklerle ölçmüşlerdir.³⁹

3. Müttefikler Türkiye'yi kendilerine karşı yenilmiş saymış ve bütün işleri buna göre düzenlemek istemişlerdir. Türkiye ise bağımsızlığı için savaşmış ve bu başarıyı bütün devletlere kabul ettirme savaşı vermiştir.⁴⁰

Görüşmelerde, İngiltere Lord Curzon, Fransa Conille Barrere, İtalya ise Marki Gorrioni başkanlığındaki heyetler tarafından temsil edilmişlerdir.⁴¹

Konferansın ilk döneminde heyet ile hükûmet, bir başka deyişle İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında ciddi bir görüş ayrılığı çıkmamıştır. İsmet Paşa, konferans boyunca her akşam görüşmelerden sonra Ankara'ya rapor vermiş ve duruma göre yeni talimatlar istemiştir. Bu dönemde M. Kemal hükûmetinin desteğini almakla beraber, İstanbul

³⁷ Mahmut GOLOĞLU, **Türkiye Cumhuriyeti**, Ankara, 1971, s. 124.

³⁸ EROĞLU, **a.g.e.**, s. 164.

³⁹ EROĞLU, **a.g.e.**, s. 173.

⁴⁰ EROĞLU, **a.g.e.**, s. 174.

⁴¹ GMK, Nutuk, İstanbul, 1927–1934, s. 451-452.

Hükûmetinin baskısını devamlı üzerinde hissetmiştir. Heyete İstanbul Hükûmetinden kimsenin alınmaması, bu grubun heyete karşı katı bir tutum sergilemesine neden olmuştur. İstanbul Hükûmeti milletvekillerinin sert eleştirileri karşısında Rauf Bey, İsmet Paşa'yı ve heyeti savunmak zorunda kalmıştır.

20 Kasım 1922 günü konferans heyetinin Lozan'da toplanması ile İsviçre Devlet Başkanı Lord Curzon ve İsmet Paşa'nın konuşmalarından sonra üç komisyon kurulmuştur.

Birinci komisyon, ülke sınır ve Boğazlar Sorunu ile;

İkinci komisyon, azınlıklar ve yabancılar sorunu ile;

Üçüncü komisyon, ekonomik ve mali sorunlarla uğraşp, tarafların uyushabilecekleri konuları hazırlayacaklardır.

Konferansta bazı sorunlar çözümlenmiş, bazı önemli konularda anlaşmakta zorlanılmıştır ya da hiç anlaşılammıştır.⁴²

1.1.1.1. Çözüme Kavuşmayan Konular

a) Rumeli Sınırında, Edirne'nin Mahallesi olan Karaağaç ve dolayları Türkiye'ye verilmemiştir. Bunun gerekçesi, sözü geçen bölgenin Mudanya'da Türkiye tarafından istenmemesidir ve 29 Eylül 1913 tarihli Bulgaristan ile yapılan İstanbul Antlaşması ile elimizden çıkmıştır.⁴³

b) Boğazlar Sorunu

c) Müttefik Devletler tarafından askersizleştirilecek bölgeler üzerinde denetleme hakkı istemiştir.

d) Musul Türkiye tarafından istenmiştir ama İngiltere buna karşı çıkmıştır.

e) Düyûn-ı Umumiye sonunda, yalnız Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki borçlarımızın, bizden ayrılan ülkelere bölüştürülmesi öne sürülmüştür.⁴⁴

⁴² GMK, a.g.e., ss. 452-453.

⁴³ Ahmet MUMCU, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Cilt I, Eskişehir, 1998, s. 224.

⁴⁴ MUMCU, a.g.e., s. 225.

f) 1914'ten itibaren, Türkiye'de bulunan yabancılar için savaştan doğan tazminatın ödenmesi istenmiştir.

g) Kişisel tazminatlar için karma mahkemeler kurulması, günlük kapitülasyonları dışındakilerin bazı hafiflemelerle sürdürülmesi istenmiştir.

h) Azınlıkların haklarının denetlenmesi ileri sürülmüştür. Bütün bu konularda Türkiye'den çok önemli tavizler istenmiştir. Türklerin hazırladıkları anlaşma önerileri reddedilmiştir.⁴⁵

1.1.1.2. Uzlaşma Sağlanan Konular

Lozan'da uzlaşma sağlanan konular şunlardır:

1. Sınırlar:

Suriye Sınırı: Fransızlarla daha önce imzalanan Ankara antlaşmasında gösterilen sınır kabul edilmiştir.⁴⁶

2. Kapitülasyonlar:

Antlaşma ile adli, mali, ekonomik ve yönetsel anlamda yüzyıllarca sürüp giden bütün kapitülasyonlar toptan kaldırılmıştır.⁴⁷

3. Azınlıklar:

Yeni Türkiye Devleti'nin sınırları içinde yaşayan tüm azınlıkların Türk yurttaşı olduğu benimsenmiştir. Doğu Trakya'daki Türklerle Anadolu'daki Rumların karşılıklı olarak değiştirilmesi. İstanbul'daki Rumlar ile Trakya'daki Türkler'in bu değiştirme dışında tutulması sağlanmıştır.⁴⁸

4. Savaş tazminatları:

⁴⁵ MUMCU, a.g.e., s. 226.

⁴⁶ Fahri BELEN, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1983, s. 525.

⁴⁷ Cihat AKÇAKAYALIOĞLU, **Atatürk-Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönüyle**, Ankara, 1988, s. 419.

⁴⁸ YIMAZ, a.g.e., s. 203

Yunanistan, kurtuluş savaşı dolayısıyla Türkiye’de büyük yakıp yıkmalar ve zulüm yaptığını ve bunların uluslararası geleneklere uymadığını, bu nedenle yaptığının tazmin edilmesi gerektiğini resmen ve açıkça kabullenmiştir.⁴⁹

5. Devlet Borçları Sorunu:

1854 yılından Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar alınan borçlar, Osmanlı Devleti’nin parçalanması ile ortaya çıkan yeni devletlere gelirleri oranında bölüştürülmüş, Türkiye’ye kalan bölümü ise taksitlere ayrılmıştır.⁵⁰

6. Boğazlar Sorunu:

Askeri olmayan gemi ve uçaklar barış zamanında boğazlardan serbestçe geçebileceklerdir. Savaşta Türkiye tarafsız ise geçiş serbesttir.⁵¹

7. Boğazların her iki yakası askersizleştirilmiştir.⁵²

Birinci dönemdeki görüşmelerde Türk tarafı İngiltere ile Musul ve Boğazlar, Fransa ile kapitülasyonlar gibi konularda çatışma içerisine girmiştir. Devletler arasında, tatmin edilmesi en zor olan İngiltere olmuştur. İngiliz donanmasının İstanbul’da, diğer İngiliz kuvvetlerinin de Musul’da bulunması, Türkiye için bir tehlike oluşturmuştur. Bu nedenle konferansın ilk kısmında özellikle İngiltere ile olan anlaşmazlıklar üzerinde durulmuştur.⁵³ Bu mesele bir yıl içinde çözüme ulaştırılamazsa çözüm için Milletler Cemiyetine başvurulması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴

İtilaf Devletleri her ne olursa olsun kapitülasyonları devam ettirmek niyetindedir. İtilaf Devletleri bu konu üzerine 73 sayfa, 160 madde ve 9 ekten ibaret olan anlaşma

⁴⁹ AKÇAKALIOĞLU, **a.g.e.**, s. 451.

⁵⁰ MUMCU, **a.g.e.**, s. 226-227.

⁵¹ Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU, **Söylev-Nutuk**, Cilt I-II, İstanbul, 1981, s. 389.

⁵² Bedia AKARSU, **Atatürk Devrimi ve Yorumu**, Ankara, 1969, s. 96.

⁵³ Yavuz ABADAN, **Lozan’ın Hususiyetleri**, İ.H.F.M., 1938, s. 401-405.

⁵⁴ ABADAN, **a.g.e.**, s. 405.

projesini 30 Ocak 1922’de Türklere vermiştir. İlgili proje barış için değil, Türkiye’nin egemenlik haklarını elinden almak amacı ile hazırlanmıştır.⁵⁵

Buna göre:

1. Karaağaç Yunanistan’a bırakılacaktır.
2. Irak hududu Milletler Cemiyeti’nin kararına bırakılacaktır.
3. Türkiye, on iki ada üzerindeki hâkimiyetinden vazgececektir.
4. Boğazlarda bir komisyon kurulacak bütün gemilere serbest geçiş hakkı tanınacaktır.⁵⁶

Müttefikler, Türkiye’nin bu ağır şartları kabul ederek imzalamasını talep etmişlerdir. Bu metni kabul etmek mümkün değildir. 4 Şubat 1923’te bu yüzden görüşmelere ara verilmiştir.⁵⁷

Bütün bu gelişmelerin ışığında Lozan Konferansının birinci bölümünde Türkiye’ye kabul ettirilmek istenen şartlar şu şekilde de özetlenebilir:⁵⁸

1. Edirne’nin istasyon mahallesi, Karaağaç, Yunanlılara bırakılacak.
2. Karadeniz’den Akdeniz’e kadar Türkiye ile Bulgaristan ve Yunanistan sınırları askersiz hale getirilecek.
3. Türkiye-Irak sınırının nasıl olacağı hususu Milletler Cemiyeti’ne bırakılacak.
4. Türkiye’ye geri verilen İmroz (Gökçeada) ve Bozcaada ile Yunanlılara verilen Sakız, Sisam, Limni, Midilli ve Nikarkarya (Semadirek) adalarının askersiz olması kabul edilebilecek.⁵⁹

⁵⁵ ABADAN, **a.g.e.**, s. 406.

⁵⁶ Cemil BİLSEL, **Lozan**, II. Cilt, İstanbul, 1933, s. 228.

⁵⁷ Suphi SAATÇI, **Tarihi Gelişimi İçinde Irak’ta Türk Varlığı**, İstanbul, 1996, s. 160.

⁵⁸ Sıdkı AYDINEL, **Güney Batı Anadolu’da Kuvay-ı Milliye Hareketi**, Ankara, 1993, s. 53-54.

⁵⁹ MERAY, **a.g.e.**, s. 31.

5. 1912'den beri askıda bulunan Rodos ve Oniki Adanın İtalyanlara bırakılması kabul edilecek.

6. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının iki yakasından on beş kilometre derinliğindeki bölgelerin askersiz olması Trakya'daki Türk Jandarma sayısının beş bine indirilmesi kararlaştırılmıştır.

7. İstanbul'da on iki bin asker bulunduracak olan Türkiye'nin Boğazlar Komisyonu'na başkanlık etmesi ve Boğazlardan geçişin serbest bırakılması kabul edilecek.

8. Kapitülasyonların kaldırılması kabul edilecek.

9. Azınlıklara verilen hakları Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin kefaletinde tanıyacaktır.

10. Türkiye'nin Osmanlı borçlarından hissesine düşen on beş milyon altın lirayı otuz yedi yıl içinde ödeyecektir.

11. Türkiye, Yunanistan'dan harp tazminatı istemeyecektir.

1.1.2. İkinci Safha (23 Nisan 1923–24 Temmuz 1923)

Birinci ve ikinci konferans arasındaki olaylar, 4 Şubat–23 Nisan 1923 tarihleri, Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı dönemdir. Konferans ile dolaylı da olsa ilgili olan olaylardan ilki İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'dir. Bu kongre TBMM hükûmetinin ekonomik görüşlerini ve barış koşullarını batıya iletmesi açısından önemli vesile olmuştur.⁶⁰

27 Şubat'tan itibaren mecliste Lozan konferansı ile ilgili görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeler sırasında heyet ve hükûmet sert eleştirilere uğramıştır. Meclisteki tartışmalardan sonra görüşmelerin tekrar başlayabilmesi için yoğun bir çalışma dönemine girilmiştir. 8 Mart'ta batılı devletlere barış koşulları açıklanmıştır.

⁶⁰ Semih YALÇIN, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara, 2000, s. 115.

Müttefikler bu çağrıya 28 Mart'ta yanıt vermemişler ve bu görüşmelerin 23 Nisan'da yeniden başlayacağını duyurmuşlardır.⁶¹

Lozan Konferansı ile ilgili bir başka gelişme ise Amerikalı Chester Grubu'na verilen imtiyazdır. Madenler, petrol kaynakları, demiryolları ve limanlar ile ilgili olarak verilen bu imtiyazla, emperyalistler arasındaki çelişkilerden yararlanmak ve konferansta ABD'nin desteğini almak amaçlanmıştır.⁶²

Lozan'da ikinci dönemi, tüm heyetlerin gelmesinden sonra, 23 Nisan 1923'de başlamıştır. Bu dönemde Türk heyetinin başkanı yine İsmet Paşa olmakla beraber, Müttefiklerin heyet başkanlarında değişiklikler olmuştur. Sir Horace Rumbold İngiltere; General Pelle Fransa; Matagna ise İtalya heyetinin başkanı olarak Lozan'a gelmiştir. Türk heyeti birinci dönemden farklı olarak daha rahat bir konuma gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın tam desteğini sağlamıştır. Bu dönemde ekonomik ve mali konular gündeme gelmiştir. İngiltere ile ilgili sorunlar birinci dönemde halledilmiştir. Bu nedenle Türk Heyeti, Fransız ve İtalyan temsilcileri ile karşı karşıya gelmişlerdir.⁶³

İkinci dönemin ilk dönemden farklı bir yanı da, Türk heyetiyle TBMM Hükûmeti arasındaki ilişkilerin gerginleşmesidir. İsmet Paşa aldığı talimatların dışına çıkmış, Rauf Bey'i aşarak Mustafa Kemal ile irtibat kurmuş, ilişkilerin bozulmasında etkili olmuştur.⁶⁴

Konferansın ikinci döneminde, konferansın yapısı askıda kalan sorunlara paralel olarak değişmiştir. Siyasi sorunlar daha önce çözümlenmiş geriye ekonomik ve mali işleri kapsayan konular kalmıştır. Bu konular üzerinde duracak kişilerin adamlarından çok teknik uzmanlar olması gerekmektedir.⁶⁵

⁶¹ Durmuş YALÇIN ve Mehmet Akif TUNALI, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, I. Cilt, AKM Yayınları, Ankara, 2000, s. 120.

⁶² KARACAN, **a.g.e.**, s. 75.

⁶³ İNAN, **a.g.e.**, s. 51.

⁶⁴ Ziyali Enver KARAL, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918- 1965**, T.T.K Ankara 1976, s. 111

⁶⁵ Paul DUMONT, **Mustafa Kemal**, Çeviren: Zeki Çelikol, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1993, s. 55.

1.1.2.1. Mustafa Kemal'in Tutumu ve Barış Çabaları

İsmet Paşanın Ankara'ya dönmesinden sonra Lozan'daki görüşmeler hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Şubat – 6 Mart 1923 tarihleri arasındaki gizli oturumlarında şiddetli tartışmalar olmuştur. Meclisin bazı üyeleri, vermiş olduğu tavizler ve bir barış antlaşması yapamaması sebepleriyle İsmet Paşayı şiddetle tenkit etmişlerdir. Mecliste Müttefik devletler tarafından Türkiye'ye teklif edilen barış antlaşması tasarısının kabul edilmeyeceği hususunda genel bir mutabakat bulunuyordu. Çoğunluk barış görüşmelerine devam edilmesini istiyordu. Mustafa Kemal mecliste yaptığı bir konuşmada İsmet Paşayı savunmuş ve görüşmelerin tekrar başlamasını istemeyen aşırı milliyetçileri tenkit etmiştir.

Tüm bu gelişmelerden de anlaşılacağı gibi kesilme döneminde Mustafa Kemal Paşa Türk Heyeti'nin gücünü arttırmak için çeşitli tedbirler almıştır.⁶⁶ Meclis feshedilmiş Türk Ordusu kuvvetlendirilmiştir. Konferansın en önemli meselelerinden biri olan kapitülasyonların kaldırılması konusunda Türkiye ısrarlı olmaya devam etmiştir.

İsmet Paşa'nın 24 Mayıs 1923 tarihli telgrafını görüşmek üzere, 25 Mayıs'ta Bakanlar Kurulu toplantı yapmıştır ve kararlar alınmıştır.⁶⁷

1. Ekonomik sorunların çözümlenmesi, Ankara'da toplanmakta olan şirketlerle yapılacak görüşmelerin sonuna bırakılmıştır. Bu şirketlerin ise çok fazla isteklerde bulunduğu şimdiden anlaşılmıştır.

2. Borçların ödenmesi konusunda, sorunun lehimize çözülemeyeceği görülmüştür.

3. Adli İşler Formülü, İtilaf Devletleri'nin isteği üzerine kabul edilmiş olduğu halde, İtilaf Devletleri'nin sonradan bu formülden vazgeçmeleri dikkat çekmiştir.

⁶⁶ KARACAN, a.g.e., s. 75-76.

⁶⁷ Toktamış ATEŞ, **Türk Devrim Tarihi**, 9. Baskı, İstanbul, 2001, s. 298-305.

4. Sorunların tümünü bir bütün olarak göz önüne alarak, bunu kesin ve açık olarak sunmak ve bu konuda teminat elde etmedikçe fedakârlığı gerektiren sorunların, çözümüne razı olmamakta kesinlikle çekinme zamanı gelmiştir.

5. Özet olarak; İtilaf Devletlerinin sorunlarını esas olarak ele almak gerektiği savunulmuştur.⁶⁸

1.1.2.2. Görüşmelerin Tekrar Başlaması ve Konferansın İmzalanması

Türk Temsilciler Kurulu, konferansın ikinci safhasında kapitülasyonlar ve Osmanlı Borçları konusunda gerçek bir zafer kazanmışlardır. Çözümeyen tek sorun, Yunanistan'ın Türkiye'ye verdiği zararın ödenmemesidir.⁶⁹

Sonuçta, Doğu Trakya'da Meriç Irmağı'nın batısında Karaağaç Türkiye'ye verilmiştir. Böylece bu son sorun çözülmüştür. Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır.⁷⁰

1.2. Lozan Antlaşması'nın Maddeleri

Lozan sekiz aylık çetin ve uzun müzakere devresinden sonra, Lozan Üniversitesi'nin tören salonunda imzalanmıştır. Lozan'da imzalanan belgeler, esas Barış Antlaşması, 16 adet sözleşme, protokol, beyanname ile bir de nihai senetten ibarettir. Lozan'da imzalanan bu belgelere, sadece bir Barış Antlaşması yapılmamış, aynı zamanda Türkiye ile batı devletlerinin siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal ilişkileri yeni baştan düzenlenmiştir.⁷¹

Lozan Barış Antlaşması önsözünde devletlerin istiklal ve hâkimiyetine saygı gösterilmesi ilkesine yer verilmiştir. Bu ilke, yeni Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri ile eşit şartlar altında, Lozan'da siyasi bir mücadeleye giriştiğini gösteren bir hükümdür. Türk istiklal ve hâkimiyetinin tanınması bakımından da önem arz eder.⁷²

⁶⁸ Ali Fuat CEBESÖY, **Siyasi Hatıralar**, İstanbul, 1967, s. 102-103.

⁶⁹ CEBESÖY, **a.g.e.**, s. 104.

⁷⁰ CEBESÖY, **a.g.e.**, s. 105.

⁷¹ ATEŞ, **a.g.e.**, s. 305.

⁷² Sine AKŞİN, **Türkiye Tarihi**, C. 4, İstanbul, 1995, s. 104.

Lozan Antlaşması, 5 kısımdan 143 maddeden oluşmaktadır. 45 maddelik birinci kısım sınırlar, vatandaşlık ve azınlıklara ait hükümleri, 18 maddelik ikinci kısım mali hükümleri, 36 maddelik üçüncü kısım, iktisadi hükümleri, 44 maddelik dördüncü ve beşinci kısımlar, taşıt yolları ve sağlık işleri ve diğer konuları içine alıyordu. Antlaşmanın belli başlı maddeleri şöyle açıklanabilir.⁷³

1.2.1. Sınır Sorunu

Birinci Dünya Savaşı neticesinde çeşitli başarılar kazanmış, kesin sonuç alınamamıştır. Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson 8 Ocak 1918 tarihinde yaptığı konuşmada birtakım esaslar belirlemiş ve bunları 14 madde halinde açıklamıştır.

Wilson Prensipleri ilk anda dünya ticaretini aksatmamaya Avrupa'da barışın muhafazasına ve toprak sınırlarının milliyet esasına dayandırılmasına önem vermektedir. Wilson Prensipleri'nin Türkler ile ilgili 12. maddesi Türkiye'de savaştan çıkmanın yollarından biri olarak görülmüş ve hatta "Wilson Prensipleri Cemiyeti" adlı bir cemiyet kurularak Amerika Birleşik Devletleri'nin dikkati çekilmeye çalışılmıştır.⁷⁴

Türkiye'nin sınırları meselesinin görüşülmesine 22 Kasım 1922 günü, Lord Curzon'un başkanlığındaki Arazi ve Askerlik Komisyonu'nda başlanılmıştır. Türkiye'nin Sovyet Rusya ve İran ile zaten belli olan Asya sınırları görüşülecek değildir. Sınırlar meselesi; Asya'da: Irak ve Suriye dolayısıyla İngiltere ve Fransa iki Avrupa'da Yunanistan ve Bulgaristan ile ve nihayet denizde Yunanistan ve İtalya ile görüşmeleri gerekmektedir.⁷⁵

Suriye'den dolayı Fransa ile sınır meselesi 1921 Ankara İtilâfnamesi ile görülmüştür, ancak Konferans'ta bunun teyidi gerekmektedir. Bulgarlarla da bir mesele yoktu. Ancak Bulgarların Ege Deniz'ine çıkışı meselesi sınırlar meselesine bağlı olarak Konferans'ta görüşülmüştür. Irak ile ilgili sınır meselesinin halli ise Lozan'dan sonraya bırakılacaktır.⁷⁶

⁷³ AKŞİN, **a.g.e.**, s. 105.

⁷⁴ Muharrem ERGİN, **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**, Ankara, 1998, s. 75.

⁷⁵ Meliha AKARSLAN, **Mili Mücadele'de Dış Politika**, Bursa, 1991, s. 201.

⁷⁶ AKARSLAN, **a.g.e.**, s. 202.

1.2.1.1. Güney Sınırı

Lozan'da Asya sınırları güneyde Suriye, dolayısıyla Fransa, Irak dolayısıyla İngiltere ile görüşülecektir. Suriye sınırları, 20 Ekim 1921'de imza edilmiş olan Türk-Fransız Antlaşması ile çizilmiştir. Lozan'da bu konunun görüşülmesi gereksiz olacaktır. Bu düşünce ile Suriye sınırlarının Ankara Antlaşması üzerine temellendirilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁷

Lozan Konferansı üzerinde çetin tartışmaların meydana geldiği konu “Musul Meselesi” olmuştur. Musul, müzakerelere ve müttefiklere hâkim olan İngiltere içinde gerek zengin petrol kaynakları gerekse Hindistan yolunun emniyeti bakımından ele geçirilmesi zorunlu görülen stratejik ve iktisadi öneme sahip bir bölgedir. Türkiye için ise Musul asgari vatan sınırlarını ifade eder. Musul Misak-ı Milli'nin vazgeçilmez bir ilkesidir.⁷⁸

Musul meselesi, ilk olarak Lozan Konferansı'nın 23 Ocak 1923 tarihli oturumunda ele alındı. İsmet Paşa Türk tezini siyasi, tarihi, etnografik, coğrafi, ekonomik ve askeri açılardan geniş bir şekilde ilmi ve akli delillere dayanmak suretiyle izah etmiştir. İsmet Paşa'nın bu konuşması incelendiğinde Musul'un bir Türk toprağı olarak telakki edilmesindeki gerçeklerin yanı sıra İngiltere'nin ortaya koymaya çalıştığı iddiaları da çürüttüğü görülür. Esasında Türk tezinin dayandığı temel nokta etnografik sebeplerdir. Musul vilayetinde yerleşik nüfus 503.000 kişi olarak gösterilmiş ve Türk-Kürt ayrımı yapılmaksızın çoğunluğunun Türk olduğu vurgulanmış ve bölgenin Anadolu'dan ayrılamayacağı belirtilmiştir.⁷⁹

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Lord Curzon ise ortaya koyduğu karşı teziyle Türk taleplerini çürütmeye çalışmış ancak bunda başarılı olamayacağını anlayınca başka metotlardan istifade etmeyi düşünmüştür. Curzon'un ilk manevrası Musul Meselesi'ni normal seyrinden çıkartmak suretiyle İngiltere'nin Musul'u alıkoymak istemesinin “petrol tesiriyle” olduğu gerçeğini kamuoyundan saklamayı başarmasıdır. Böylece otel

⁷⁷ AKARSLAN, a.g.e., s. 202.

⁷⁸ EROĞLU, a.g.e., s. 180.

⁷⁹ EROĞLU, a.g.e., s. 180.

odalarında görüşlmeye başlanan Musul Meselesi'nde Türkiye'nin haklılığını anlatabilme ve İngiltere'nin gerçek emellerini teşhir etme fırsatı kaçırılmış oluyordu.⁸⁰ Bu otel görüşmelerinin birinde Türk Heyeti ikinci delegesi Rıza Nur, Lord Curzon'a Musul'un "Türlere bırakılması halinde diğer ihtilaf konularında Ankara ile derhal anlaşma sağlanabileceği garantisini dahi vermiş, daha da ileri giderek İngilizlere petrol imtiyazını teklif ederek Musul'un Türkiye'ye verilmesini istemiştir. Rıza Nur'un hatıraları incelendiğinde görüşmeler sırasında İngilizlerin Süleymaniye Sancağı'nın Türkiye'ye verilmesini teklif ettiklerini ancak buna Türk heyetinde askeri müşavir olarak bulunan Tevfik (Bıyıklıoğlu) Bey'in karşı çıktığını ifade etmektedir."⁸¹

İkinci celse görüşmelerinde meselenin iyice çıkmaza girmesi İsmet Paşa'nın yeni bir çözüm yolu önermesiyle aşılma istenmiştir. İsmet Paşa'nın bölgede "plebisit"* yapılması yönünde teklifi yine Lord Curzon tarafından kabul edilmemiştir. Gerekçe ise oldukça şaşırtıcıdır. Curzon'a göre, bölge halkının rey verme alışkanlığı yoktur. Bu konuda tecrübe sahibi olmadıklarından plebisitin amacını anlayamayacaklarını ileri sürerek, koruduklarının ve haklarını savunduklarını iddia ettikleri bölge halkının adeta "cahiller topluluğu" olarak kabul ettiklerini göstermişlerdir.⁸²

Plebisit teklifi karşısında Lord Curzon'un ikinci önemli manevrası Musul Meselesi'nin Cemiyet-i Akvam'a havalesi ve kararın cemiyet tarafından verilmesi teklifidir. Bu teklif İngiltere'nin müttefikleri tarafından da desteklenmiştir. İsmet Paşa'nın, bir defa daha Türkiye'nin Musul'dan vazgeçmeyeceğini bildirmesi üzerine o günkü celse tatil edilmiştir.⁸³

Daha sonraki gelişmelerde herhangi bir sonuç elde edilememiştir. 4 Şubat'ta yeni bir barış projesi hazırlayan İngilizler ve müttefikleri barış görüşmelerinin kesilmesi tehdidinde bulunarak bunu Türk Heyeti'ne kabul ettirmeye çalışmışlardır. Fakat İsmet Paşa bu teklifi kabul etmedi ancak 4 Şubat 1923 tarihinde yazılı bir teklif yaparak Musul Meselesini Türkiye ile İngiltere arasında bir yıl içinde ortak bir anlaşmayla

⁸⁰ EROĞLU, a.g.e., s. 181.

⁸¹ Rıza NUR, **Lozan Hatıraları**, İstanbul, 1991, s. 73.

⁸² NUR, a.g.e., s. 68.

⁸³ Mim Kemal ÖKE, **Kerkük Musul Dosyası**, İstanbul, 1991, s. 54.

çözümlemek üzere konferans programından çıkarılmasını istemiştir. Görüşmeler aynı gün sona ermiştir ve İsmet Paşa, Romanya üzerinden Türkiye'ye dönmüştür.⁸⁴

Lozan Konferansı'nda Türk-Irak sınır meselesi görüşülürken Türk heyeti bölgenin Türkiye'ye terk edilmesi gerektiğini belirtmiş, Irak'ı mandası* altında bulunduran İngiltere ise Musul'un Irak sınırları içerisinde kalmasını ısrarla savunmuştur. Lozan'da halledilemeyen konu, anlaşmanın üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "Konu, Türkiye ile İngiltere arasında Lozan sonrasındaki dokuz ay zarfında görüşmeler yoluyla halledilecek, mümkün olmadığı takdirde Milletler Cemiyeti'ne havale edilecektir" şeklindeki ibaresiyle Lozan sonrasına bırakılmıştır.⁸⁵

1.2.1.2. Batı Sınırı

Batı sınırı Misak-ı Milli'de öngörülen şekliyle belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak, Batı Trakya'nın elden çıkması önlenememiştir. Türkiye, Batı Trakya için halk oylamasına başvurularak, sorunun çözümünü önermiş,⁸⁶ ancak, Yunanistan bu isteğe karşı çıkmıştır. Yunanistan Batı Trakya'yı Türklerden değil, II. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'dan savaşarak aldığını ileri sürmüştür.⁸⁷ Türkiye'nin halk oylaması isteğine karşı, İtilaf Devletleri ile Yugoslavya ve Romanya da karşı çıkarak, Yunanistan'ın yanında yer almışlardır. Sonuçta Meriç Nehri'nin akım yolu sınır olarak kabul edilmiştir.⁸⁸ İtalya ile Osmanlı Devleti arasında Trablusgarp Savaşı sonunda 18 Ekim 1912'de Uşi Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma sonunda İtalya Rodos ve çevresindeki on iki adayı geri verecektir. Ancak Balkan Savaşı başladığından dolayı bu

⁸⁴ ŞİMŞİR, a.g.e., s. 218.

* **Plebisit:** İki ülke arasında sorunlu bir bölgenin kendi kaderini tespit etmek için yaptığı halk oylamasıdır.

* **Manda:** Bir devletin egemenliğinin ve kontrolünün kendi himayesinden çıkması ve başka bir devletin himayesi altına girmesi

⁸⁵ ŞİMŞİR, a.g.e., s. 219.

⁸⁶ Ercüment KIRAN, **Musul Meselesi**, İstanbul, 1997, s. 151.

⁸⁷ SAATÇİ, a.g.e., s. 161-162.

⁸⁸ İNAN, a.g.e., s. 130.

adalar İtalya'da kalmıştır. Lozan Antlaşması'nda Rodos Adası dahil on üç ada ve bunlara bağlı olan adacıklar ile Meis Adası İtalya'ya bırakılmıştır.⁸⁹

Karaağaç ve yöresi, Yunanistan tarafından savaş tazminatı karşılığı Türkiye'ye verilmiş Gökçeada ve Bozcaada Türkiye'ye iade edilmiştir. Yunan işgalindeki Semadirek, Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Ahikerya adaları Yunanistan'a bırakılmıştır. Ancak Yunanistan'a bırakılan bu adalar askerden arındırılacaktır.⁹⁰

1.2.2. Azınlıklar

Azınlıklar meselesi, Lozan Konferansı içtüzüğünün 5. maddesi gereğince kurulan 3 komisyondan ikincisi, yani "Yabancılar ve Azınlıklar Komisyonunda" görüşülecektir. Ancak meseleyi, Lord Curzon'un ele almasıyla konu Birinci Komisyonda görüşülmüştür. Azınlıklar sorunu ilk defa, 12 Aralık 1922'de toplanan Arazi ve Askerlik Komisyonun da görüşülmüştür. Genellikle bir gün öncesinden heyetlere bildirilen toplantı gündemi, bu defa Türk delegesine ancak o gece yarısı bildirilebilmiştir.⁹¹

Azınlıklar meselesi Lozan'da büyük tartışmalara sebep olmuştur. Türkiye bu konunun çözümünde Milletler Cemiyeti kararları ve antlaşmalarla ortaklaşa kabul edilmiş olan hükümlere göre hareket edilmesini savunmuştur. Milletler Cemiyeti'nin temeli 18 Ocak 1919'da Paris'te toplanan Paris Barış Konferansı ile atılmıştır. Milletler Cemiyeti'nin amacı uluslararası ilişkilerde dengeyi koruyacak barışın devamının sağlanmasıdır.⁹² Türkiye bütün devletlerin kendi ülkelerinde azınlıklara tanıdıkları hakları aynen uygulayacaktır. Ayrıcalıklı bir durum ve geçmişte görülen herhangi bir denetim kabul edilemeyecektir. Özellikle İngilizler, azınlıklar sorununa çok ateşli yaklaşmıştır. Ermenilere Doğu Anadolu'da toprak verilmesi isteği bunların başında gelmiştir.⁹³

⁸⁹ MERAY, a.g.e., s. 11.

⁹⁰ MERAY, a.g.e., s. 11.

⁹¹ MERAY, a.g.e., s. 15.

⁹² ERGİN, a.g.e., s. 76.

⁹³ Yusuf Hikmet BOYUR, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*, İstanbul, 1993, s. 123.

Antlaşma ile bütün azınlıkların Türk vatandaşı olduğu kabul edilmiştir. Doğu Trakya ve Anadolu'daki Rumlarla, Yunanistan'daki Türkler karşılıklı olarak yer değiştireceklerdir. İstanbul'un yerlisi Rumlarla Batı Trakya'daki Türkler bu değişimin dışında kalacaklardır. Böylece Batı Trakya'daki Türk azınlığı ile İstanbul'daki Rum azınlığı dışında, ne Türkiye'de Yunanlı, ne de Yunanistan'da Türk kalıyordu.⁹⁴

Etnik bakımdan, Osmanlı Devletinin başta gelen özelliklerinden olan çok ulusluluk Türkiye'de sona ermiştir. Artık Türkiye'de Türkler vardır. Türkiye azınlıklar konusunu yasal yollarla çözüme kavuşturmak suretiyle büyük bir başarı elde etmiştir. Osmanlı Devletinin son döneminde Anadolu'da %20 civarında azınlık nüfus bulunduğu, dikkate alındığında elde edilen başarı açıklıkla görülecektir. Bu durum Anadolu'nun Türk vatani haline gelmesinin Cumhuriyetle sağlandığını göstermesi açısından önemlidir.⁹⁵

1.2.3. Kapitülasyonlar

Kapitülasyonlar, adli, mali ve idari sahada ecnebilere tanınan imtiyaz ve muafiyetlerdir. Barış Antlaşmasınının 28. maddesi ile bütün neticeleri ile birlikte ele alınmış ve Yeni Türkiye, asırlardan beri çekilen bir beladan da ebediyen kurtulmuştur.⁹⁶

Kapitülasyonlar, bugünkü hukuk ve devletler hukuku anlayışına göre özel imtiyazlar olup devletin hâkimiyet ve istiklal hakkını sınırlayan, devletin faaliyet serbestini önleyen hukuki ve siyasi engellerdir. Bağımsız bir devletin bu çeşit imtiyazları tanıması devletin bağımsızlığı ile bağdaşmaz ve anayasa hukuku esaslarına da aykırıdır.⁹⁷

Kapitülasyonlar Lozan Konferansı'nda görüşülen en çetin meselelerden birisi olmuştur. Kapitülasyonlar esas itibariyle, bir ülkede yabancı devlet uyruklarına tanınan ayrıcalıktır. Kapitülasyonların verilmesindeki sebep o dönemde yasaların kişiselliğinde aranabilir. Bunun yanında Osmanlı Devlet adamlarının kendilerine yapılan başvuruları

⁹⁴ GÖNLÜBOL , a.g.e., s.49.

⁹⁵ Ayferi GÖZE, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi**, İstanbul, 1993, s. 287-288.

⁹⁶ SONYEL, a.g.e., s. 299-300.

⁹⁷ ŞİMŞİR, a.g.e., s. 291.

cömertçe karşılamaları ve diğer dinlere karşı hoşgörülü olmalarının da göz ardı edilmemesi gerekir. Osmanlı Devlet’inde Kapitülasyonlar zamanla Batılı devletler lehine tek taraflı olarak tanınan ayrıcalıklar rejimi olarak gelişmiştir. XIX. yüzyılın yarısına gelindiğinde Kapitülasyonlara ek olarak ticari sözleşmelerle yabancılara Osmanlı topraklarında tam anlamda ticaret serbestisi tanınmış ve ülke ekonomisi temelden baltalanmıştır. 1 Ekim 1914’te Osmanlı Devleti Kapitülasyonları kaldırma kararı almış, ancak, Sevr Antlaşması ile Kapitülasyonlar genişletilmiş olarak tekrar iade edilmiştir. Lozan Antlaşması ile adli, mali, ekonomik ve idari alanlarda yüzlerce yıl sürüp giden Kapitülasyonlar tüm sonuçları ile toptan kaldırılmıştır. Türkiye’deki yabancı ticari kurumlarda, belli ve kısa bir geçiş döneminden sonra Türk kanunlarına kayıtsız-şartsız uyacaklardır.⁹⁸

1.2.4. Savaş Tazminatı

Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla istenen tazminattan, hiçbir şey ödemediği vazgeçilmesi sağlanmıştır. Yunanistan ile Batı Anadolu işgali dolayısıyla, Türkiye’de büyük tahribat yaptığını, bunların askerlik kurallarına, uluslararası geleneklere uymadığını, bu nedenle verdiği zararı ödemesi gerektiğini resmen kabullenmiştir. Ancak Türkiye, Yunanistan’ın çok güçsüz ve ekonomik bakımından çökmüş olması dolayısıyla savaş tazminatı olarak Karaağaç ve yöresini almakla yetinmiştir.⁹⁹

İlk toplantıda, Osmanlı Düyûn-ı Umumiyesi, işgal masraflarının ödenmesi, tamirat borçları gibi genel mali meselelerin bir alt komisyonda incelenmesine karar verilmiştir. Lord Curzon tarafından kaleme alınan öneriler arasında, Türklerin Yunanlılardan isteyecekleri savaş tazminatının reddedilmesi de yer almıştır.¹⁰⁰

Curzon’un önerilerine karşılık Fransız Devlet Başkanı Raymond Poincare, “Türkiye’den savaş tazminatı isteğinde direnilmesini ve Yunanlıların Türklerden tazminat istemelerinden vazgeçmelerine karşılık Türklerin de Yunanlılardan tazminat istememeleri gerektiğini öne sürmektedir. Tali Komisyon çalışmalarına başlamadan

⁹⁸ BİLSEL, **a.g.e.**, s. 211.

⁹⁹ GÖNLÜBOL, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁰⁰ BİLSEL, **a.g.e.**, s. 102.

evvelki genel toplantıda, İsmet Paşa tamirat meselesiyle ilgili olarak Türk tezini izah etmiştir.” Türk delegesi özetle şöyle diyordur:¹⁰¹

1) *Türkiye’den askeri işgal masrafı istenemez; aksine, Türkiye, uğradığı hasarların tazminini istemekle haklıdır.*

2) *Sivil halkın uğradığı harp zararları tazmin edilmelidir.*

3) *Yunan ordusunun İzmir’i işgalinden yenilmesine kadar sebep olduğu bütün tahripler tamir ve tazmin edilmelidir.*

İsmet Paşa’nın bu tezine cevap veren Venizelos, Yunanistan’ın İzmir’e kendi teşebbüsü ile değil müttefik devletlerin isteği üzerine girmiş olduğunu, Anadolu ve Trakya’dan kaçan yüz binlerce Rum’un iade, nakil ve iade masraflarının ise askeri alanda görülen zararların birkaç misline ulaştığını, 1916 yılından beri harp halinde bulunan Yunanistan’ın tazminat ödemesinin maddeten imkânsız olduğunu söylemiştir. Aynı günkü toplantıda, Fransız Delegesi Barrere’in askeri işgalleri Mondros Mütarekesi’nin 7. maddesine dayandırmak istemesine karşılık olarak İsmet Paşa, Türkiye’nin Lozan’daki, durumunu Mondros Mütarekesi’ne değil, Mudanya Mütarekesi’ne müstenit olduğunu hatırlatmıştır.¹⁰²

20 Kasım 1922–4 Şubat 1923 arasındaki Lozan Konferansında İngilizlerin Yunanistan’ı açıkça himaye etmesi ve Türkiye üzerindeki baskısı, Batı Trakya’nın Yunanistan’a kalmasına ve milyarlarca lira maddi ve ondan daha acı manevi zararlar vererek Batı Anadolu, Marmara ve Doğu Trakya’yı harabeye çeviren Yunanlılardan harp tazminatı alınmasını imkânsız hale getirmiştir.¹⁰³

1.2.5. Devlet Borçları

Osmanlı Devleti’nin dış borçları çözülmesi gereken önemli bir problem olarak Lozan Konferansı’nın gündemini işgal etmektedir. Mali Problemleri dış borçlanmalar

¹⁰¹ İNÖNÜ, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁰² ARMAOĞLU, **a.g.e.**, s. 321.

¹⁰³ MERAY, **a.g.e.**, s. 30-31.

yoluyla çözmek 1854 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin mali politikası haline gelmiştir.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti'nin gün geçtikçe zayıflatan dış borçlanmalara Kırım Savaşı ile başlanmış, daha sonra dış borç taksitlerini ödemek için yeni borçlanmalara gidilmiştir. Bu borçlar Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'ya yapılmıştır. Vadesi dolmuş borçlar, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ile ortaya çıkan yeni devletlere gelirleri oranında paylaştırılmıştır. Türkiye'ye kalan kısmın ödenmesi ise düzenli taksitlere bağlanmıştır.¹⁰⁵

Osmanlı dış borçları, dağılan imparatorluk topraklarında yer alan, Türkiye, İtalya, Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, Irak, Mısır ve Yemen gibi devletler arasında paylaştırılmıştır.¹⁰⁶

Yeni Türkiye Cumhuriyeti payına düşen Osmanlı borcunu ödemeyi benimsemiş, İkinci Dünya Savaşı ve sonrası büyük döviz sıkıntılarına ve elverişsiz ortamına rağmen borçlarını aksatmaksızın ödemeye devam etmiştir. Daha sonra, çeşitli imkânlardan faydalanılarak erken ödemelere gidilmiş ve 1954 yılında bütün borçlar ödenmiştir.¹⁰⁷

1.2.6. Boğazlar

Boğazlar Meselesi Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yitirmesiyle ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti ilk defa 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Boğazlar üzerinde mutlak egemenlik hakkının sınırlanmasını kabul etmiştir. 1833'te Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusya'nın saldırıya uğraması halinde Osmanlı Devleti boğazları kapatacaktır. 1841'de Boğazlar Meselesi Boğazlar Sözleşmesi ile olumsuz bir hal almıştır. Sevr Antlaşmasında ise Boğazlar ile ilgili düzenlemeyi Boğazlar Komisyonu yerine getirecektir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ BAYUR, a.g.e., s. 53.

¹⁰⁵ GÖZE, a.g.e., s. 291.

¹⁰⁶ ATEŞ, a.g.e., s. 310.

¹⁰⁷ ATEŞ, a.g.e., s. 310-11.

¹⁰⁸ KARAL, a.g.e., s. 1201.

Boğazlar Meselesi, bir Rus-İngiliz tartışma konusu olarak diğer konulardan farklı bir mahiyet almış ve Lord Curzon, İsmet Paşa ile olduğu kadar Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Çiçerin ile de çatışmıştır. Konferansta ilk olarak, Türk görüşünü açıklamaya davet edilen İsmet Paşa, genel bir konuşma yapmış, diğer delegelerin görüşlerini dinlemedikçe teferruatlı görüş açıklaması yapmaktan kaçınmıştır.¹⁰⁹

Boğazlarla ilgili genel görüşmede Lord Curzon, konferansa sunulan en önemli meselelerinden birinin, Boğazlar meselesi olduğunu belirtmiştir. Bu, sadece son zamanlarda savaşa tutuşmuş olan Devletlerle Boğazların yakın komşuları olan bütün dünyayı ilgilendirmektedir. Uluslararası bu büyük yol, son yüzyıl içinde yapılmış çeşitli antlaşmalara konu olmuştur.¹¹⁰

Ancak Çanakkale ve Karadeniz boğazları, Türk devletinin egemenliği altındaki topraklarda bulunduğu için, Türkiye'nin bu sorunla çok ilgili bulunduğu, bu konunun Türkiye için özel bir önemi olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır. Bu yüzden, TBMM Temsilcisi Heyeti, genel barışı sağlam bir temele oturtabilmek için, bu soruna söz konusu bütün meşru çıkarları uzlaştırabilecek bir çözüm bulunmasını dilemektedir.¹¹¹

Lozan'da Boğazlarla ilgili olarak üç farklı görüş çarpışmıştır. Birbirinden ayrı bu tezler şöyledir:

1. Müttefiklerin Görüşü: Boğazların, hem ticaret, hem de harp gemileri için mutlak olarak açık olması; bu açıklığın teminatı olarak boğazın iki tarafını askersizleştirilmesi; milletlerarası bir idarenin bu işi ve kontrol etmesi.

2. Rusya'nın Görüşü: Boğazların sadece ticaret gemilerine açık olması, bütün harp gemilerine kapalı tutulması

3. Türk Görüşü: Misak-ı Milli'nin dördüncü maddesine uygun olarak, İstanbul ve Marmara'nın emniyeti şartı ile Boğazlardan geçiş serbestisi.¹¹²

¹⁰⁹ KARAL, a.g.e., s. 130-31.

¹¹⁰ GOLOĞLU, a.g.e., s. 135.

¹¹¹ GOLOĞLU, a.g.e., s. 135-136.

¹¹² GOLOĞLU, a.g.e., s. 136.

İsmet Paşa, Boğazlara tatbik edilmesini istediği usulü 3 esasta toplamıştır:

1. İstanbul ve Marmara'nın emniyeti için, denizden ve karadan gelecek baskınlara karşı teminat verilmesi.
2. Harp gemilerinin, Boğazlarda ve Karadeniz'de bir tehlike yaratmamaları için kontrol edilmeleri.
3. Harp ve sulh zamanlarında ticaret gemilerinin serbest geçişi¹¹³

Boğazlarla ilgili olarak 6 Aralık 1922 tarihli oturuma ABD, İngiltere, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven krallığı, Bulgaristan, Rusya, Ukrayna, Gürcistan ile Türkiye katılmıştır.

Lord Curzon yaptığı konuşmada Müttefiklerin tekliflerini, ana çizgileriyle ve iki bölüme ayırarak ifade etmiştir:

1. Ticaret gemileriyle savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin düzenlenmesi.
2. Boğazların kıyılarında askerlikten arındırılmış bölgeler kurulması.¹¹⁴

Görüşmelerde ABD adına görüş bildiren M. Child, Boğazlar Meselesi konusunda öngördükleri çözümün, hükûmet programları ile aynı olduğu ve bu çerçevede hiçbir ulus için özel ayrıcalıklar olmaksızın, tam ve değişmez bir serbestlik istemekte olduklarını belirterek dünya ticaretinin hiçbir ulusun engellememesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Karadeniz'in serbestliği hususunda silahsızlandırmayı ancak savaş gemilerinin barışçı dolaşımlarının gerekli olduğunu da vurgulamıştır. Yani Boğazlar Meselesi hususunda Müttefiklerin görüşü, Curzon'un ifadesiyle şöyle formüle edilmiştir: Bir yandan, ticaret gemileri için hiçbir işlem ve kısıtlama olmaksızın tam bir gidip-geçme ve geçiş serbestliği; öte yandan da ilgili devletlerin güvenlik koşullarına ve

¹¹³ İNÖNÜ, **a.g.e.**, s. 75.

¹¹⁴ İNÖNÜ, **a.g.e.**, s. 76.

egemenlik haklarına saygıyla birlikte, bu serbestliği sağlamak üzere zorunlu olan garantiler.¹¹⁵

İsmet Paşa'nın askerlikten arındırma tasarısında yapılması istediği değişiklikler aşığıdaki düşüncele ve ayrıntılara dayanmaktadır:

1. “Marmara Denizi” sözü “Boğazlar” teriminin kapsamından çıkartılmalıdır.

2. Askerlikten arındırılmış bölgeler dışında, Türkiye'nin Marmara Denizi'nde kullanmak isteyeceği savunma araçlarında hiçbir kısıtlama yapılmamalıdır.

3. Semadirek, İmroz ve Bozcaada adaları, Çanakkale Boğazının tamamlayıcı parçalarıdır; böyle olunca bunlar ne yoldan olursa olsun, yabancı bir devletin egemenliği altına konulamazlar.¹¹⁶

İsmet Paşa, komisyonun geçiş sorunundan başka bir sorunla uğraşmaması gerektiğini, Türk devletinin egemenlik alanına giren işlere karışmamasını belirtmiştir. İsmet Paşa, siyasal garantinin etkili olmasına büyük önem vermektedir. Çünkü Türkiye, Boğazların savunulmasından vazgeçmekle, genişliği kestirilemeyecek bir fedakârlığa katlanmaktadır. İstenilmekte olan askerlikten arındırmanın, Türkiye'nin güvenliğine zarar vermeyeceği ve varlığına karşı bir tehlike kaynağı olmayacağını göstermek için devletlerin garantiler vermeleri gerekmektedir.

Rusya'nın karşı önerileriyle birlikte Boğazlar Meselesi konferansın imzalanmasına kadar devam edecektir.¹¹⁷

1.2.7. Nüfus Mübadelesi

Lozan'da çözümlenen bir diğer sorun da İstanbul'da yaşayan Rumlarla Batı Trakya'da yaşayan Türkler hariç, Türkiye'deki bütün Rumlarla Yunanistan'daki

¹¹⁵ KARACAN, a.g.e., s. 80.

¹¹⁶ İNÖNÜ, a.g.e., s. 76-77.

¹¹⁷ İNÖNÜ, a.g.e., s. 77.

Türklerin değiştirileceğini öngören sözleşmenin, Barış Antlaşması'na ek olarak konmasıdır.¹¹⁸

Lozan Barış Antlaşması, Türk Kurtuluş Savaşının sağladığı Türk Milletinin hayati haklarını ve emellerini gerçekleştirdiği bir eserdir. Lozan aynı zamanda, Orta Doğu'nun en önemli bölgesi ile barış ve güvenliği kurmak ve devam ettirmede dünya barışına da hizmet etmiştir. Türkiye Lozan'da genel olarak, Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nda Nüfus Mübadelesi sorunu Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanmıştır. Antlaşmada ulaşım ve sağlık sorunlarına da yer verilmiştir.¹¹⁹

¹¹⁸ DURMUŞ-M. A. TURAL, **a.g.e.**, s. 121.

¹¹⁹ DURMUŞ-M. A. TURAL, **a.g.e.**, s. 127.

2. BÖLÜM

LOZAN'DA ÇÖZÜME KAVUŞTURULAMAYAN SORUNLAR

2.1. Lozan Barış Konferansında Çözümüne Kavuşturulamayan Sorunlar

Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye, Milletlerarası planda resmen tanınmıştır. Türk ulusal varlığının tanınması dört yıllık ağır bir mücadelenin sonunda mümkün olabilmiştir. Bu zafer Anadolu'yu paylaşmak isteyen devletlerle Türkiye arasındaki münasebetlerin hemen düzelmesini sağlayamamıştır.¹²⁰

Bunun başlıca sebeplerinden biri, iki taraf arasındaki güvensizlik duygusudur. İkincisi, Lozan antlaşmasında kesin çözüm getirilmemiş olan meselelerle diğer sorunların çözümlenmesi sırasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarıdır.¹²¹

2.1.1. Birinci Safhada Çözümüne Kavuşturulamayan Sorunlar

2.1.1.1. Osmanlı Borçları

Sevr: Türkiye'nin maliyesini idare etmek üzere İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulacak, bu komisyon Düyûn-ı Umumiye gelirleri hariç ülkenin bütün gelirlerini toplayacaktır. Düyûn-ı Umumiye gelirleri de doğrudan ve bütün Türkiye'yi temsil edilerek toplanacaktır.¹²²

Misak-ı Milli: Mali ve iktisadi gelişmemizi engellememe kaydı ile borçların ödenmesi kabul edilmektedir.

Lozan: Lozan Konferansı'nda Osmanlı Devlet borçları, topraklarından ayrılan ülkeler arasında pay edilerek ödenecektir. Ayrıca Düyun-ı Umumiye idaresi kaldırılacak ve borçların ödenmesi Milletler Cemiyeti nezaretinde bir komisyon aracılığı ile yapılacaktır.¹²³

¹²⁰ GÖZE, a.g.e., s. 311.

¹²¹ İNÖNÜ, a.g.e., s. 72-75.

¹²² GÖZE, a.g.e., s. 311.

¹²³ ARMAOĞLU, a.g.e., s. 321.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, en fazla Fransa'dan borç almıştır. Lozan Konferansı'nda borçların ödenme şeklinin borçlu olunan ülke ile Türkiye arasında yapılacak görüşmelerde tespit edilmesine karar verilmiştir. 13 Haziran 1928'de imzalanan antlaşmalarla ödenecek borcun miktarı ve ödeme şekli bir formüle bağlanmıştır. Fakat 1929 dünya ekonomik buhranı Türkiye'yi de zor duruma sokmuş ve ödeme güçlükleriyle karşılaşmıştır.¹²⁴

Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Hoover, 1931 yılında kendi adını alan moratoryum ilan edince Türkiye'de buna dayanarak borç ödemeyi geciktirmek istemiştir. Alacak olan devletler, Osmanlı borçlarının onarım borcu olmadığını ileri sürerek, buna itiraz edince, görüşmeler yeniden başlamıştır. 22 Nisan 1933'te Paris'te yeni bir borç sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme Türkiye'nin daha lehine olmuştur.¹²⁵

Lozan Antlaşması'nın Osmanlı Borçları ile mali hükümleri:

— 17 Ekim 1912 tarihinden önceki borçlanmalar ve onlara ilişkin yükümler, 1912–1913 Balkan Savaşları'ndan sonraki durumda, Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan Savaşları sonucunda antlaşmada belirtilen adalar kendilerine verilmiş olan Devletler arasında bölüştürülecektir.¹²⁶

— Bu ilk bölüştürmeden sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerinde kalmış borçlanmaların ve onlara ilişkin yıllık taksitlerin, 17 Kasım 1912 ile 1 Kasım 1914 tarihleri arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun yapmış olduğu borçlanmaların ve bunlara ilişkin taksitlerin ertelenmesiyle artmış olan geri kalan parçası, Türkiye ile bu antlaşma uyarınca kendilerine Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak katılmış Asya'da yeni kurulmuş Devletler ve bu antlaşmada belirtilen Trakya arazisinin kendisine verilmiş bulunduğu Devletler arasında bölüştürülecektir.¹²⁷

¹²⁴ ARMAOĞLU, **a.g.e.**, s. 324.

¹²⁵ BİLSEL, **a.g.e.**, s. 583.

¹²⁶ İNÖNÜ, **a.g.e.**, s. 89.

¹²⁷ MERAY, **a.g.e.**, s. 14.

— Bölüştürme sonucu olarak, Osmanlı Devlet Borcu'nun yıllık borçlarından, ilgili her devlete düşen pay şöyle saptanacaktır:

Belirtilen adalar ile Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış toprakların tümüne düşen payın saptanmasına girişilecektir. Adı geçen adalarla topraklarını birlikte hesaplanan ortalama genel gelirinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1910–1911 ve 1911–1912 yılları içindeki 1907 yılında konulmuş ek gümrük vergisi gelirini de kapsamak üzere ortalama genel gelirinine olan oranına eşit oranda olacaktır.

Böylece saptanan tutar, daha sonra bir önceki öngörülen topraklar kendilerine verilmiş bulunan devletler arasında bölüştürülecektir.¹²⁸

Osmanlı Devleti Borcu Meclisi*, söz konusu avanslardan ilgili Devletlerden her birine düşen payın tutarını, bu antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık süre içinde saptayacak ve bu tutarı söz konusu Devletlere bildirecektir.¹²⁹ Türkiye'den başka Devletlerin borçlu tutuldukları bu devletlerce, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödenecek ve Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ya alacaklılara ödenecek ya da Türkiye'nin bu devletler hesabına gerek faiz gerekse borcun karşılığı olarak ödemiş bulunduğu para tutarına eşit bir tutarı buluncaya kadar, Türk Hükûmeti hesabına gelir yazılacaktır.¹³⁰

Aralarında Türkiye de bulunmak üzere, belirtilen devletler Osmanlı Devlet Borcundan kendilerine düşen ve 1/14 Kasım 1914 ve 17 Kasım 1912 tarihlerinden başlayarak ödenmesi gerekirken ödenmemiş bulunan yıllık taksitlerin tutarını Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödeyeceklerdir. Bu ödeme işlemi eşit yirmi taksitle faizsiz yapılacaktır.¹³¹

Türkiye'den başka Devletlerin Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödedikleri yıllık taksitler, Borç Meclisine, söz konusu Devletler hesabına, Türkiye'nin ödemiş

¹²⁸ MERAY, a.g.e., s. 16.

¹²⁹ MERAY, a.g.e., s. 17.

¹³⁰ MERAY, a.g.e., s. 15.

¹³¹ MERAY, a.g.e., s. 13.

* **Osmanlı Devleti Borcu Meclisi:** Osmanlı Devleti'nin borçlarından sorumlu tutulan kurul

olduğu para tutarını buluncaya kadar, Türkiye'nin borçlu kalabileceği gecikmiş taksitler hesabından düşülecektir.

Bundan böyle, Osmanlı Devlet Borcu Yönetim Meclisine ellerinde borç senetleri bulunduran Almanların, Avusturyalıların ve Macarların temsilcileri bulunmayacaktır.¹³²

2.1.1.2. İstanbul ve Boğazların Müttefikler Tarafından Tahliyesi

Dünyanın en önemli siyasal konularından bu mesele, Lozan'da uzun ve şiddetli tartışmalara yol açmış, olay görüşmelere katılan Rus temsilcisinin öldürülmesine kadar varmıştır. Sonuçta geçici olarak şu çözüm yolu bulunmuştur.¹³³

Barış zamanında Boğazlardan geçiş serbest olacaktır. Savaşta Türkiye tarafsız ise, geçiş yine serbest olacaktır. Türkiye savaşa girmiş ise tarafsız gemilere ve uçaklara, düşman yardım etmemek koşulu ile geçiş serbest olacaktır. Ancak düşman gemileri ve uçakları ile ilgili olarak Türkiye istediği kararı alabilecektir.¹³⁴

Barış zamanında, Karadeniz'e doğru geçişte Karadeniz'e sınır olan devletlerden en güçlü donanmaya sahip bulunanından daha fazla gemi ve uçak geçmeyecek, bunun dışında savaş gemileri ve uçaklarına geçiş serbest olacaktır. Ancak, bu geçişlerden doğacak sonuçlar, Türkiye için sorumluluk doğurmayacaktır.¹³⁵

Boğazların savunulması Birleşmiş Milletlerin güvencesi altında olacak, Boğazların iki yakası silahtan arındırılacak, Boğazlardan geçişleri düzenlemek üzere bir uluslararası kurul oluşturulacaktır.¹³⁶ Boğazlar sorunu geçici olarak bu şekilde çözülebilmıştır. Rusya, Lozan Antlaşması'nın yalnızca bu bölümünü imzalayacaktır. Bu geçici çözüm yolunun kabulü, Mustafa Kemal'in devlet adamı olarak gerçekçiliğini ve Türkiye'nin karşılıklı bir güven içinde, Batılı devletler topluluğuna alınması

¹³² MERAY, a.g.e., s. 17.

¹³³ Alptekin MÜDERRİSOĞLU, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara, 1990, s. 134.

¹³⁴ Erik Jan ZÜRCHER, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul, 1986, s. 241.

¹³⁵ ZÜRCHER, a.g.e., s. 243.

¹³⁶ MÜDERRİSOĞLU, a.g.e., s. 153.

konusundaki isteğini belirtmiştir. Konu daha sonra Montrö Boğazlar sözleşmesi ile ele alınmış ve 1936 yılında çözüme kavuşturulmuştur.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile;

1. Lozan sırasında kurulan “Boğazlar Komisyonu” kaldırılmakta,
2. Boğazların güvenliği Türkiye’ye bırakılmakta,
3. Boğazlardan geçiş Karadeniz’de sahili bulunan devletlerin güvenliğini sağlayacak biçimde düzenlenmekte,
4. Ticaret gemileri için ticari serbestlik getirilmekte,
5. Türkiye savaş halinde veya kendisini savaş tehdidi altında görürse kapatabilecektir hükmü getirilmekte,
6. Karadeniz’de sahilde olmayan ülkelerin savaş gemilerinin boğazlarda geçişine sınırlamalar getirilmektedir.¹³⁷

2.1.1.3. Adli, İktisadi ve Diğer İmtiyazlar

Adli, iktisadi ve diğer imtiyazların Lozan Antlaşması’ndaki hükümleri:

— Osmanlı Hükûmeti ya da herhangi bir yerel makamla Türkiye dışında bağıtlı Devletlerden birinin (ortakları da kapsamak üzere) uyukları arasında, 29 Ekim 1914 tarihinden önce usulüne uygun olarak yapılmış ayrıcalık sözleşmeleri bunlara ilişkin olarak sonradan yapılmış antlaşmalar geçerli tutulmuştur.¹³⁸

— Yeni ayrıcalık için bilirkişilerce saptanacak şartlar taraflardan birisine ya da ötekine uygun görülmezse, Türk Hükûmeti, söz konusu ortaklıklara, eski ayrıcalıkların sona erdirilmesi yüzünden gerçekten uğramış oldukları zararlar için, bilirkişilerin hak gözetir görecekleri zarar giderimi ödemekle yükümlü olacaktır.¹³⁹

¹³⁷ MÜDERİSOĞLU, a.g.e., s. 155.

¹³⁸ MERAY, a.g.e., s. 101.

¹³⁹ MERAY, a.g.e., s. 101.

— Bugünkü tarihli Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girişinden başlayarak bir yıllık süre içinde anlaşmaya varılmazsa taraflar, gerek kesin hesapların çıkartılması, gerekse ayrıcalıklara yeni ekonomik koşullara uydurulması konusunda, yukarıda öngörülen bir yıllık sürenin sona ermesinden başlayarak iki ay içinde atayacakları iki bilirkişinin uygun ve hak gözetir sayacakları hükümleri kabul edeceklerdir.¹⁴⁰

— Bugünkü tarihte henüz uygulamaya başlatılmamış bulunan ayrıcalık sözleşmelerinden yararlananlar, yeni ekonomik koşullara uydurulmasına ilişkin hükümlerden yararlanamayacaktır.¹⁴¹

— 30 Ekim 1918–1 Kasım 1922 tarihleri arasında yapılmış antlaşmalarla, özel kişiler arasında yine bu süre içinde ayrıcalık transferlerine ilişkin olarak yapılan sözleşmeler, Türk Hükûmeti bunları onaylayıncaya kadar, yürürlükte kalacaklardır.¹⁴²

— Gerek Balkan Savaşları sonucunda, gerekse tarihi Barış Antlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda Osmanlı Kanununa uygun olarak kurulmuş ve iş görmekte olan ve Türkiye'den bağıtlı Devletler uyruklarının çıkarları üstün durumda bulunan her ortaklık, sözü geçen antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak beş yıllık süre içinde, mallarını, haklarını ve çıkarlarını kullanan Devletin, Türkiye'den başka bağıtlı Devletlerden birinin kanununa uygun olarak kurulmuş başka herhangi bir ortaklığa geçirebilecektir.¹⁴³

— Kendilerine, Osmanlı ortaklarının malları, hakları ve çıkarları geçirilecek olan ortaklıklar yürürlükteki uluslar arası sözleşmeler bakımından bir engel yoksa Türkiye'den ayrılan topraklarda bu geçirim yüzünden ya da bu geçirim amacıyla kurulmuş olmalarından ötürü hiçbir özel vergiye bağlanmayacaklardır.¹⁴⁴

¹⁴⁰ MERAY, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁴¹ MERAY, **a.g.e.**, s. 103.

¹⁴² MERAY, **a.g.e.**, s. 103.

¹⁴³ MERAY, **a.g.e.**, s. 104.

¹⁴⁴ MERAY, **a.g.e.**, s. 104.

2.1.2. İkinci Safhada Çözümüne Kavuşturulmayan Sorunlar

2.1.2.1. Musul Sorunu

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Musul, petroleri dolayısıyla İngiltere, Fransa, Almanya ve hatta Amerika Birleşik Devletleri arasında rekabet konusu olmuştur. 1916 Skyes-Picot Antlaşması'yla bu bölge Fransa'ya bırakılmıştır. 1920 Nisan ayındaki San Remo Konferansı'nda Fransa, kendisinin Orta Doğu'da desteklenmesine karşılık burasını İngiltere'ye bırakmıştır.¹⁴⁵ Lozan Konferansı'nda Türk-İrak sınırı konusu gündeme geldiğinde, Türkiye, Musul ve Süleymaniye'de yaşayan halkın büyük çoğunluğunun Türk olması nedeniyle buraların Türk sınırları içine katılması gerektiğini ileri sürmüş ve İngiltere Irak adına, mandater devlet olarak, buna itiraz etmiştir. Bunun üzerine Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesiyle bu meselenin çözümü dokuz ay içinde bir sonuca ulaştırılmak üzere Türk-İngiliz ikili görüşmelerine bırakılmıştır. Bu görüşmeler 19 Mayıs 1924'te İstanbul Konferansıyla başlamış ve 5 Haziran'a kadar devam etmiştir. Tarafların Lozan'daki tutumlarında bir değişiklik olmadığı için bir uzlaşmaya varmak mümkün olmamıştır. Türkiye, yine Musul ve Süleymaniye'nin Türk sınırları içinde kalmasında ısrar etmiştir. İngiltere ise bu fikre yanaşmadığı gibi üstelik Hakkâri ilinin dini çoğunluğunun Süryani olduğunu, Süryanilerin ise Irak'a göç etmeleri dolayısıyla Hakkâri'nin de Irak'a katılması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁴⁶

İstanbul Konferansı'nın sonuçsuz kalması ve özellikle Türkiye'nin tutumundaki kararlılığı üzerine İngiltere, Türk-İrak sınır bölgesinde olayları kışkırtıp burada karışıklıklar çıkarmaya başlamıştır.¹⁴⁷ Bu durum Türk-İngiliz münasebetlerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Yine Lozan Antlaşması'na göre ikili görüşmeler başarılı sonuç vermezse, konu Milletler Cemiyeti'ne havale edilecektir. Milletler Cemiyeti 1924 Eylül ayında meseleyi ele almıştır. Türkiye Musul ve Süleymaniye bölgelerinde halk oylaması yapılmasını teklif ettiyse de İngiltere buna yanaşmamıştır. Milletler Cemiyeti Musul Meselesi hakkında inceleme yapmak ve rapor düzenlemek üzere bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyon raporunu 1925 Eylül ayında Milletler

¹⁴⁵ Lord KINROSS, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, İstanbul, 1994, s. 430.

¹⁴⁶ KINROSS, *a.g.e.*, s. 438.

¹⁴⁷ KINROSS, *a.g.e.*, s. 440.

Cemiyeti'ne sunmuştur. Rapor Musul'un Irak'a katılması gerektiğini ayrıca bölge halkının haklarının garanti altına alınmasını tavsiye etmiştir. Bunun için halk oylamasına imkân olmadığı halkın Türkiye'den çok Irak'a bağlılık gösterdiği belirtilmiştir. Bu sırada İngiltere Milletler Cemiyeti'nde etkin bir durumda olduğu için Milletler Cemiyeti Konseyi de bu tavsiyeyi aynen kabul etmiştir. Komisyon raporu Hakkâri'yi Türkiye'ye bırakmıştır. Millet Cemiyeti Konseyi'nin kararı Türkiye'de büyük bir tepki yaratmış ve İngiliz aleyhtarlığının yeniden kuvvetlenmesine neden olmuştur. Hatta Türk basını bir Türk-İngiliz savaşıdan bile söz etmeye başlamıştır. Fakat Türk Hükûmeti daha ileri gidememiştir. Çünkü yıllarca süren savaştan yeni çıkmıştır ve tekrar savaşmak kolay değildir. Kaldı ki içerde çözüm bekleyen bir sürü ekonomik ve sosyal meselelerin yanı sıra İngilizlerce Şeyh Sait İsyanı çıkarılmıştır. Bu sebeple 5 Haziran 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında "Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması" imzalanmıştır.¹⁴⁸ Bugünkü Türkiye-Irak Sınırı çizilmiş, Musul buhranı sona ermiştir.¹⁴⁹

2.1.2.2. Yunanistan ile Olan Nüfus Değişimi

Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türklerin değişimi meselesi hususunda bir sözleşme ve protokol imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle karşılıklı nüfus değişimi yapılacak, yalnız 30 Ekim 1918'den önce İstanbul Belediye sınırları içinde yerleşmiş bulunan Rumlarla Batı Trakya Türkleri bu değişimin dışında tutulacaktır.¹⁵⁰ İstanbul'da mümkün olduğu kadar fazla sayıda Rum bırakmak isteyen Yunanistan her ne suretle olursa olsun 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'da bulunan bütün Rumların yerleşmiş sayılması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁵¹ Türkiye'ye göre ise "etabli" (yerleşmiş) deyiminin anlamının Türk kanunlarına göre belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Anlaşmazlık Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir. Fakat orada da çözülememesi üzerine Türk-Yunan ilişkileri gerginleşmiştir. Yunanistan'ın

¹⁴⁸ GÖZE, a.g.e., s. 325.

¹⁴⁹ E. Semih YALÇIN, **Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri**, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1995, s. 28.

¹⁵⁰ Semih SERGEN, **Ölüm Kalım Savaşı Destanı**, Ankara, 1995, s. 71.

¹⁵¹ SERGEN, a.g.e., s. 72.

Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak buralara Türkiye’den gelen Rumları yerleştirmesi buna karşılık olarak Türkiye’nin de İstanbul Rumlarının mallarına el koyması gerginliği artırmıştır. Anlaşmazlık yayılınca her iki tarafta işi siyasal bir anlaşma ile çözümlene yoluna gitmiştir. 1 Aralık 1926’da bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ahali değişimi meselesi büyük ölçüde çözümlenmiştir. Ancak yine bir takım anlaşmazlıklar çıkmış ve Türk Yunan münasebetleri gerginleşmiştir.¹⁵² Bir savaş havası esmeye başlayınca, Yunan Başbakanı Venizelos, Türk-Yunan münasebetlerindeki gerginliğin Yunanistan’a vereceği siyasal ve ekonomik zararı göz önüne alarak yumuşama yoluna gitmiştir. İki devlet arasında ahali değişimini yeni esaslara göre düzenleyen 30 Haziran 1930 tarihli Antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi “etabli” (yerleşmiş) deyiminin kapsamı içine alınmıştır. Ayrıca her iki ülkenin azınlıklarına ait malları konusunda da birçok düzenlemeler yapılmıştır. Bu şekilde anlaşmazlıklar sona erdirilmiştir.¹⁵³

2.1.2.3. Ege Adaları

İsmet Paşa, coğrafya bakımından, Küçük Asya’ya bağlı parçalar olan Akdeniz ve Ege Denizi adalarının, Anadolu’nun huzuru ve güvenliği için büyük bir önem taşıdıklarını söylemiştir, bu adalar, kıyıdan az uzaklıkta ve karasuları içinde bulunan ufak adalarla, büyük adaları kapsamaktadır. Karasuları içindeki ufak tamamlayıcı birer parçası olduklarından bu adaların Türkiye’nin egemenliği altında konulmaları kesin olarak zorunludur. Kaldı ki, bunlar Türk karasular, içinde bulduklarına göre, bunların, Türk egemenliği altında olmaları da gerekmektedir.¹⁵⁴

Büyük adalara gelince kaderi 17/30 Mayıs 1913 tarihli antlaşma uyarınca Büyük Devletlerce tespit edilmesi gerekli olan Bozcaada ve İmroz üzerinde Türkiye’nin

¹⁵² SERGEN, a.g.e., s. 74.

¹⁵³ SERGEN, a.g.e., s. 75.

¹⁵⁴ İNAN, a.g.e., s. 130.

hakları, aynı devletlerin 14 Şubat 1914 tarihli ortak notalarıyla doğrulanmıştır. Bu yüzden, bu iki ada Türk egemenliği altına konulmuş bulunmaktadır.¹⁵⁵

Öte yandan da, Türk kıyısı ile Boğazların yakınında bulunan Semadirek Ada'sının da, Türkiye'de kalması gereklidir ve hak gözetirliğine uygundur.¹⁵⁶

Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları büyük devletlerce Yunanistan'a bırakılmıştır. Türkiye'nin güvenliği bakımından bu adalar hayati bir önem taşımaktadır.¹⁵⁷

Üstelik bu yüzden bu adaların ekonomik ihtiyaçlarının karşılanabilmesi de Küçük Asya ile birleşmelerini zorunlu kılmaktadır. İşte bu yüzden devletlerin bu adalara ilişkin olarak aldıkları kararı Türkiye kabul etmemiştir. Bu adaların kaderini saptama işinin Büyük Devletlere bırakılmış olması, bu işle ilgili olması bu işle ilgili tarafların çıkarlarına uygun bir karar alınmasına şartına bağlıdır. Büyük Devletlerce teklif edilen çözüm, bu şartı yerine getirmediği için Türkiye'yi tatmin edememiştir.¹⁵⁸

Yunanistan'ın yakın zamanlarda bütün dünyaca öğrenilen, Anadolu üzerindeki emperyalist emelleri, Anadolu'da bir Yunan imparatorluğu kurmak için kendi ülkesinde yapmacık tutkular yaratan bir Yunanistan elinde, adları yukarıda belirtilen bu adaların nasıl bir tehlike yaratacağını Türkiye'ye göstermiştir.¹⁵⁹

Böyle olunca, genel barış yararına bu adaları tüm olarak askerlikten arındırma yükümünün benimsenmesi zorunludur. Bu adalarla bulunan istihkâmlar ve bataryalar yok edilmeli ve silahları sökülmelidir. Gelecekte de oralarda hiçbir yeni tahkimat yapılmamalıdır. Bu adalarda hiçbiri deniz üssü olarak kullanılmamalıdır. Bu adalara uçaklar getirilmemeli, uçaklar içinde buralarda sundurmalar (hangarlar) yapılmamalıdır.¹⁶⁰

¹⁵⁵ İNAN, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁵⁶ ŞİMŞİR, **a.g.e.**, s. 297.

¹⁵⁷ ŞİMŞİR, **a.g.e.**, s. 298.

¹⁵⁸ SAATÇİ, **a.g.e.**, s. 162.

¹⁵⁹ SAATÇİ, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁶⁰ Ergün AYBARS, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, İzmir, 1984, s. 355.

Söz konusu adalarda asayişî sağlamaya yetecek sayıda jandarmadan başka, hiçbir silah, kuvvet bulundurmamalıdır.¹⁶¹

Bu adalar halkı, kışkırtıcılara yataklık etmemeli, kaçakçılara sığınak olmamalıdır. Son olarak bu konularda kabul edilecek yükümlerin her zaman yürürlükte tutulacağı konusunda Türkiye'ye garanti verilmelidir.

İsmet Paşa'ya göre, bu adaların tarafsız ve bağımsız bir siyasal varlıkları olmalıdır. Adalar Sorunu; Lozan Antlaşması'nın 12. maddesinde Taşoz'dan Ahikerya'ya kadar Anadolu sahillerini ve Türkiye Trakyası'nı kuzeyden güneye bir dizi halinde kapatan toplam dokuz ada Yunanistan'a 15. maddeye göre Menteşe Adaları bölgesinde ismen sayılan on üç ada, adacıkları ile Doğu Akdeniz'de bulunan Meis Adası ise İtalya'ya bırakılmıştır.¹⁶²

2.1.2.4. Boğazlar Sorunu

Sevr: İstanbul ve boğazlar için Müttefik Devletler azalarından oluşacak bir Boğazlar Komisyonu kurulacaktır. Boğazlardan geçişi bu komisyon tanzim edecektir.

Misak-ı Milli'ye göre: Türklerin hâkimiyetinde olmak kaydıyla serbest geçiş temin edilecektir.

Lozan'da: Türk Murahhas başkanlığında Boğazlar komisyonu kurulacak, savaş ve barış dönemlerinde değişen statülere göre denizden ve havadan serbest geçiş sağlanacaktır. Ayrıca boğazların her iki yakası askerden arındırılacaktır.¹⁶³

Lozan Barış Konferansı'nın Boğazlar Sorunu ile ilgili hükümler:

— Yüksek taraflar, Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda denizden ve havadan geçiş ve gidiş-geliş serbestliği ilkesini kabul ve ilan etmekte görüş birliğine varmışlardır.¹⁶⁴

¹⁶¹ AYBARS, a.g.e., s. 356.

¹⁶² ŞİMŞİR, a.g.e., s. 300.

¹⁶³ EROĞLU, a.g.e., s. 201.

¹⁶⁴ EROĞLU, a.g.e., s. 205.

— Boğazlardan ticaret gemileri ve uçaklarıyla savaş gemileri ve uçakların geçişine ilişkin ise; hastane gemilerini, gezinti gemilerini ve balıkçı gemileriyle

a) Barış zamanında: Bayrak ve yük ne olursa olsun, hiçbir işlem olmaksızın, hiçbir vergi ve harç alınmaksızın, üstelik Türk Hükûmetince ayrıcalıklar tanınmış kurumların ve işletmelerin bu konuda yararlandıkları haklara zarar gelmemek şartıyla, gündüz ve gece gemilerin gidiş-geliş ve geçişleri bakımından serbestlik olacaktır.

b) Savaş zamanında Türkiye tarafsız kalırsa: Yukarıda belirtilen aynı şartlar içinde gündüz ve gece, gidiş-geliş ve geçiş bakımından tam serbestlik olacaktır.

c) Savaş zamanında Türkiye savaştan bir devlet ise; Türkiye düşman gemilerinin boğazları kullanmalarını önlemek için gerekli göreceği tedbirleri almaya yetkili olacaktır. Bununla birlikte, bu tedbirler, tarafsız gemilerin serbestçe geçişini önleyecek nitelikte olmayacaktır.¹⁶⁵

Yardımcı gemileri, asker taşıt gemileri, uçak gemileri ve askeri uçakları da kapsamak üzere, savaş gemileri:

a) Barış zamanında, bayrak ne olursa olsun, hiçbir işlem, herhangi bir resim ya da harç olmaksızın, fakat kuvvetlerin toplamına ilişkin kısıtlamalar içinde, gece ve gündüz tam geçiş serbestliği olacaktır.

b) Savaş zamanında Türkiye tarafsız ise bayrak ne olursa olsun, hiçbir işlem, resim ya da harç olmaksızın, savaşın bir devletin, Karadeniz’de savaştanlık haklarına zarar verecek şekilde uygulanmaması halinde, gece ve gündüz tam geçiş serbestliği olacaktır.

c) Savaş zamanında Türkiye savaştan bir devlet ise; tarafsız savaş gemileri için hiçbir işlem, resim ya da harç olmaksızın, tarafsız gemilerle uçakların geçiş serbestliğine zarar vermeyecek şekilde, geçiş serbestliği olacaktır.¹⁶⁶

— Türkiye ile barış durumunda olan devletlerin denizaltıları, Boğazlardan ancak su yüzünden geçeceklerdir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ EROĞLU, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁶⁶ MERAY, **a.g.e.**, s. 52.

— Gerek Akdeniz’den gelen gerek Karadeniz’den gelen yabancı bir donanmanın komutanı, gemilerin adlarını ve sayısını, bir işaret istasyonuna bildirecektir.¹⁶⁸

— Askeri ya da askeri olmayan uçaklara ise boğazların dar geçitleri üzerinde on beş kilometreye kadar toprak şerit üzerinde uçuş serbestliği tanınacaktır.¹⁶⁹ Zorunlu iniş halinde, Türkiye’nin kıyılarına ya da karasularına inme serbestliği olacaktır. Savaş gemilerinin geçiş süreleri sınırlandırılacaktır.¹⁷⁰

— İstanbul’a ilişkin olarak, Beyoğlu, Galata, Adalar ve bitişik dolaylarını kapsamak üzere askerlikten arındırılacak bölgelerde ve adalarda, hiçbir istihkâm, yere bağlı topçu tesisleri, ışıldak tesisleri ve hiçbir deniz üssü bulunmayacaktır.¹⁷¹

— Marmara Denizi sularına, denizaltı gemileri dışında, denizaltında işleyen hiçbir araç konulmayacaktır.¹⁷²

— İstanbul’da Uluslararası Komisyon kurulacak ve komisyon “Boğazlar Komisyonu” adını alacaktır.¹⁷³

— Boğazlar Komisyonu, görevini Milletler Cemiyeti’nin koruyuculuğu altında yapacak ve bu cemiyete her yıl çalışmalarını gösteren bir rapor verecektir.¹⁷⁴

— Geçiş serbestliği hükümlerine aykırılık işlenirse ya da beklenmez bir saldırı ve savaş eylemleri yüzünden, gemilerin Boğazlara gidiş-geliş serbestliği ya da askerlikten arındırılmış, bölgenin güvenliği tehlikeye düşecek olursa, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya, bu konuda Milletler Cemiyetinin kararlaştıracağı bütün tedbirlere başvurarak, bu eylemleri elbirliği ile önleyeceklerdir.

¹⁶⁷ MERAY, a.g.e., s. 53.

¹⁶⁸ MERAY, a.g.e., s. 53.

¹⁶⁹ MERAY, a.g.e., s. 52.

¹⁷⁰ MERAY, a.g.e., s. 55.

¹⁷¹ MERAY, a.g.e., s. 55.

¹⁷² MERAY, a.g.e., s. 56.

¹⁷³ MERAY, a.g.e., s. 57.

¹⁷⁴ MERAY, a.g.e., s. 58.

— İş bu sözleşme onaylanacaktır. Onama belgeleri Paris’te sunulacaktır.¹⁷⁵

2.1.2.5. Hatay Sorunu

Hatay Sorunu, Birinci Dünya Savaşı sonunda başlayıp, 1939’lu yıllara kadar gelen bir problemdir. 30 Ekim 1918’de Mondros mütarekesinin imzalanmasını müteakip İtilaf Devletlerinin Anadolu’nun stratejik noktalarını işgal hakkını sağlayan 7’nci maddeye dayanarak başlattıkları işgaller sonucunda Fransızlar 7 Aralık 1918’de Antakya’yı, müteakiben İskenderun’u, 20 Aralık’ta Adana’yı, 29 Aralık’ta Tarsus’u işgal ettiler.¹⁷⁶

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara İtilafnamesi, 10 Ağustos 1920’de imzalan Sevr Antlaşması ile Suriye sınırları içinde bırakılan İskenderun Sancağı’na özel bir yönetim şekli tanıdı.¹⁷⁷

Hatay, tam olarak 19 yıl süren Suriye ile birlikte Fransız yönetimi altında kalmıştır.¹⁷⁸

Mustafa Kemal Atatürk, Hatay’da ciddi bir sorun yaşadığını daha o zamanlar anlamıştır. “Filistin’den Halep’e Halep’ten Antep yolu ile Adana’ya gelen Mustafa Kemal Paşa, İskenderun Sancağı’nın, (Hatay’ın) işgalini öğrenince Suriye’de bulunan müttefik orduları kumandanı Mareşal Allenby’e protesto telgrafi çektiği gibi, harbiye nezaretine de yazmıştır. Bu suretle (Hatay) davasına aziz Atatürk, daha o tarihte el koymuştur.”¹⁷⁹

O sıralarda Tayfur Bey ki Hatay’ın kurtuluşu için çaba harcayan en önemli kişi Mustafa Kemal Atatürk’e yazdığı bir telgrafta “Hatay’ın Misak-ı Milli sınırları içerisinde olup olmadığını” sormuştur. Aradan birkaç gün geçmiştir. Tayfur Bey tekrar bir telgraf çekmiştir. Bu 2. telgrafın içeriği şöyleydi: Eğer Hatay Misak-ı Milli sınırlar

¹⁷⁵ MERAY, a.g.e., s. 59.

¹⁷⁶ YIMAZ, a.g.e., s. 181

¹⁷⁷ YIMAZ, a.g.e., s. 220

¹⁷⁸ Tayfur SÖKMEN, *Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, 1999, s. 102.

¹⁷⁹ SÖKMEN, a.g.e., s. 104.

içerisinde yer almıyorsa yapılan çabalar ve faaliyetlerin bir anlamı yoktur. Her şey boşuna yapılmaktadır gibi bir içeriği vardır.¹⁸⁰

Tayfur Bey'in gönderdiği telgrafları okuyan Atatürk cevabını fazla bekletmeden vermiştir. "Mustafa Kemal Paşa hazretleri Miralay Recep Bey vasıtasıyla verdikleri cevapta, İskenderun Sancağı ve havalisi'nin Misak-ı Milli hudutları içerisinde olduğunu; Maraş'ta teşekkül eden ikinci Kolordu Komutanlığı ile temas edilmesini emrediyordu." Atatürk'ten böyle olumlu bir cevap gelmesi sevindiricidir.¹⁸¹

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı'na özel bir idare şekli tanınmıştır.

Antlaşmanın bir maddesi var ki Hatay bölgesi için önem arz eden "Antlaşmanın 7. Maddesi, İskenderun bölgesi için özel bir idare usulü kurulacağından bu bölgenin Türk ırkından olan sakinlerinin kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan faydalanacağını ve Türk parasının orada resmi mahiyet taşıyacağını öngörmüştür. İtilafnâme hükmüne uygun olarak 8 Ağustos 1922'de sancakta bir bölgesel idare kurulmuştur." Bu antlaşmayla İskenderun'da Türk Bayrağı'na benzer bir bayrağı oluşması, mekteplerde Türkçenin de okutulması atılan en önemli adımlardan birkaç tanesidir.¹⁸²

İskenderun'dan gelişmeler hızlandıkça Ankara Hükûmetinde de gelişmeler hızla devam ediyordu. Hükûmetin Lozan'a bir heyet göndereceğini haber alan Tayfur Bey, derhal Mustafa Kemal'e görüşmek istediğini bildirmiştir. Mustafa Kemal İsmet Paşayı Tayfur Beyle tanıştırmıştır. İsmet Paşa, bu davayla yakından ilgilenmiştir.

Büyük talihsizliktir ki, dava Lozan'da esaslı bir şekilde görüşülmemiştir. Bu da davanın ciddiyetinin tam olarak anlaşılmamış düşüncesini doğurmuştur.¹⁸³

¹⁸⁰ SÖKMEN, a.g.e., s. 104.

¹⁸¹ SÖKMEN, a.g.e., s. 105.

¹⁸² EROĞLU, a.g.e., s. 220.

¹⁸³ EROĞLU, a.g.e., s. 225.

2.1.3. Lozan Konferansı'na Yapılan Eleştiriler

Lozan Barış Antlaşması sonucunda birçok kazanımlar olduğunu savunanlar yanında, İstiklal mücadelesi sonucunda mağlup devlet olarak değil de galip devlet olarak istediklerimizin çoğunu elde edemediğimizi düşünen ve barış antlaşmasını ve heyete iştirak edenleri alabildiğine eleştirenlerde bulunmaktadır. Bunların en ateşlisi ve öncüsü ise Kadir MISİROĞLU eleştirilerini şu başlıklar altında toplamıştır:

1. Kıbrıs Kati olarak Lozan'da İngiltere'ye terkedilmiştir.
2. Türk tabiiyetine geçmek isteyenlerin Türkiye'ye hicreti mecbur kılınarak Türk nüfusunun zamanla ekalliyet haline gelmesine ve bu suretle de Enosisin bir destek kazanmasına amil olmuştur.
3. Musul (Kerkük) Misâk-ı Milliye dâhil olduğu halde alınamamış, ileride yapılacak bir anlaşmayla muallâk kılınarak bilahare İngilizlere kaptırılmıştı. O kadar ki bize tanınan cüzi petrol hissesi dahi alınamamıştır.
4. Türkiye'nin stratejisi için fevkalade öneme haiz olan adaların bir kısmı doğrudan doğruya, bir kısmı evvela İtalya'ya verilerek sonradan Yunanistan'a geçmesi sağlanmış ve bu suretle Türkiye'nin bir Yunan kontrol çemberi içine alınmıştır.
5. Yunanistan'ın Anadolu'da eylediği korkunç mezalim kendisine bağışlanmış ve tafsilatı ciltler tutacak faciaların hesabı görülememiştir.
6. % 68 nüfusu Türk ve Müslüman olan Batı Trakya'da plebisite gidilmesi temin edilememiş, süt be süt Türk olan bu toprak ve onun kardeş evlatları milli hudutlar dışında bırakılarak Yunan zulüm ve tahakkümüne terk edilmiştir.
7. Hatay ve havalisi (Antakya dâhil) tamamen Türklere meskûn bulunduğu ve bu bölgede Misak-ı Milliye dâhil bulunduğu halde Fransızlara peşkeş çekilmiş bilahare de ancak Antakya'yı kurtarmak mümkün olmuştur.
8. Sultan Mehmet Han'dan beri Türk milletine her türlü entrikaya kirli ellerini sokmuş bulunan papazların barınağı fitne ve fesat yuvası Patrikhane milli hudutlar dışına çıkarılamamıştır.¹⁸⁴

¹⁸⁴

Kadir MISİROĞLU, *Lozan Zafer mi? Hezimet mi?*, İstanbul, 1965, s. 74-75

Bu ağır eleştirilerin yanında Kadir Mısırlıoğlu'na göre tüm bu zikredilen kayıpların arkasında diplomatik heyetin yeterli olmaması vardır.¹⁸⁵

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Dr. Rıza Nur'un devamlı ısrarlarına rağmen antlaşmanın tatbikatını temin edecek, antlaşmaya zıt olarak yapılan düzenlemeyi düzeltecek bir komisyon oluşturulamamıştır.¹⁸⁶

Eleştirilere Dr. Rıza Nur'un: "Bir konferansın, resmi zabıtları, maddeleri bir şeyi ifade etmez. İşlerin o kadar içyüzleri var ki, bunları mukayese etmek gerekmektedir."¹⁸⁷ sözlerini de ilave edebiliriz.

2.1.4. Lozan ve Sevr Antlaşmasının Karşılaştırılması

Lozan ve Sevr antlaşmalarını değerlendirdiğimizde, Lozan antlaşmasının özellikle Sevr antlaşmasına göre, aynı zamanda Dünya Savaşından yenik çıkan diğer devletlerle imzalanan barış antlaşmalarına göre önemli şekil ve içerik farklılıkları içerdiği görülecektir.¹⁸⁸

1. Birinci Dünya Savaşına son veren barış antlaşmaları, galip devletler tarafından hazırlanmış ve mağlup devletlere zorla dikte ettirilmiştir. Lozan antlaşması ise devletlerin eşitliği prensibine saygı esasına göre hazırlanmış, karşılıklı anlaşma ve uzlaşma yolu ile barışa varılmıştır.

2. Diğer barış antlaşmalarının hepsinin başında Milletler Cemiyeti Misak-ı yer almıştır. Lozan antlaşmasında ise yer almamakta ve Lozan Antlaşması şekil bakımından diğer antlaşmalardan ayrılmaktadır.

3. Harpten sonraki barış antlaşmalarında harp tamirati, mağlup devletler için ağır bir yük teşkil etmiştir. Lozan Barış antlaşmasında böyle ağır bir yüke yer verilmemiştir.

¹⁸⁵ NUR, **a.g.e.**, s. 87.

¹⁸⁶ NUR, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁸⁷ NUR, **a.g.e.**, s. 88.

¹⁸⁸ Reha PARLA, **Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri**, Lefkoşe, 1987, s. 261.

4. Harp sonrası barış antlaşmalarında, mağlup devletler, savunma haklarından ya tamamen mahrum kalmışlar ya da bu hakları geniş ölçüde elde etmiştir. Lozan'da genel anlamda istiklal ve hâkimiyeti kısıtlayacak bir hükme yer verilmemiştir.

5. Harbe son veren antlaşmalarda, iktisadi ve ticari hususlara sınırlayıcı hükümler yer almaktadır. Lozan'da buna benzer hükümle mevcut değildir.

6. Harp sonrası barış antlaşmalarında galip devletlerle mağlup devletler arasında harpten önce akdedilen antlaşmalardan hangisinin yeniden yürürlüğe girmesi hususunda galip devletlerin seçim hakkı vardır. Lozan Barış antlaşması ile yeni Türkiye, harpten önceki mukavelelerden doğan bütün yükümlülüklerinden kurtulmuştur.

7. Özellikle çağımızda arz ettiği önem bakımından, birinci Dünya Savaşından sonra imzalanan hiçbir barış antlaşmasının yaşamadığı, Lozan Barış Antlaşmasının ise antlaşmalar arasında hala makbul olduğu, koruduğu hukuki ve siyasi düzenin devam ettiği dikkati çekmektedir.

Sınırlar Meselesi:¹⁸⁹

1. **Sevr Antlaşmasında sınırlar:** Gerileme ve çöküş döneminde her geçen gün toprak kaybeden Osmanlı İmparatorluğu bir mağlup devlet olarak imzaladığı Sevr Antlaşmasında topraklarının hemen tamamını kaybediyor, elinde kalan bir avuç toprak parçasında da esir denebilecek şartlar altında yaşamaya mecbur bırakılıyordu. Buna göre sınırlarımız:

— İzmir ve etrafındaki toprakların önemli bir kısmı Yunanistan'ın kontrolünde bırakılmıştır. Bu işlem ise antlaşmasının 69. Maddesinde şöyle açıklanmaktadır; İzmir kenti ile sözü edilen topraklar üzerindeki Türk egemenliği altında kalmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye İzmir kenti ile sözü edilen topraklar üzerindeki egemenlik haklarının kullanımını Yunanistan'a devretmektedir. Bu egemenliğin işareti olmak üzere, Türk bayrağı kentin dışındaki bir kaleye sürekli çekili kalacaktır. Bu kale başlıca Müttefik devletlerce seçilecektir.

— Güney sınırlarımız ise kısaca şöyle belirlenmiştir; Mardin, Urfa, Gaziantep, Amanos dağları ve Osmaniye'nin kuzeyinden geçmekte ve bu sınırın güneyi Fransa'ya

¹⁸⁹ PARLA, a.g.e., s. 266.

birakılmaktadır. Böylece buralarda bir Kürdistan kurulabilecektir. Kürt devleti ile ilgili madde anlaşmada şöyle yer almaktadır. Fırat'ın doğusunda kalan, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. maddenin 11/2 ve 3. fıkralarında tanımlanan Suriye ve Irak ile Türkiye sınırı kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yere özerkliği için, iş bu anlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak 6 ay içinde, İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükûmetlerinden her birinin atadığı üç üyeden oluşan komisyon bir plan taslağı hazırlayacaktır. Herhangi bir sorunda oybirliği oluşamazsa sorun komisyon üyelerince kendi hükûmetlerine götürülecektir. Bu plan, Süryani-Keldaniler ile bölgelerin içindeki öteki etnik ve dinsel azınlıkların korunmasına ilişkin tam güvencelerde kapsayacaktır. Bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, İranlı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir komisyon incelemelerde bulunmak ve işbu anlaşmaya göre Türkiye sınırının İran sınırı ile birleştiği yerlerde Türkiye sınırında yapılması gerekebilecek düzeltmeleri kararlaştırmak üzere bu bölgeleri ziyaret edecektir.

— Yunanistan sınırı ise hemen hemen İstanbul'un bittiği yerden başlıyordu. Ayrıca Türkiye Gökçeada ve Bozcaada'yı Yunanistan'a bırakıyordu.

Anlaşmaya göre yukarıda belirtilen yerler Türkiye'nin elinden çıkmakla beraber bize bırakılan topraklarda müttefikler arasında nüfuz bölgelerine ayrılıyordu. Buna göre: İtalyanlar Antalya ve Konya, Fransızlar Adana, Sivas ve Malatya, İngilizler ise Irak'ın kuzey kısmında nüfuz sahibi oluyorlardı.¹⁹⁰

2. Lozan'da Sınırlarımız:

— Güney sınırimız: Lozan anlaşmasında güney sınırimızla ilgili olarak daha önce Fransa ile yaptığımız Ankara anlaşması teyit ediliyordur. Ancak Irak sınırimızla ilgili mesele çözülememiştir. Buna göre Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay içerisinde Türkiye ile İngiltere arasında anlaşma yoluyla saptanacaktır. Anlaşma sağlanamazsa sorun Milletler Cemiyetine götürülecektir. Sonraları bu sorun mevcut durumun muhafazasının her iki tarafın da kabulüyle çözülmüştür.

¹⁹⁰ PARLA, a.g.e., s. 267.

— Batı sınırı: Yunanistan ile sınırimız Lozan Antlaşmasında Misak-ı Millide olduğu şekilde kabul edilmiştir. Buna göre Meriç Nehri sınır olarak düzenleniyor. Gökçeada ve Bozcaada Türkiye’de kalıyordur.¹⁹¹

Azınlıklar Meselesi:

Türkiye’de yaşayan azınlıklar tarihin her devrinde batılı devletlerin işlerimize karışmak için kullandıkları bir konu olmuştur. Tabiatıyla azınlıklar konusunda Sevr ve Lozan belgeleri arasında büyük farklılıklar vardır.

1. **Sevr Antlaşmasında Azınlıklar:** Sevr antlaşmasında azınlıklar ile ilgili hükümler, antlaşmanın 140 ve 150. maddeleri arasında yer alır. Anlaşma sonunda, Türkiye anlaşmada yer alan azınlıklarla ilgili hükümleri kabul ediyor ve daha sonra ilan edeceği hiçbir kanun buyruğunun bu hükümlere aykırı olmaması garantisini veriyordu. Ayrıca anlaşmada Türkiye’de son zamanlarda bir terör rejimi bulunduğu vurgulanıyor ve bunun paralelinde 1 Kasım 1914’ten itibaren Müslümanlığa geçen vatandaşların Müslüman sayılmaması ölenleri ve kayıp olanları bulmayı zararlarını karşılamayı kabul ediyordu. Bütün bunlarla beraber Türkiye’den azınlıkların orantılı temsilini sağlayacak bir seçim sistemi, diğer uyruklara mensup vatandaşların kendi okullarını açmalarına ve kendi dillerinde eğitim yapabilmelerine izin verilmesi, daha önce azınlıklara mensup vatandaşlara verilen çeşitli imtiyazların devam ettirilmesi, bütün soy azınlıklarının kilise ve okul konularında özerkliliğinin tanınması isteniyordu. Şurası açıktır ki yukarıda sayılan hiçbir maddenin ulusal bağımsızlıkla bağdaşması düşünülemez. Sınırları ile zaten esir duruma düşürülmüş olan Osmanlı İmparatorluğu kendi tebaasında olan azınlıklar üzerindeki haklarını da yitiriyor ve bağımsız bir Türk devletinden bahsetmek imkânsız hale geliyor.¹⁹²

2. **Lozan Antlaşmasında Azınlıklar:** Lozan Antlaşması ile azınlıklar başta Türk vatandaşlarından ayrı bir statüye sahip olma hakkını kaybetmiştir. Bütün azınlıklar Türk vatandaşları ile aynı haklara sahiptiler. Gayri Müslim vatandaşlar kendi dillerinde

¹⁹¹ PARLA, a.g.e., s. 269.

¹⁹² PARLA, a.g.e., s. 270.

eğitim yapabilme hakkında belirli Şartlar altında sahip olmakla beraber, Tũrkiye'nin zorunlu Tũrkçe eğitim hakkı saklı kalmaktadır.¹⁹³

Kapitũlasyonlar Meselesi:

Osmanlı devletinin sırtında önemli bir kambur olan kapitũlasyonlar batılı devletler tarafında aynen eskiden olduğu gibi kullanılmak istenmiş, Sevr Antlaşmasının maddelerinde bu husus Tũrkiye'ye dikte ettirilmiŐ, Lozan Antlaşmasında ise en Çetin tartiŐmaların yaŐandığı en zorlu konu olmuştur.

1. Sevr Antlaşmasında Kapitũlasyonlar: Sevr antlaşmasına gŕre İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japonlardan kurulacak bir komisyon adli kapitũlasyonların yerine geÇmek ũzere, koyacağı her usulũ Osmanlılar kabul edeceklerdir. Kapitũlasyonlardan bũtũn mũttefik uyrukları yararlanacaklardır. Ayrıca İngiliz, Fransız, İtalyan ve Osmanlılardan kurulacak bir komisyon, Tũrkiye'nin servetini dũzenleyecek, bũtũce ũzerinde son sŕzũ sŕyleyecek, Tũrk parasının cins ve miktarını belirleyecek bu komisyonun onayı olmadıkŐa Osmanlı Devleti iş ve dış borÇ alamayacaklardır. Yıllık gelir, komisyon tarafından, komisyonun ve işgal kuvvetlerinin masrafları, savaş sırasında zarar gŕrmũŐ olan Mũttefik Uyruklarının zararları iÇin ayrıldıktan sonra geri kalan, Osmanlılar iÇin harcanacak, Osmanlı ũyeleri, bu komisyonda yalnızca danışman olarak bulunacaklardır.¹⁹⁴

2. Lozan Antlaşmasında Kapitũlasyonlar: Asırlardan beri Osmanlı Devletinin sŕmũrũlme kaynağı olan kapitũlasyonlar Lozan Antlaşmasının 28. maddesinde Őŕyle kaldırılıyordu. "Yũksek akit taraflar Tũrkiye'de kapitũlasyonların her noktadan tamamen kaldırıldığını, kendi Çıkarlarına gŕre antlaşma maddelerini kabul ettiklerini bildirirler."¹⁹⁵

Harp Tamirati ve BorÇlar Meselesi:

Eskiden harp tazminatı olarak bahis konusu edilen mesele, Birinci Dũnya Savaşı tamirat adı altında ortaya ŐıkmıŐtır. Aynı zamanda Tũrkiye'nin iktisadi aÇıdan

¹⁹³ GŕNLũBOL, a.g.e., s. 65.

¹⁹⁴ GŕNLũBOL-SAR, a.g.e., s. 65-66.

¹⁹⁵ GŕNLũBOL-SAR, a.g.e., s. 67.

bağımsızlığını tamamıyla kısıtlayan Sevr antlaşmasındaki hükümler, Lozan Antlaşmasıyla kaldırılıyordu.

1. Sevr’de Borçlar ve Harp Tamirâtı Meselesi: Sevr Antlaşmasıyla Türkiye maliyesinin idaresi, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerinden oluşan bir komisyona bırakılıyordu. Bu komisyon oldukça geniş yetkilere sahipti komisyon gelirleri korumak ve artırmak için her türlü tedbire başvurabilecektir. Hazırlanan bütçe komisyonun onayından sonra mecliste görüşülebilecektir. Aynı zamanda komisyon bütçenin uygulanmasını denetleyecektir. Devletin gelirlerinin harcamasını da yönetecek olan komisyon, gelirleri önce Türkiye topraklarında kalan İtilaf Devletleri ordularının giderlerini karşılayacak, daha sonra yine aynı orduların Mondros Mütarekesinden beri gerek Osmanlı İmparatorluğunun gerekse Türkiye’nin başka yerlerinde oluşmuş giderlerini karşılayacak şekilde dağılacak, ardından diğer harcamalara sıra gelecektir.¹⁹⁶

2. Lozan’da Harp Tamirâtı ve Borçlar Meselesi: Lozan Antlaşmasında egemenliğimizi bağlayıcı hükümlerin hemen tamamı ortadan kaldırılıyordu. Buna göre:

— Osmanlı borçları bu kesimde yer alan şartlar çerçevesinde Türkiye ile 1912–1913 Balkan Savaşları sonucunda lehlerine Osmanlı İmparatorluğundan toprak ayrılmış olan devletler ve iş bu anlaşmanın 12. ve 15 maddelerinde adı geçen adaların ve iş bu maddenin son paragrafında sözü geçen toprakların kendilerine katıldığı devletler ve son olarak iş bu anlaşma gereğince Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan Asya toprakları üzerinde yeni kurulan devletlerarasında bölünecektir.

— İtilaf Devletlerinin Türk devletinden talep ettikleri harp tamirâtı ise Yunanistan hariç 58. Maddede şöyle düzenleniyordur. Bir yandan Türkiye, öte yandan (Yunanistan hariç) öbür anlaşmacı devletler, Türkiye ile bu devletlerin ve ayrıca tebaalarının, 1 Ağustos 1914 tarihi ile işbu anlaşmanın yürürlüğe girme tarihi arasında süre içerisinde gerek savaş fiillerinden gerek el koyma, kullanma ya da zor alım önlemlerinden ya da zor alım önlemlerinden doğan zarar ve ziyanlardan dolayı her türlü parasal istemlerden bulunmaktan karşılıklı olarak vazgeçerler.

¹⁹⁶ Bernard LEWIS, “Modern Türkiye’nin Doğuşu”, **Türk Tarih Kurumu Dergisi**, Ankara, 1988, s. 28.

Yunanistan ile aramızdaki harp tamiratı sorunu sonraya bırakılmış ve Karaağaç'ın tamirat karşılığında Türkiye'ye verilmesi çözülebilmiştir. Aynı zamanda egemenliği bağlayıcı diğer bütün maddeler Lozan anlaşmasıyla ortadan kaldırılıyordu.¹⁹⁷

Boğazlar Sorunu:

Boğazlar Osmanlı Devleti için tarih boyunca sorun kaynağı olmuştur. Boğazlar üzerinde birçok devletin emelleri bulunuyordu. Dünya egemenliği için büyük önem taşıyan boğazlar Sevr Antlaşmasıyla tamamen egemenliğimiz altından çıkarılmaya çalışılıyordu. Lozan Antlaşmasında boğazlar sorunu önemli tartışmalara sebep olmuştur.

1. Sevr Antlaşmasında Boğazlar: Sevr anlaşmasında boğazlar gerek barış gerekse savaş zamanlarında bütün devletlerin gemilerine açık hale getiriliyor, boğazların yönetimi ise bağımsız bir komisyona bırakılıyordu. Sevr Antlaşmasındaki boğazlarla ilgili önemli hükümleri şöyle sıralayabiliriz:

—Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazını kapsayan Boğazlar da gemilerin gidiş-gelişi gelecekte, gerek barışta gerek savaşta bayrak ayırımı yapılmaksızın, bütün ticaret ve savaş gemileriyle askeri ve ticari uçaklara açık olacaktır. Milletler Cemiyeti Konseyinin bir kararının uygulanması dışında, bu sular abluka edilemez, buralarda hiçbir savaş hakkı kullanılamaz ve hiçbir düşmanca harekette bulunulamaz.¹⁹⁸

—Boğazların yönetimini üstlenecek olan komisyon ise şu maddeyle oluşturuluyordu. Komisyon-Komisyonu katılmak isterse ve katıldığı günden başlayarak-Amerika Birleşik Devletleri, Britanya, Fransa, İtalya, Japonya-Milletler Cemiyetine üye olursa o günden başlayarak-Rusya, Yunanistan, Romanya ve Milletler Cemiyetine üye olurlarsa ve oldukları günden başlayarak-Bulgaristan'la Türkiye'nin atayacakları birer temsilciden kurulacaktır. Amerika Birleşik Devletleri, Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya temsilcilerinin ikişer oyu olacaktır. Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve

¹⁹⁷ LEWIS, a.g.e., s. 30.

¹⁹⁸ LEWIS, a.g.e., s. 32.

Türkiye temsilcilerinden her birinin birer oyu olacaktır. Komisyon üyelerinden hiçbiri, kendisini atayan hükûmetten başkasınca görevden alınamaz. Sevr anlaşmasında Komisyon üyelerinin diplomatik dokunulmazlıklarından ve ayrıcalıkların tamamından yararlanacakları da belirtilmektedir. Ayrıca Komisyon yerel hükûmetten tamamen bağımsız çalışacak ve kendi bayrağı, kendi bütçesi ve kendi örgütü olacaktır.¹⁹⁹

2. Lozan Antlaşmasında Boğazlar Meselesi: Büyük tartışmalara rağmen Lozan anlaşmasında boğazlar sorunu bir çözüme ulaştırılabildiği görülmüştür. Sonuçta boğazlar barış zamanında bütün ticaret gemilerinin geçişine açık hale getiriliyordu. Lozan Konferansında Boğazlar Meselesi ayrı bir sözleşme halinde kaleme alınmıştır. Bu sözleşmeye İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Türkiye imza koymuşlardır.

Bu sözleşmeye göre bazı bölgeler askerden arındırılıyordu. Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının iki kıyısı, İmralı adası dışında bütün Marmara Denizi adaları, adalar denizinde Semadirek, Limni, Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adaları.

Ayrıca savaş zamanında Türkiye eğer tarafsızsa barış zamanındaki rejim uygulanacak, eğer Türkiye muharip ise, tarafsız gemiler ve tarafsız uçaklar, düşmana yardım etmemek şartıyla boğazlardan geçebilecektir.

Lozan Konferansında bu şartlar altında halledilen boğazlar meselesi, daha sonra 20 Temmuz 1936 yılında imzalanan Montrö sözleşmesi ile bugünkü düzenine kavuşturuluyordur.²⁰⁰

Sevr ve Lozan antlaşmaları arasında yukarıda incelediğimiz sorunların dışında askerlik ve Türkiye'nin bulundurabileceği asker miktarı açısından da farklılıklar mevcuttur. Sevr antlaşmasına göre Türkiye'nin bulundurabileceği asker sayısını sınırlıyor ve bu sayı 50 700 rakamını aşmıyordu. Bu birlikler ülkenin bölgelere ayrılmış kesimlerinde jandarma görevini ifa edecekler, her birliğin başında da belirli miktarda İtilaf Devletleri ordularından subay bulunacaktır. Bu birliklerin ise toplam 15 batarya dağ topu olabilecek ve bunun haricinde top veya ağır silah bulunamayacaktır.

¹⁹⁹ PARLA, a.g.e., s. 281.

²⁰⁰ PARLA, a.g.e., s. 283.

Askerlik hizmeti ise zorunlu olmaktan çıkarılacak ve bütün askerler maaşlı duruma getirilecekti. Deniz kuvvetlerimiz yedi gambot ile altı torpido ile sınırlandırılıyor, hava kuvvetlerimiz uçaksız bırakılıyordu.²⁰¹

Türkiye'nin silahlı kuvvetleri ile ilgili bu hükümlerin benzerlerine ise Lozan Konferansında rastlayamıyoruz. Lozan Antlaşmasına göre Türkiye'nin silahlı kuvvetlerine hiçbir sınırlama getirilmiyor, sadece boğazlar sözleşmesinde silahsızlandırılması kararlaştırılmış bölgeler hakkındaki anlaşma saklı tutuluyordu. Kaldı ki bu bölgelerde dahi Türkiye'nin 12 000 asker bulundurma hakkı Lozan Antlaşmasında belirlenmiş bulunuyordur. Lozan barışı ile Türkiye'nin tam bağımsız bir devlet olarak bütün dünya devletleri tarafından tanınmış oluyordur.

Her madde göstermektedir ki Lozan antlaşmasını bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı ve tüm dünya ülkelerinin tanıdığı bir anlaşma olmuştur. Atatürk Lozan hakkındaki fikirlerini büyük Nutuk'unda şöyle aktarmaktadır: "Bu anlaşma Türk Ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış, büyük bir öldürüşün yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal utku yapıtıdır!"²⁰²

²⁰¹ PARLA, **a.g.e.**, s. 284.

²⁰² LEWIS, **a.g.m.**, s. 32.

3. BÖLÜM

LOZANIN GÜNÜMÜZE ETKİLERİ

3.1. Lozan Barış Konferansında Çözüme Kavuşturulamayan Sorunların Günümüze Etkileri

3.1.1. Hatay Sorunu

Hatay meselesi; basit bir mesele olmayacağı gibi, üzerinde ciddiyyet ve önemle durulması gereken bir konudur. 1936–1939 yılları arasında Türkiye'nin gündemine oturmuş bir meseledir. O yılların şartlarına göre kazanılmış çok büyük bir zaferdir. Bu zafer için birçok kişinin canı yanmış, tutuklanmış ve hatta işkence bile görmüştür. Ama hiç kimse bu uğurda yılmamış, herkes çalışmış ve sabretmiştir.²⁰³

9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre Fransa'nın bu ülke üzerindeki mandası sona ermiştir. Bu durum, doğal olarak İskenderun Sancağı'nın statüsünü gündeme getirmiştir. Türkiye, sancağın bütün sorumluluğunun Suriye'ye bırakılmasından rahatsızdır. Buna çok büyük tepki verir ve Fransa Hükûmetine gönderme yaparak, İskenderun Sancağı'na ilişkin Antlaşma hükümlerini kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Aynı günlerde Atatürk'ün emri üzerine Antakya-İskenderun Yurdu Derneği yöneticileri ile yapılan bir görüşme sonunda, Antakya-İskenderun yöresine “Hatay” adının verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰⁴

1936 yılı devam ederken Cumhuriyet Hükûmeti Hatay Meselesi'ni ele almaya karar vermiştir. Bu sırada Avrupa'da da bir karışıklık söz konusudur. Almanya sürekli olarak silahlanıyordu. İtalya da Akdeniz'deki Fransız ve İngiliz menfaatlerini tehlikeye düşürecek bir politika izlemeye başlamıştır. Durum böyle olunca Fransa'nın ve İngiltere'nin Türk dostluğuna ihtiyacı vardır. Böyle bir dostluk o günün şartlarında mümkün değildi. Her ülkenin kendine ait sorunları vardır ve ancak o dikenli meselelerin halledilmesinden sonra dostluk kurulabilir.²⁰⁵

²⁰³ Namık Kemal ERSİN, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, 1971, s. 152.

²⁰⁴ ERSİN, **a.g.e.**, s. 155.

²⁰⁵ ERSİN, **a.g.e.**, s. 158.

Cumhuriyet Hükûmeti, Hatay üzerinde Fransa'ya meselenin görüşülmesi ile ilgili teklif götürmüştür. Teklifi kabul etmiş ve Fransa ile Türkiye arasında görüşmeler başlamıştır. Görüşmelerde Türkiye için ters giden bir şeyler vardır. Fransa, Hatay'ın Suriye'den ayıramayacağını açıklamakla Türk görüşüne kesin red cevabı vermiş oluyordur.²⁰⁶

Fransız Hükûmeti 10 Kasım 1936'da Türkiye'ye bir cevap göndermiştir. Bu cevapta, Sancak'a bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak demek olacağını ve kendisinin bunda yetkisi bulunmadığını bildirmiştir. Bu iki hükûmet arasındaki görüşmelerde herhangi bir değişme ya da gelişme yaşanmamıştır.²⁰⁷

27 Ocak 1937'de Türk ve Fransız Hükûmetleri antlaşmaya varmışlardır. Antlaşmanın içeriğinde Sancak'ın ayrı bir varlık sayılacağı ve işlerinde tam bir özgürlüğe sahip olacağı ile Türkiye'ye İskenderun limanında transit kolaylığı için bir takım hak ve üstünlük tanınacağı yer almıştır. Bunlar yanında Sancak'ta Türkçe ve Arapçanın, yani her ikisinin de resmi dil olacağı kararlaştırılmıştır. Antlaşmanın diğer bir önemli noktası da; Suriye ile Sancak arasında sınır bulunmayacak, Sancak'ın toprak bütünlüğü Türkiye ve Fransa'nın ortak güvencesi altında olacak seçimlerde halkın kaderini kendisi belirleyecektir.²⁰⁸

Hatay'da gelişmeler iyi giderken, Türkiye de yeni statünün ardından Hatayla ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Antakya ve İskenderun'da Türk konsoloslukları açılmıştır. "Türk bankaları açtıkları şubeler aracılığıyla tüccar ve köylüye çok uygun koşullarda kredi vermeye başlamışlardır."

Türk nüfus arasında çalışma örgütlenmeler hızla ilerlerken Suriye de etkinliklerini arttırmıştır.

Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşma sonrası Milletler Cemiyeti Konseyi Başkanı Hatay'da yapılacak ve bir plebisit niteliğinde olacak olan seçimi

²⁰⁶ SÖKMEN, a.g.e., s. 111.

²⁰⁷ EROĞLU, a.g.e., s. 230.

²⁰⁸ EROĞLU, a.g.e., s. 232.

düzenlemek için bir komisyon hazırlamıştır. Bu komisyonun denetleme yetkisi de vardır.²⁰⁹

Mesele; Atatürk'ün başlıca uğraş konusu olmuştur. Atamızın amacı Türkiye topraklarını genişletmek değildir. Ülkelerle barış bozmak ya da gerginlik yaratma amacıyla da değildir. Amacı; Büyük Millet Meclisi'nden milletimize verdiği sözü yerine getirmektir. Yani, Hatay'ı anavatana katmaktır. Çünkü Hatay halkı bunu çok istiyordu. Yabancı bir ülkenin çatısı altında kalmak onlar için çok zordur. Buradaki halk bu dava için gerekirse canlarını dahi feda edebilen insanlardır.²¹⁰

Haziran 1938'e Antakya'da sonuçlanan görüşmelerden sonra 4 Temmuz'da, Sancağın toprak bütünlüğünü sağlamak amacıyla 25000 Türk ve 2500 Fransız askerinin gönderilmesine ilişkin bir antlaşma imzalamıştır. 5 Temmuz'da ilk Türk birlikleri Hatay'a girmiştir.²¹¹

Hatay Cumhuriyeti, statü gereği Suriye ile iç içe bir konumdadır. Bu durum uzun sürmemiştir. Bakanlar Kurulu, öncelikle Fransız ve Suriyelilerin tümünü görevden uzaklaştırmıştır. Kurul, Türk Posta Sistemine bağlanmayı kararlaştırmıştır. Daha sonra Türkiye ile Hatay arasındaki gümrüğü kaldırmıştır. Hatay Cumhuriyetinin para birimi de değiştirilmiştir. Türk lirası geçerli para birimi kabul edilmiştir. Ayrıca İskenderun'da Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının şubesi açılmıştır.²¹²

Ocak 1939'da sürecin son aşamasına gelinmiştir. Fransa'nın Türkiye'ye Hatay meselesinde artık karşı çıkması söz konusu değildir. O yıllarda Avrupa yeterince karışıktır. Almanya'nın silahlanması, bazı devletlerin işbirliği yapması bunlar tehdit oluşturuyordu. Genel bir savaşın eşiğine gelindiği hissi herkesçe anlaşılıyordu.

23 Haziran günü Hatay Millet Meclisi ülkenin anavatana katılmasına karar vermiştir.

²⁰⁹ EROĞLU, a.g.e., s. 232.

²¹⁰ SÖKMEN, a.g.e., s. 114.

²¹¹ SÖKMEN, a.g.e., s. 117.

²¹² EROĞLU, a.g.e., s. 235.

7 Temmuz'da TBMM'de bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunla, katılma kararıyla ilgili olarak Hatay Vilayeti kurulur. Gelişmeler böyle olurken, Fransız birlikleri hiçbir şeye karışmaya cesaret edemiyorlardı. Aynı gün Fransız askeri Antakya kışlasında yapılan törenden sonra Hatay'dan ayrılmışlardır.²¹³

Bu arada Suriye ile Türkiye temsilcilerinde bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon bugünkü Suriye-Türkiye sınırını çizen komisyondur.

1939 Temmuz'un son haftası 3711 sayılı yasayla Hatay bir il olmuştur ve anavatanına katılmıştır.²¹⁴

3.1.2. Ege Adaları

Lozan konferansı 20 Kasım 1922 günü açılmış ve müzakerelere 20 Kasım 1922'de başlanmıştır. İsmet Paşa Misak-ı Milliye ve Süfera Konferansının 14 Şubat 1914 tarihli kararına dayandırılan Türkiye'nin adalar konusundaki görüşünü iki temelde açıklamıştır.

1. Anadolu sahillerine çok yakın olan adalar ve Süfera Konferansının Türkiye'ye iade ettiği Gökçeada ve Bozcaada ile Boğazların yakınında bulunan Semadirek Adası Türkiye'nin emniyeti açısından büyük önem arz ettiklerinden Türkiye'de kalmalıdır.

2. Süfera Konferansınca Yunanistan'a verilen, fakat Türkiye tarafından kabul edilmeyen Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Ahikerya adaları askerden tecrit edilmeli aynı zamanda bu adalara siyasi muhtariyet verilerek tarafsızlaştırılmalıdır.²¹⁵

İsmet Paşaya göre coğrafi bakımdan Anadolu'nun parçası sayılan Ege Adalarının Türkiye'nin emniyeti açısından büyük bir önemi vardır. İktisadi açıdan da bu adaların Anadolu ile birleştirilmesi gereklidir.²¹⁶

²¹³ EROĞLU, a.g.e., s. 237.

²¹⁴ EROĞLU, a.g.e., s. 240.

²¹⁵ ŞİMŞİR, a.g.e., s. 305.

²¹⁶ İNAN, a.g.e., s. 138.

Oturum başkanı Lord Curzon, adaların Yunanistan'a ait ve nüfusunun bütünüyle Rum olduğunu iddia ediyor, Türk Heyeti'ne Wilson prensiplerini hatırlatarak adaların Yunanistan'a verilmesini söylemiştir. Ona göre:

1. Gökçeada, Bozcaada ve Semadirek adalarının kaderi Boğazların serbestliği sorunuyla bağlantılı olarak incelenmelidir.

2. Geçmiş denemeler göz önüne alınarak diğer adalara özerklik verilmesine ilişkin teklif kabul edilmemelidir.

3. Bu adaların Yunanistan'dan ayrılmaları söz konusu olmasa bile askerden arındırılmaları konusu askeri uzmanlarca incelenmelidir.²¹⁷

Nihayet şu karara varılmıştır:

1. Gökçeada ve Bozcaada üzerinde egemenlik sorunu ve bu adalarla Semadirek Adası'nın askersizleştirilmesi, Boğazlar Sorunu görüşüleceği zaman toplanacak bir uzmanlar alt komisyonunda incelenecek.

2. Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Ahikerya adalarının askerden arındırılmalarının gerekli olup olmadığı, gerekli ise bunun ne ölçüde yapılmasının uygun olacağını incelenmesi de bu alt komisyona havale edilecek.

Pek çok konuda anlaşmaya varılmadığı halde Müttefikler tarafından hazırlanan antlaşma projesi 29 Ocak 1923 günü Türk heyetine verilmiştir.²¹⁸

Türk Heyeti'ne verilen antlaşma metninin 12. maddesi Gökçeada ve Bozcaada'yı Türkiye'ye iade ediyor, Yunanistan işgalindeki Semadirek, Limni, Sakız, Midilli, Sisam ve Ahikerya Adalarını Yunanistan'a veriyordu. 13. maddesi, Yunanistan'a verilen adaların askerden arındırılmasını, 14. maddesi Türkiye'ye bırakılan Gökçeada ve Bozcaada da mahalli idare kurulmasını öngörüyordu. 15. maddesi ise, İtalya'nın işgali altında bulunan Rodos dâhil 13 ada ve tabi adacıklar ile Meis Adası'nı İtalya'ya veriliyordu.²¹⁹

²¹⁷ İNAN, **a.g.e.**, s. 140.

²¹⁸ ŞİMŞİR, **a.g.e.**, s. 307.

²¹⁹ ŞİMŞİR, **a.g.e.**, s. 307-308.

24 Şubat'tan 6 Mart'a kadar devam eden müzakereler sonunda yayımlanan resmi tebliğde, metnin olduğu gibi kabulünün imkânsız olduğu belirtilerek, yapılacak değişikliklerle müzakerelerin devamı konusunda hükûmete yetki verildiği açıklanmıştır. 15. maddede değişiklik yapılarak Türk kıyısına yakın olan ve Büyük Devletlerce 1914'te Türkiye'ye bırakılan Meis Adasının Türkiye'ye iadesi teklif edilmiştir. Ancak Lozan Antlaşması'nda Meis Adası İtalya'ya bırakılmıştır.²²⁰

İkinci Dünya Savaşında İtalyanlar mağlup olunca 10 Şubat 1947'de Paris'te imzalanan barış antlaşması ile On İki Ada sadece adalarda oturanların çoğunluğunun Rum olduğu gerekçesiyle Yunanistan verilmiştir. Oysa adaların hukuki sahibi Türkiye'ydi ve adalarda yaşayan önemli sayılabilecek bir Türk nüfusu vardır. Böyle olmasına rağmen Paris Antlaşması sırasında Türkiye'nin görüşü bile alınmamıştır.

1947 Paris Barış Antlaşmasında On İki Ada Yunanistan'a askerden arındırılması şartı ile verildi. Antlaşmanın 14. maddesinin 2. fıkrasına göre adaların askerden arındırılmaları ve öyle bırakılmaları şartıyla Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre adalarda her türlü askeri tesis, istihkâm, kara, deniz ve hava üslerinin kurulması, askeri eğitim ve silah üretimi yasaklanmıştır.²²¹

Ege adalarının bugünkü ihtilafli statüsünü aydınlatacak temel metinler Lozan Barış Antlaşmasının 6, 12, 15 ve 16. maddeleri ile Paris-İtalyan Barış Antlaşmasının 14. maddesidir. Lozan Barış Antlaşmasının Türk hâkimiyeti altındaki Doğu Ege Adalarının Yunanistan ve İtalya'ya devredilmesini düzenleyen hükümleri 12 ve 15. maddeleridir. Türkiye'nin bu maddelerle üzerindeki her türlü haklarından ve sıfatlarından vazgeçtiği adalar; ismen sayılarak İtalya'ya devredilen adalar ve bunlara tabi adacıklar ile 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan işgali altında bulunan ve ismen sayılarak Yunanistan'a bırakılan adalardır. Antlaşmalarla devredilmeyen adalar üzerinde Yunanistan'a egemenlik hakkı verecek bir deniz sınırı yoktur. Dolayısıyla Yunanistan'ın oldu bittiler yaratarak ilgili antlaşmalarla egemenliği kendisine devredilmemiş olan bazı ıssız ada ve adacıklarda

²²⁰ ŞİMŞİR, a.g.e., s. 308.

²²¹ İNAN, a.g.e., s. 142.

fiili bir durum oluşturma gayretleri (26 Ocak 1996 tarihinde Kardak Kayalıkları Krizinde olduğu gibi) uluslararası hukuka aykırıdır.²²²

3.1.3. Boğazlar Sorunu

Türk Boğazlarının siyasal, ekonomik ve jeostratejik öneme sahip olduğu, yadsınamaz bir gerçektir. Boğazların tarihi gelişim sürecine göz atıldığında bu savı kanıtlar nitelikler görülür.

Dünya haritasına bakıldığında İstanbul Boğazının Asya ve Avrupa'yı birleştiren geçit konumuna sahip olduğu hemen görülmektedir. Rusya'nın Karadeniz kıyılarında topraklar elde etmesinden sonra Türkiye tarihi tüm güvenlik sorunları ve varlığını boğazlara bağlamıştır.

Uzunluğu 31.7km (17 deniz mili) olan İstanbul Boğazının eni, Karadeniz girişinde 4.7km, Marmara girişinde 2.5km kadar olup en dar yeriye (Kandilli-Rumeli Hisarı-Bebek) 700m genişliğindedir. 61.8km (36 deniz mili) uzunluğundaki Çanakkale Boğazının eni, 1.25km ile 7.5km arasında değişmektedir. Boğazlar, Türkiye'nin egemenliğine tabi iç sularıdır.²²³

Lozan Barış Antlaşmasının boğazlar sözleşmesindeki hükümlerine bakacak olursak, Türkiye boğazlar statüsünün değiştirilmesinin gerekliliği ve müttefik devletleri inandırmıştır. Fakat 1923 yıllarından itibaren silahsızlanmaya doğru bir eğilim gözlenirken, 1930 yıllarından sonra silahlanma yarışı hızlanmıştır.²²⁴

Lozan Boğazlar Sözleşmesinin Türkiye'ye sağladığı güvence artık işlemez bir hale geliyordu. Anılan güvence işlemeyince Boğazlar, sürekli tehdit altında kalmıştır. Sözleşme dengeleri Avrupa barışı aleyhine bozulmuştu, bu yüzden Türkiye Boğazlara tam egemen olmalıdır. Ayrıca Lozan Boğazlar Sözleşmesi, yalnızca savaş ve barış kurumuna ilişkin düzenlemeler öngörüyordur. Oysaki çok yakın savaş tehlikesi altındaki Türkiye'yi koruyacak hükümler yer almıyordu. Türkiye'ye kendini savunma hakkı verilmelidir. Türkiye 1923'ten 1936'lara barışçı bir politika izlemiştir.

²²² İNAN, a.g.e., s. 142.

²²³ BİLSEL, a.g.e., s. 603.

²²⁴ BİLSEL, a.g.e., s. 603.

Uluslararası anlaşmalara sadık kalmıştır. Yine değişen dünya koşulları, bu anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini gerektiriyordu. Ayrıca Türkiye bu statünün kendisine uluslararası bir sözleşmeyle verildiğini bildiğinden değiştirirken de uluslararası bir konferans toplantısını istemiş ve bunu başarmıştır.²²⁵

Boğazlar bölgesinin Türkiye tarafından tahkim edilmesinin sadece savunma anlamı taşıdığı çok açıktır. Türkiye Hükûmeti, ilk günden beri, barışçı bir siyaset izlemiştir. Türkiye, genel güvenliğin güçlendirilmesine, saldırı ve saldırganlara karşı kolektif güvencelerin yaratılmasına yönelik tüm kararlara en başta katılmıştır ve katılmaktadır. Lozan Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi sorununu ortaya atmakla Türkiye, kimseyi tehdit etmemiştir. O, sadece, kendi güvenliğinden emin olmak istemektedir ve Boğazların tahkimatı sorununu, hiç kimseye karşı yönelmeyen zorunlu bir savunma tedbiri olarak görmektedir. Buna ek olarak, Türk Hükûmetinin Lozan Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini uluslararası alanda ortaya çıkan çeşitli sorunların barış yoluyla çözümüne tamamen uygun bir şekilde ele alındığını da belirtmeliyiz.²²⁶

Nitekim Boğazlar bölgesinin bölünmezliği sorunu kendisi için bir önem taşıyan Türkiye'nin faşist Almanya örneğine uyup, diğer imza sahibi devletleri bir oldubittiyle karşı karşıya bırakma yolunu seçmemesi de, Türk Hükûmetinin niyetinin barışçı ve savunma niteliğinde olduğunu göstermektedir. Türkiye, üstlenilen yükümlülüklerin tek tarafı olarak çiğnenemeyeceği ilkesinden hareket ediyor ve Boğazların rejimi sorununu meşru yoldan çözmeye çalışmaktadır. Bu söylenenlerin ışığında Sovyetler Birliği'nin Türk Hükûmetinin önerisi karşısında aldığı tavır açıklanmaktadır. Başlangıçtan beri Sovyetler Birliği Hükûmeti ile dostça ilişkiler içinde olan ülkemiz, Boğazlar bölgesinin Türkiye'nin egemenliği altındaki toprakların ayrılmaz bir parçası olduğu şeklindeki reddedilmez gerçeğe uygun hareket etmiştir. Sovyetler Birliğinin Boğazlar sorunundaki bu tavrı, değişmemiştir. Bu tavır, ülkemizin izlediği barış siyasetine, bütün haklarıyla mutlak eşitlik temelinde dostluk siyasetine tamamen uygundur.²²⁷

²²⁵ BİLSEL, **a.g.e.**, s. 605.

²²⁶ ABADAN, **a.g.e.**, s. 413.

²²⁷ ABADAN, **a.g.e.**, s. 414.

Boğazlar Konferansı 22 Haziran 1936'dan 20 Temmuz 1936'ya kadar sürmüştür. 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi 29 maddeden oluşmakla birlikte, 4 eki ve birde protokolü bulunmaktadır.

Sözleşme 9 Kasım 1936'da yürürlüğe girmiştir ve halen yürürlüktedir. Boğazlar terimi Çanakkale, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'nın birlikte kastedildiği bildirildikten sonra, 1923 Lozan Sözleşmesi yerine anılan sözleşmenin Türkiye'nin güvenliği Karadeniz'de kıyıdaş devlet güvencesinde boğazlardan geçişin düzenlenmesi olduğunu bildirmektedir.

Montreux Sözleşmesi savaş gemilerine Lozan'dan farklı olarak Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerle olanlar arasında ayırım yapmaktadır. Tüm devletlere geçiş özgürlüğü tanımakta ama Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere daha sıkı yaptırımlardan yanadır. Bunların gemilerinin Karadeniz'de kalış süreleri sınırlandırılmakta, uçak gemilerine ve denizaltılara geçiş özgürlüğü tanınmaktadır. Buna karşı Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler Türkiye'ye 8 gün önceden haber vermek bazı kayıtlara uymak koşuluyla geçiş özgürlüğüne sahiptirler. Ayrıca, barış zamanında Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin boğazlardan serbestçe geçmesi kabul edilmiştir. Uluslararası denetimi kaldırmakta ve boğazlar yeniden askerleştirilip Türkiye'nin egemenlik hakları yeniden sağlanmaktadır. Ana Metnin askerileştirmeye üstü örtülü destek verdiğini görmekteyiz. Ek protokolde de askerileştirme açıkça belirtilmektedir.²²⁸

Montreux, hem Türkiye, hem de Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına daha uygundur. Sovyetler Birliği'nin amacı boğazları kendi savaş gemilerine açmaksa, ondan daha çok istediği de Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere kapatmaktır. Zaten Ruslar Karadeniz'i açık deniz saymıyorlar ama Karadeniz'in boğazlardan başka çıkışı olmadığından genel olarak Ruslar tüm tarihleri boyunca Karadeniz'i açık deniz saymamışlardır. Onlar önce belirtildiği üzere Cebelitarık'tan girilen ve Süveyş'ten çıkılan Akdeniz'den çok farklı olduğunu vurguluyorlardır.

İngiltere, Boğazlar Konferansı sırasında Boğazların silahlandırılmasını kabul etmekle birlikte Boğazlar Komisyonunun kaldırılmasına karşı çıkıyordu. İngiltere

²²⁸ KARAL, a.g.e., s. 145.

boğazlardan geçişlerde savaş gemilerine serbestlik ilkesini benimsiyor, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin tonaj açısından sınırlandırılmamasından yanadır. Ayrıca pek yakın savaş tehlikesi durumunu da kabul ediyordur.²²⁹

Oral Sander, yıllar sonra Montreux Boğazlar Sözleşmesini şöyle değerlendirmektedir. "Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin boğazlarda mutlak üstünlüğe sahip olması, yalnız Türkiye'nin güvenliğini sağlamış değildir. Aynı zamanda Türk Dış Politikasının eğilimlerini de etkilemiştir. Bölgesel devletlerin en güzel tanımı bu devletlerin çıkarlarının bölgesel nitelikte olmasıdır. Ancak bütün devletler dünya çapında çıkarlara sahip olabilirler, Türkiye gibi temelde bölgesel nitelikte bir devletin, dünyanın en önemli stratejik suyollarından birine egemen olması bu devleti bir bölgesel devletin ötesinde özelliklere sahip olmasını gerektirmiştir. Boğazlar Türkiye'yi global gelişmeleri etkileyebilecek ve yeryüzünün neresinde olursa olsun olumsuz gelişmelerden de etkilenecek duruma getirmektedir."²³⁰

1928'den 1998'e geldiğimizde Boğazların petrol ve yük taşımacılığı açısından önemini yine koruduğunu görmekteyiz. Bu da Türk Boğazlarının değişen ve gelişen jeostratejik önemini ortaya koymaktadır. Özellikle 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da birçok denize çıkışı olmayan bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan'ın deniz yoluyla dünyaya açılmaları boğazlar yoluyla mümkün görülmektedir. Ayrıca gelecekte Karadeniz ve Akdeniz'i bütünleştirme de tek önemli geçiş yolu, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya Federasyonu ve Gürcistan'ın tek çıkış kapısı ve Ermenistan ve Azerbaycan da dünyaya çıkışlarını boğazlar yoluyla sağlamaktadırlar. Buna ek olarak Tuna Nehri ve bağlantı kanallarıyla ve kara yoluyla Hazar Denizi ve çevresiyle Orta Asya açık denizlere boğazlar yoluyla bağlanmaktadır. Bu bakımdan gerek Kafkas gerek Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler gerek de Orta Asya da denize çıkışı olmayan ülkeler için boğazlar hem stratejik hem de ticari açıdan önemli bir suyoludur.²³¹

²²⁹ KARAL, **a.g.e.**, s. 147.

²³⁰ BİLSEL, **a.g.e.**, s. 608.

²³¹ BİLSEL, **a.g.e.**, s. 609.

Aslında Türk boğazları 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği Bulgaristan ve Romanya arasında bir takım tartışmalara yol açmışsa da, 1991 yılı dünyanın dış politika sisteminin yeniden yapılanmasında bir dönüm noktasının oluşturmuştur. 1991’de Sovyetler Birliği’nin feshi Bulgaristan Romanya’nın yanı sıra Sovyetler Birliği’nin ardılı Rusya Federasyonu, Moldova, Ukrayna, Gürcistan Karadeniz’e kıyısı olan devletler olmuşlardır. Bu yıl da eş anlı olarak Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin sayısının artmasının yanında denize çıkışı olmayan devletlerinden ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu denize çıkışı olmayan devletler eş deyişle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ancak Karadeniz yolu ile dış dünyaya açılabilirlerdir.

Erken üretim petrolünün boğazlar geçişinin 1997 sonu itibariyle başlamasıyla Boğazlardan geçiş güvenliği yeniden gündeme gelmiştir. AOİC* Konsorsiyumu’nun üreteceği petrolün ulaşımı için Bakû-Novorosisk ve Bakû-Supsa hatları belirlenmiştir. Türkiye’nin önerisi Bakû-Ceyhan hattı ise gündemdeki yerini korumakla birlikte çok pahalı bir proje olarak nitelenmiştir. Bu projenin maliyeti 3 milyar doları aşmaktadır. Bu bağlamda gelirin maliyetini karşılayamayacağı yolunda bir takım görüşler vardır. Bu bağlamda Bakû-Basra hattından oluşturulmasına yöneliktir. Amerika Birleşik Devletleri’nin İran’a baskısı bu hattın geleceği için çok önemlidir. Bu da Azerbaycan Dışişleri Bakanı tarafından kabul edilmiştir. 1998 Şubat ayında imzaya açılan Boğazlar Tüzüğünde ise, Marmara bölgesindeki seyir, mal, can ve çevre güvenliğine ilişkin maddeler yer alıyordu.²³²

Boğazlardan geçen gemiler İstanbul ya da Çanakkale boğazındaki trafik denetim merkezine seyir planı vermek zorundadırlar. Tehlikeli yük taşıyan gemilerle 500 grosston ve daha büyük gemilerin kaptan donatan ya da acenteleri İstanbul ve Çanakkale Boğazına girişten en az 24 saat önce yazılı olarak gemi bilgilerini içeren seyir planı vermekle mükellef tutulmuşlardır. Tüzüğün 8. maddesine göre bu gemiler boğaz ağzına varışlarından 24 saat önce ya da bu bölgeye 20 deniz mili kala durumlarını ve tanıtımlarını UHF radyo kanallarına yapacaklardır. Boğazlardan 20 metreden büyük

²³² EROĞLU, a.g.e., s. 253.

* AOİC: Baku-Ceyhan için tavsiye kararı alan uluslararası konsorsiyum

gemilerin tanıtımlarını boğaz girişine 5 mil kala yapacaklardır ve idarece belirlenmiş mevki raporunu vereceklerdir.²³³

Boğazlardan geçen gemiler otomatik pilota bağlanamayacaklar ve yedek dümen donanımının başında bile görevli bulundurulacaklardır. Tüzük'ün önemli hükümlerinden biri de seyir sırasında hız sınırlaması getirilmesidir. Normal hava koşullarında 10 deniz milini aşmak yasaklanmıştır. Seyir sırasında gemilerin birbirini geçmemesi kuralının yanı sıra seyreden gemiler arasında en az 8 gomine mesafe bulunma zorunluluğu getirilmiştir.²³⁴

1 Temmuz 1994 tarihinde yürürlüğe giren Tüzüğün İstanbul ve Boğazların çevresel güvenliğini sağlayamamıştır.

Tüzüğün tam anlamıyla uygulanması çok gelişmiş radar ve sinyalizasyon sistemlerinin boğazlarda yapılandırılması gerekmektedir. 1997'nin son aylarında radar ve sinyalizasyon ihaleleri için Rusya ve Norveç'ten şirket davet edilmiş ve bu şirketlerin proje koşulları dinlenmiştir.²³⁵

Boğazlar sorunu geçmişten günümüze gerek coğrafi gerek sosyal gerekse ekonomik açıdan önemini korumuştur. Boğazların askeri öneminin sürekli olarak azaldığı bu dönemde boğazların çevresel güvenliği ortaya çıkmıştır. Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler açısından da geçmişten günümüze jeostratejik önemini yitirmemiştir, hatta petrol ve doğalgaz boru hatlarının giderek artması özellikle bu konudaki rekabetin arttığı bir dönemde ekstratejik bir önem kazanmıştır. Bu ekstratejik önem paradoksal olarak boğazların çevresel güvenliğinin zedelenmesi sonucunu ön plana çıkarmıştır.²³⁶

Montreux Antlaşmasının tümünden ya da bazı maddelerinin değiştirilmesi mutlaka uluslararası hukuka ilişkin düzenlemeleri dikkate alacaktır. Türk dış politikasına yön veren etkenlerden biri de uluslararası hukuka ve yaptığı anlaşmalara bağlılıktan kaynaklanır. Yine de uluslararası ilişkiler uluslararası hukuka göre daha

²³³ EROĞLU, a.g.e., s. 255.

²³⁴ KARACAN, a.g.e., s. 112.

²³⁵ KARACAN, a.g.e., s. 112-114.

²³⁶ KARACAN, a.g.e., s. 115.

etkin olmaktadır. Tüm bunların ışığında yeni dünya düzeninin getirdiği belirsizlik ve kaos ortamını yeni bir dünya düzeninin daha henüz olgunlaşmadığını kabul ettiğimizde; Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu üçgeninde yer alan Türkiye, son yıllarda boğazlar sorununu petrol boru hatlarıyla ensesinde hissetmiştir. Bugüne değin Montreux Sözleşmesinde savaş gemileri büyük bir sorun oluştururken, artık ticaret gemilerine ilişkin olarak, bunların geçiş serbestileri, yükleri ve zararsız geçiş hakları büyük bir sorun oluşturmaya başlamıştır.²³⁷

Son 15 yılın Türk dış politikasını genel olarak değerlendirdiğimizde Güney Doğu sorununun Türk dış politikasını derinden etkilediği görülmektedir. Bu bakımdan, ekonomik sorunlar, hükûmet bunalımları, Avrupa Birliği üyeliğinin sürüncemede bırakılması gibi sorunlarla uğraştığımız bu dönemde Montreux Sözleşmesinin günümüz şartlarına uygun olarak değiştirilmesinin mümkün olamayacağı kanısındayım. Kuşkusuz, bu sözleşmenin sonsuza değin olduğu gibi sürdürülebileceği anlamına da gelmemektedir. Yine de, uygun zaman ve uygun koşullar altında bu değişim gündeme getirilebilir. Nitekim bu konudaki yasal boşluklar farklı bir düzeyde giderilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, 11 Ocak 1994 tarihli Tüzüğün 20'ye yakın maddesinin değiştirilmesi gündeme getirilmiştir. Bu konuda çalışmalar Denizcilik Müsteşarlığı tarafından sürdürülmektedir.²³⁸

Montreux Sözleşmesinin değişmesi ya da yeniden yapılandırılması sorunu öncelikle Dışişleri Bakanlığını ilgilendirmektedir. Dışişleri Bakanlığının yanı sıra Orta Doğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Türk Boğazları Gönüllü İzleme Grubu kurulmuş ve bilimsel platformda yapıtlar yayınlamışlardır. Türkiye'de bu konuda ve diğer konularda think-tank kuruluşlarının artması olumlu bir gelişmedir. Boğazların çevresel güvenliği sorunu ile çevre dernekleri de yakından ilgilenmektedir. Ancak tüm bunlar Türkiye'nin uluslararası platformda sesini yeterince duyurmasını sağlamamaktadır. Eğer Montreux Sözleşmesinin bazı maddelerinin değiştirilmesi isteniyorsa gerekli alt yapı çalışmaları tamamlanmalı ve Montreux'a taraf ülkelere tüm bunlar anlatılmalıdır. Hazırlık ve alt

²³⁷ BİLSEL, a.g.e., s. 613.

²³⁸ BİLSEL, a.g.e., s. 613.

yapı çalışmaları ve dünya konjonktürü uygun olmadan değişim yapılması eldeki kazanımlarında kaybedilmesine yol açabilir.²³⁹

Atatürk, 1936'da Yunus Nadi'ye dikte ettirdiği yazıda boğazlarda Türk egemenliğinin sürekliliği ve tartışılmazlığını vurgulamaktadır. Montreux'ten günümüze ulusal egemenlik konusundaki tutarlılık ve gerekçeler aynı şekilde sürmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Montreux Sözleşmesi ve taraf olduğu uluslararası sözleşmelere halel getirmeden yaptığı yapacağı düzenlemeler hukukun ve uluslar arası ilişkilerin doğasına uygundur.

Türkiye'nin boğazlar konusunda yapmış olduğu tüm düzenlemeler geçmişte de belli güç ve dengeleri korumaya yönelmiştir. Bu durum bugün de böyle gelecekte de böyle olmalıdır. Dolayısıyla, boğazlar konusunda yapılacak her türden öneri sırasında taraf ülkelerin çıkarı ve beklentileri göz ardı edilmeksizin bunlardan çok daha önemli olarak, Türkiye'nin çıkar ve güvenliği göz önünde bulundurulmak zorundadır. Şu da unutulmamalıdır ki; Atatürk'ün dediği gibi, hiçbir güç Türkiye'nin çıkarlarına aykırı düzenlemeleri Türkiye'ye dikte ettiremez.²⁴⁰

3.1.4. Yunanistan ile Olan Nüfus Değişimi

Türkiye ile Yunanistan, 1920'lerden beri savaşmamış olmalarına ve 1952'den beri de aynı İttifak'ın içinde yer almalarına rağmen komşuluk ilişkileri uyum içinde olmayan iki devlettir. Nedenleri uzun bir tarihsel sürece yayılan bu uyumsuzluk ve iki ülke arasındaki sorunlar zaman içinde hem derinleşmiş hem de birçok defa uluslar arası boyut kazanarak genişlemiştir. Her şeyden önce, Türkiye ile Yunanistan arasındaki gergin ilişkiler insancıl sorunlar yaratmıştır. Osmanlı Devletinin çöküş döneminde Yunanistan, 1830'dan 1912'ye kadar idealist bir politika izlemiştir. Bu dönem boyunca Teselya, Makedonya, Güney Epir, bazı Ege adaları ve Girit Osmanlı Devletinden koparılıp Yunanistan'a bağlanmıştır. Osmanlı Devletinin Avrupa ve Balkanlarda toprak kaybetmeye başlamasından sonra buralarda bulunan Müslüman Türk nüfusun büyük bir bölümü Anadolu'ya göç ederken, kaybedilen topraklar üzerinde kurulan yeni

²³⁹ BİLSEL, a.g.e., s. 615.

²⁴⁰ Baskın ORAN, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 4. baskı, İmaj yayınları, Ankara, 2001, s. 66.

devletlerle Osmanlı'nın yıkılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti arasında bir azınlıklar sorunu baş göstermiştir.²⁴¹

1919 Paris Barış Konferansı sırasında Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletler arasında bulunan Yunanistan Anadolu'dan büyük bir pay kapmak için elinden geleni yapmıştır. Oysa Anadolu ve İstanbul o dönemdeki Yunan tezlerinin tam tersine büyük bir çoğunlukla Türklerin yaşadıkları yerlerdir. 1911–1912 Osmanlı nüfus sayımlarına göre Anadolu'da 14 milyon Müslüman karşılık 1.254.353 Ortodoks Rum vardı. Anadolu'da Rumların en yoğun yaşadıkları yerlerde bile azınlıkta oldukları görülmüyordu. Sonunda Venizelos müttetiklerinden istediğini koparmayı başararak Sevr düzenlemesinde Doğu Trakya, Gökçeada ve İmroz'u kendine bağlamıştır. Özellikle 1920 Sevr Antlaşmasının imzalanmasından sonra gittikçe büyüyen azınlıklar sorununun temel nedeni kaybedilen topraklar üzerinde yaşayan Müslüman Türklerin azımsanmayacak bir kesiminin Anadolu'ya göç edememesinden kaynaklanmaktadır ki zaten Anadolu o dönemde kitlesel göç almıştır ve yoğun bir ekonomik-toplumsal bunalım yaşamaktadır. Sorun, Lozan görüşmeleri sırasında da gündeme getirilmiş ve Lozan Barış Antlaşması imzalanmadan önce Türkiye ile Yunanistan arasında iki taraf içinde “zorunlu” niteliğini taşıyan bir mübadele sözleşmesi imzalanmıştır. Ancak bu da iki ülke arasındaki azınlık sorunlarının yumuşamasına yeterli olmamış; ilişkiler süreç içinde yeniden gerilmiştir.²⁴²

Lozan Antlaşması sonrası Yunanistan'ın öncelikli politikaları arasında Batı Trakya'daki Türk nüfus ve mal varlığının Yunanlılar lehine değiştirilmesi ilk sırayı işgal etmiştir. Yunanlılar, çeşitli anlaşmalar ve insan haklarına aykırı bu durum ve tutumlarında oldukça başarılı da olmuşlardır. Bölgedeki Türk varlığının tamamen ortadan kaldırılması ve tarihi izlerinin silinmesi, bölgeye yönelik Yunan politikalarının ikinci safhasını oluşturmaktadır. 1923'ten sonra yaklaşık yarım asır genelde gizli ve üstü kapalı planlarla uygulamaya çalışan bu ikinci safha 1960'lı ve 70'li yıllarda açıktan ve resmi bir devlet politikası haline dönüştürülmüştür. Genelde Türk-Yunan ilişkilerine ve özelde ise Kıbrıs'taki gelişmelere bağlı olarak Batı Trakya Türklerine yönelik Yunan

²⁴¹ ORAN, a.g.e., s. 67.

²⁴² ORAN, a.g.e., s. 67.

politikaları değişimler göstermiştir. Bu politikalar, bölgenin Türklerden arındırılmasını amacından taviz vermeksizin uygulanan çeşitli baskı, zulüm ve asimilasyon çaba ve faaliyetlerin dozunu bazen arttırmak veya bazen de biraz azaltmak şeklinde süregelmiştir. Lozan belgelerine göre, 1923 yılında 129.120 olan Batı Trakya Türk nüfusu bölge nüfusunun %68'ini teşkil ederken, bugün yaklaşık, (Türk tarafının belirlediği rakama göre) 150.000 nüfusla bölge nüfusunun ancak %35'ini oluşturmaktadır. Lozan Antlaşmasının imzalandığı tarihte ve Lozan Konferansı belgelerine göre toprak mülkiyetinin %84'üne sahip olan Müslüman-Türk azınlığın bugün sahip olduğu toprak oranı ise %20'ler civarındadır.²⁴³

Yunanistan, Batı Trakya'daki azınlığın Türk kimliğini tanımamakta, Lozan Antlaşmasının 45. maddesinde yer alan hükme göre, Batı Trakya Azınlığını, "Müslüman dininden Yunan uyruklular" olarak tanımlamaktadır. Batı Trakya'daki Azınlığın temel uluslararası betimlerden doğan haklarının Yunanistan tarafından sistemli olarak ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bir gerçektir. Batı Trakya azınlığına mensup Türklerin bir kısmı buldukları yerlerden göç ettirilerek asimilasyona tabi tutulmak istenmiş; bazıları diğerlerinden izole edilmiş; azınlık Türkçe ders kitaplarından ve öğretmenlerden yoksun bırakılmış; vergi, emlak alma, vatandaşlık konularında ayrımcılığa tabi tutulmuş; dini temsilcilerini seçmeleri engellenmiştir. Batı Trakya'da antlaşma ve yasalara uygun bir durum bulunduğunu öne sürmek imkânsızdır.²⁴⁴

30 Ocak 1923'te imzalanan "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine ilişkin Sözleşme ve Protokol" ile Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların mübadele edilecekleri ve İstanbul Rum halkı ile Batı Trakya Müslüman halkının bu mübadelenin dışında tutularak yerleşik sayılacağı kararlaştırılmıştır. 1927'de tamamlanan mübadele sırasında çeşitli sorunlar yaşamakla birlikte, iki ülke arasındaki kopma noktasına getiren temel sorun, sözleşmenin 2. maddesinde yer alan yerleşik sözcüğünün İstanbul Rumları açısından yapılan yorum farklılıklarından kaynaklanmıştır. Yerleşik kavramını olabildiğince geniş yorumlayarak daha çok Rum'u

²⁴³ Baskın ORAN, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, 2. Basım, Ankara, 1991, s. 39-40.

²⁴⁴ ORAN, **a.g.e.**, s. 40.

İstanbul'da bırakmak isteyen Yunanistan'a karşılık Türkiye, yerleşikliğin Türk yasalarına uygun olarak saptanmasında ısrarlı olmuştur. Konu, Mübadele Komisyonunda çözülemeyince Amerika Birleşik Devletleri'nden yerleşik sayılabilmek için hangi koşullara sahip bulunması gerektiğine ilişkin bir danışma görüşü istenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, danışma görüşünü şu şekilde bildirmiştir:

1. Yerleşik deyimini süreklilik niteliği taşımakta ve bir oturma ile beliren fiili bir durum belirtmektedir.

2. "İstanbul'un Rum ahalisi" deyimiyile kastedilen kişilerin Antlaşma gereğince yerleşik sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için İstanbul şehrinin 1912 kanunuyla belirlenen Belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıca oraya her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada sürekli olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerekmektedir.²⁴⁵

Yunan Hükûmeti Batı Trakya'daki Müslüman-Türk halkın mallarına el koyup bunları Türkiye'den gelen Rumlara vermeye başlayınca, Türk Hükûmeti de İstanbul'daki Rum mallarına el koyarak karşılık vermiş ve bunalım daha da derinleşmiştir. Yunan Hükûmeti daha sonra, Türk mallarının geri verilemeyen bölümlerini satın alınca, Türk Hükûmeti de el koyduğu Rum mallarını geri vermiştir. Ancak sorunun kesin çözümü için 1930 yılını beklemek gerekecektir.²⁴⁶

Türkiye ile Yunanistan arasında uzun yıllar süren yerleşikler sorununun kesin çözümünüyle ilgili son Anlaşma, Mübadele Komisyonunun kaldırılmasına ilişkin olarak 1933 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Bu anlaşmanın Batı Trakya için önemli olan hükmü 2. maddededir. Bu madde hükmüne göre, değişime giren ya da dönüş hakkından yoksun olan kişilere ait oldukları saptansa bile, Mübadele Komisyonunun dağılmasından sonra, Yunanistan'da oturan kişilerin (Batı Trakyalıların) 10 Haziran 1930 tarihinden önce Yunan Hükûmeti tarafından fiilen işgal edilmemiş olan malları hakkında hiçbir önlem ya da sınırlayıcı işlem getirilmeyecektir.²⁴⁷

²⁴⁵ ORAN, **a.g.e.**, s. 41.

²⁴⁶ ORAN, **a.g.e.**, s. 41.

²⁴⁷ Melek FIRAT, **1923–1939 Yunanistan'la İlişkiler**, İstanbul, 2003, s. 330.

Batı Trakya'ya yönelik Yunan politikaları, genelde Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilere ve özelde ise iki ülke arasında uluslararası boyuttaki en önemli sorun olan Kıbrıs'ta yaşanan olaylara bağlı olarak bir değişim izlemiştir. 1950 yılına kadar, zaman zaman gerginleşen arasına yumuşayan Türk-Yunan ilişkilerine bağlı olarak, Batı Trakya Türkleri aynı paralellikte bunalımlı ve bazen de kısmen rahat bir atmosferde yaşamışlardır. 1950 ile 55 yılları arası bölgedeki Türkler, Yunan yönetimi altındaki en rahat dönemlerini yaşamışlardır. Bu tarihten sonra patlak veren Kıbrıs sorunu ile birlikte Türklerde sıkıntılı bir döneme girmişlerdir. 1980'lerin değiştirdiği dünya şartlarından sonra 1982 yılından itibaren ilk defa bölgedeki Türk Azınlık Yunan baskıları karşısında pasif direnişe geçmeye başlamış ve problemlerini dünya kamuoyuna duyurmaya çabalamıştır.²⁴⁸

Sonuç olarak, bugün Batı Trakya Türklerinin azınlık rejimi, 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması, Lozan Sistemini oluşturan 30 Ocak 1923 Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi, 24 Temmuz 1923 Barış Antlaşmasınının 37.-45. maddeleri ve nüfus mübadelesinden kalma sorunları çözüme kavuşturan 1926 Atina ile 1930 ve 1933 Ankara Antlaşmalarından oluşmaktadır. Ayrıca genel açıdan bakacak olursak Yunanistan birçok uluslar arası metinle de azınlık hakları konusunda yükümlülük almaktadır. Ancak Batı Trakya'daki genel duruma baktığımızda günümüze kadar gelen uygulamalarda Yunanistan'ın bu metinlere pek de sadık kalmadığını ve politikasını olumsuz olarak çok uç boyutlara taşıdığını söyleyebiliriz.²⁴⁹

Tüm bunlara karşılık Batı Trakya'daki Türkler, 1990'larda ortaya çıkan Yeni Dünya Düzeninin temel kurumlarından biri olan azınlık haklarının güncellik kazanmasıyla birlikte tepkilerini artırmışlardır. Ancak, Balkanlarda yükselen milliyetçilik dalgasının etkisinden kurtulamayan Yunan hükümlerinin, özellikle Makedonya sorunu dolayısıyla giderek milliyetçi söylemleri benimsemek zorunda kalışı, azınlıkların hak taleplerine ya da var olan haklarını uygulama taleplerine hoşgörü göstermesini engellemiştir. 1990'lar, Batı Trakya Sorununu, Yunanistan ve Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde çıkararak Avrupa çerçevesine oturtmuştur. Başta AB olmak üzere

²⁴⁸ FIRAT, **a.g.e.**, s. 331.

²⁴⁹ FIRAT, **a.g.e.**, s. 333.

çeşitli platformlarda Yunanistan, Batı Trakya azınlığına yönelik politikaları nedeniyle eleştirilmiş ve yargılanmıştır.²⁵⁰

3.1.5. Musul Sorunu

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa başkanlığındaki delegasyon, Lozan'a gönderilirken hükûmet tarafından delegasyona 12 maddelik bir talimat verilmiştir. Bu talimatın beş maddesi doğrudan doğruya toprakla ilgilidir ve talimatın 1. maddesinde Türk toprakları üzerinde Ermenilere bir yurt verilmesinin Müzakere dahi edilmemesi iken Musul konusunda "Süleymaniye, Kerkük, Musul'un Türkiye'ye geri verilmesi istenmeli fakat İngiltere'ye bazı ekonomik ayrıcalıklar, mesela petrol işletmeciliği konusunda ayrıcalıklar sağlanması görüşülebilir" şeklinde bir talimat verilmiştir.²⁵¹

İsmet Paşa delegasyonuna verilen 12 maddelik talimatın 1. maddesinin, Türkiye için hayati sorunu olan Ermeni Sorununa, fakat 2. maddesinin de Musul sorununa ait olması TBMM Hükûmetinin Lozan Konferansındaki önceliklerinin açık ifadesini teşkil etmektedir.²⁵²

1. Musul, hemen bütün milletvekillerce, bir yandan anavatanın bir parçası ve öte yandan da Misak-ı Milli'nin temel unsurlarından biri olarak telakki edilmiştir.

2. Müzakerelerde göze çarpan ikinci bir hususta mecliste koyu bir milliyetçilik havasının mevcut olmasıdır. Bu milliyetçilik duygularının dayanağı ise, Milli Mücadele de peş peşe kazanılan zaferler olmuştur. Lozan'ın birinci döneminin sonunda varılan noktaları, birçok milletvekillerini tatmin etmemiş olmasının sebebini de varılan noktaya veya elde edilen sonuç ile kazanılan zaferlere o derece büyük önem taşıyan maddeler arasında bir eşitlik veya bir denge görülememiş olması teşkil etmiştir.

3. Hükûmetin ve tabiat ile Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde durduğu husus, elde edilmesi zor olan şeylerde taviz verip, siyasi, iktisadi ve mali, idari ve adli konularda "tam bağımsızlığı" gerçekleştirmek olmuştur. Onun içindir ki, hükûmet için Musul, ikinci planda kalan bir konu olmuştur. Kaldı ki Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf

²⁵⁰ FIRAT, a.g.e., s. 333-334.

²⁵¹ ÖKE, a.g.e., s. 63.

²⁵² ÖKE, a.g.e., s. 65.

Bey'in birkaç defa dediği gibi, Musul için “zor”a başvurmanın sebep olabileceği bilinmezlikleri ve tehlikeli sonuçları da göz önüne almak gerekiyordu.

4. 6 Mart toplantısının sonunda kabul edilen önerenin, hem ifadesi ve hem de muhtevası, tamamen Atatürk'ün söylediklerini yansıtmaktadır. O kadar gergin ve şiddetli tartışmalara rağmen sonunda TBMM Hükûmetin görüşünü benimsemiş olmaktadır. Örneğin 2. maddesinde Musul konusundaki iki nokta dikkati çekmektedir. Birincisi, erteleme ilkesi kabul edilmekle beraber, “bir yıl” deyiminin geçmemesidir. Hâlbuki İsmet Paşa 4 Şubat'ta Müttefik temsilcilerine yazdığı ve karşı görüşlerini belirten mektubunda, “bir yıl içinde” deyimini kullanmıştır. Önergede sürenin yer almaması herhalde süre konusunda bir pazarlık kapısını açık bırakılması içindir. Çünkü İsmet Paşa'nın 8 Mart 1923 tarihinde müttefiklere gönderdikleri antlaşma tasarısında teklif edilen süre 12 ay olduğu halde, bilindiği gibi, Lozan Antlaşmasının 3. maddesinde bu süre 9 ay olarak kabul edilmiştir.²⁵³

İsmet Paşa'nın 8 Mart teklifinde, Musul hakkındaki 4 Şubat teklifine ek olarak, ikili görüşmelerde “anlaşmaya varılmaz ise, anlaşmazlık Milletler Cemiyetine götürülecektir” demek suretiyle önerge aşılarak, İngiltere'ye bir taviz verilmektedir. Kısacası Musul için öngörülen ikili görüşmelerin süresi 12 aydan 9 aya indirilmek suretiyle, Lozan Konferansının ikinci döneminde, İsmet Paşa'nın 8 Mart 1923 teklifi, Lozan Antlaşmasının 3. maddesinin 2. paragrafı kesin formül olarak tespit edilmiş olmaktadır.²⁵⁴

Sonuç olarak: 5 Haziran 1926'da Ankara'da Türk, İngiliz ve Irak Hükûmet temsilcileri arasında imzalanan bir antlaşmayla Türkiye, Musul'u kayıp ettiğini kabul etmiştir. Bu antlaşmayla Türk-Irak sınırları da belirlenmiştir. Ayrıca Musul petrol gelirlerinin %10'luk bölümünde 25 yıllık zaman diliminde Türkiye'ye bırakılmıştır. Ancak Türkiye 500 bin sterlin karşılığı bu hakkından vazgeçmiştir. Yine bu anlaşma ile Irak ile Türkiye arasında dostluk ilişkileri tesis edilmiş ve 1928 yılında karşılıklı elçiler atanmıştır. Fakat bu antlaşmada Irak sınırları içinde yaşayan Türklerin hakları ve bu hakkın Türkiye garantörlüğüne alınması hususunda herhangi bir hüküm alınmamıştır.

²⁵³ KIRAN, a.g.e., s. 163.

²⁵⁴ ÖKE, a.g.e., s. 66.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı orduları büyük kahramanlıklar ve başarılar göstermelerine karşın, mensup oldukları İttifak'ın yenilmesi nedeniyle, yenik sayıldılar. Altı yüzyıldır dünyanın en büyük devletlerinden biri olan Devlet-i Ali Osmaniye'nin toprakları, bu büyük savaşın neticesinde, İngiltere, Fransa, İtalya ve hatta Yunanistan gibi ülkeler arasında paylaşılmaya başlandı. Galip devletlere Osmanlı topraklarını zapt etme imkânı tanıyan Mondros Mütarekesi'nin ardından, Anadolu'nun dört bir yanı düşman orduları tarafından işgal edilmeye başlandı. Bu fiili işgalin ardından gelen Sevr Antlaşması ise Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ve topraklarının Batılı ülkeler tarafından bölüşülmesinin resmi ilanıydı. Sevr Antlaşması'na göre, Türkler için vatan olarak sadece Orta Anadolu'da küçük bir toprak parçası bırakılıyordu.

Ancak Türk Milleti bu plana boyun eğmedi. I. Dünya Savaşı sona erip ateşkes imzalandığında elindeki topraklar ne ise bundan geri adım atmayacağına yemin etti ve bunu tüm dünyaya duyurdu. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde kabul ve ilan edilen Misak-ı Milli (Milli Ant), son derece haklı olarak, ateşkes sırasındaki sınırların korunacağını ve düşmanın oldu bittilerinin kabul edilmeyeceğini hükme bağlıyordu.²⁵⁵

Sonra da Türk Milleti, Misak-ı Milli'de çizilen hudutları korumak ve işgalden kurtarmak için yine Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde, Milli Mücadele'yi başlattı. Doğu Anadolu'yu işgal eden Ermeniler, Kazım Karabekir Paşa komutasındaki ordumuz tarafından püskürtüldü. Güneydoğu Anadolu'ya el uzatan Fransızlar, yerel halkın gösterdiği kahramanca direnişle durduruldu. Batı Anadolu'yu işgal eden Yunan kuvvetleri ise önce yerel Kuvvâ-yı Milliye grupları, ardından Ankara Hükûmeti'nin kurduğu düzenli ordu tarafından yenilgiye uğratıldılar. Misak-ı Milli, 1912'den beridir sürekli savaşlar ve işgallerle yorulmuş olan Anadolu halkının gösterdiği olağanüstü bir cesaret, kahramanlık, azim ve inançla gerçeğe dönüştü. İşgal altındaki yurt toprakları kurtarıldı.

Ancak Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen kurtarılamayan, oyun ve hilelerle Türkiye'den gasp edilen bir vatan toprağı vardı: Musul Vilayeti. Musul, Kerkük ve Süleymaniye sancaklarını içeren bu Osmanlı vilayeti, Mondros Ateşkesi yürürlüğe girdiğinde (31 Ekim 1918, saat 12.00'de), Osmanlı ordusunun

²⁵⁵

KIRAN, a.g.e., s. 168.

kontrolündeydi. Ali İhsan Paşa'nın komutasındaki Türk Ordusu, İngiliz ilerleyişini durdurmuş ve Musul'u güvenceye almıştı. Mütareke şartlarına göre bu andan itibaren yeni bir askeri operasyon yapılmaması, orduların mevcut durumlarını muhafaza etmeleri gerekiyordu. Ancak İngilizler, detaylarını ilerleyen sayfalarda inceleyeceğimiz bir hile ile Musul'a yürüdüler ve savaşın yeniden başlamaması için geri çekilen Osmanlı ordusundan kenti gasp ettiler. Haksız bir şekilde elde ettikleri vilayetten bir daha da çıkmadılar. Kurtuluş Savaşı sonrasında ise bölgenin Türkiye'ye değil, kendi mandaları altındaki Irak'a verilmesi için diplomatik baskılar, manevralar ve oyunlar yaptılar. Türkiye'nin bölgede halk oylaması yapılması istediğine karşı çıktılar ve konuyu kendilerinin büyük nüfuzu altında olan Türkiye'nin ise üye bile olmadığı Milletler Cemiyeti'ne havale ettiler. Eğer halk oylaması yapılsaydı, Musul vilayetinde yaşayanların büyük çoğunluğu, İngiliz Mandası altındaki Irak yerine bağımsız Türkiye'ye katılmak isteyeceklerdi.

Kısacası eğer uluslararası hukukun gerekleri ve bölge halkının istekleri gözetilseydi, "Kuzey Irak" olarak bildiğimiz Musul, Kerkük ve civarı, bugün Türkiye'nin bir parçası olacaktı. Bu, bilinmesi ve asla unutulmaması gereken bir gerçektir.²⁵⁶

Bu sorunun cevabının "Kuzey Irak'ı yeniden ele geçirmek" olmadığını hemen belirtelim. Böyle bir hedef, yani Türkiye'nin askeri güç kullanarak bölgeyi fethetmesi gibi bir düşünce, gerçekçi değildir. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere uluslararası topluluğun böylesine bir girişime engel olacağı, dahası Kuzey Irak'taki halkın önemli bir bölümünün buna karşı koyacağı açıktır. Zaten Türkiye'nin böyle bir politikası yoktur ve hiç olmamıştır. Büyük Önder Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesine sonuna kadar bağlı olan devlet erkânımız, başta Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Komuta Kademesi olmak üzere, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yönelik bir işgal hedefinin ve niyetinin hiçbir zaman var olmadığını defalarca ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla Türkiye'nin Irak'a ve diğer Osmanlı bakiyesi ülke ve bölgelere yönelik politikası, barışçı ve dostane bir yaklaşımla yakın kültürel ve ticari ilişkiler kurmak, siyasi olarak da ortak politikalar geliştirip uygulamak temelinde olmalıdır.

²⁵⁶

KIRAN, a.g.e., s. 169.

Kuzey Irak ise bu açıdan birinci derecede öncelik sahibidir. Çünkü bu bölge Türkiye'nin yanı başındadır ve 1980'li yılların başlarından bu yana ülkemizde büyük acılara neden olmuş ayrılıkçı terör hareketiyle de yakından ilgilidir. Ülkemizdeki Kürt kökenli vatandaşlarımızı kışkırtmak isteyen bölücü akım, Kuzey Irak'ta hem zemin bulmakta hem de oradaki Kürt grupların siyasi hedefleriyle kendisinininki arasında paralellik kurarak moral destek sağlamaktadır.²⁵⁷

Türkiye'ye hasmane duygular besleyen bir Kuzey Irak tablosunun ortaya çıkması, bu nedenlerle, son derece sakıncalı olur. Bunun aksine, Türkiye'ye dost bir Kuzey Irak tablosunun ortaya çıkması ise ülkemizin en önemli meselelerinden biri olan "Güneydoğu Sorunu"nun çözümünde çok önemli bir katkı sağlar.

Dolayısıyla, Türkiye'nin "Musul-Kerkük Politikası"nın temelinde, bu bölgeyle zaten var olan kültürel ve ticari bağların güçlendirilmesi, bölgede istikrarsızlık ve kargaşanın önlenmesi, bölge insanların kalplerinin ve zihinlerinin kazanılması, kısacası Türkiye'ye dost bir "Kuzey Irak tablosu" inşa edilmesi hedefi yer almalıdır.

Bu tezi mümkün kılan en önemli etken, bugün "Kuzey Irak olarak bildiğimiz coğrafyada yaşayan üç önemli etnik grubun de Türkiye ile yakın tarihsel, dini ve kültürel bağlarının oluşudur. Bu üç grup, sırasıyla, Kuzey Iraklı Kürtler, Türkmenler ve Sünni Araplar'dır.

Kürtler, asırlardır Türklerle birlikte ortak bir yaşam kurmuş, ortak bir geçmişi paylaşmış bir halktır. Özellikle Osmanlı döneminde Türkler ve Kürtler arasındaki birliktelik perçinlenmiştir. Osmanlı'nın çöküşü sırasında Arnavut ve Araplar arasındaki diğer bazı Müslüman grup ve aşiretlerin aksine, Kürtler Osmanlı'ya sadakat göstermeye devam etmişler, İngilizlerin kışkırtmalarına karşı Türk Ordusu'nun yanında yer almışlardır. Kuzey Iraklı Kürtlerin akrabaları, bugün hala sınırın kuzeyinde, Türkiye'de yaşamaktadır. Kürtleri Türkiye ve Türk Milleti aleyhinde kışkırtmak için on yıllardır sürdürülen çeşitli propagandalara rağmen, tarihsel olarak Türklerle kardeş bir millet olan Kürtlerin Türkiye tarafından kazanılmaları mümkündür.²⁵⁸

²⁵⁷ Ş. YURDAKUL, **Musul Meselesi**, Ankara, 1975, s. 103.

²⁵⁸ YURDAKUL, **a.g.e.**, s. 104.

Kuzey Irak'taki ikinci önemli etnik unsur ise nüfusları 2 milyonu aşkın olmasına rağmen uluslararası topluluğun ve kamuoyunun hemen hiç ilgi göstermediği Türkmenler'dir. Türk dilini ülkeye anavatan gözüyle bakan Türkmenler, hiç kuşkusuz Türkiye'nin bölgedeki en önemli stratejik ortağıdır. Nitekim özellikle son dönemde Türkmenler yeni kurulacak Irak yönetiminde daha etkin hale gelmeleri, Bağdat'taki önemli pozisyonlarda söz sahibi olmaları, özellikle de kendi bölgelerinde yerel yönetime hâkim olmaları, Türkiye tarafından mutlaka desteklenmesi gereken son derece önemli ve haklı taleplerdir.

Bölgede bulunan üçüncü etnik unsur ise Sünni Araplar'dır. Türk Milleti ile aynı dini anlayışa sahip olan bu insanların çoğunun akrabalarının ülkemizde yaşadığının hep akılda tutulması gerekir. Irak'ta on yıllardır süren Sünni Arap iktidarının Amerika Birleşik Devleti'nin ikinci Irak Savaşı ile birlikte tarihe karıştığı ve Irak'ın geleceğinin büyük olasılıkla ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şii Araplar tarafından belirleneceği hesaba katılırsa, Kuzey Irak'taki Sünni Arapların da kendilerini kucaklayacak bir Türkiye'ye sıcak bakacakları sonucuna varmak güç olmaz.

Türkiye'nin bölgede kültürel, ekonomik ve siyasi bir etki elde edebilmesi, bölgenin kalkınmasında rol oynaması ve geleceğinde söz sahibi olması içinse, sadece Türkmenlerin değil, tüm bölge halkının desteğini kazanması gerekmektedir. "Kürtlere karşı Türkmenler" şeklinde bir denklem ortaya koymak, bölgedeki gerilimi artırmak ve Türkmenleri tehlikeye atmaktan başka bir sonuç vermez. (Türkmenleri korumanın yolu, onlar ile Kürtlerin arasını bulmak, bir kısım Kürtlerin etnik radikalizmini sakinleştirmekten geçmektedir.) Türkiye, Osmanlı'dan miras kalan Kuzey Irak'a, "Osmanlı vizyonu"yla, yani farklı etnik kimlikleri kucaklayan, onları ortak bir din kardeşliği duygusu içinde kaynaştıran ve modern, demokratik, özgür, çağdaş bir ülke hedefinde birleştiren bir söylem ve politikayla yaklaşmalıdır.²⁵⁹

²⁵⁹

ÖKE, a.g.e., s. 67.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Lozan Antlaşması Türkiye açısından, I. Dünya Savaşı sonrasında mağlup devletlerle yapılan antlaşmalar içinde yer alan Sevr Antlaşmasını geçersiz sayan bir antlaşmadır. Türkiye'nin Batılı işgalci devletlerle hesaplaşmasında koyduğu son noktadır. Türkiye I. Dünya Savaşının sonuçlarını ve kendisine imzalatılmak istenen Sevr Antlaşmasını kabul etmemiş ve İtilaf Devletleri ile tekrar çetin bir mücadeleye girmiştir.

I. Dünya Savaşının mağluplarına imzalatılan tek yanlı ve haksız antlaşmalar, II. Dünya Savaşının sebeplerinden birini oluşturmuştur. I. Dünya Savaşından ağır darbe alarak ayrılan devletler hesaplaşmak için II. Dünya Savaşını beklemişlerdir. Ancak bunun faturasını daha da ağır ödemek zorunda kalmışlardır. Türkiye'nin Milli Mücadele ile hesaplaşmayı öne alması ve Lozan Antlaşması ile önemli konuları kendi lehine çözme başarısını göstermiş olması, Türkiye'yi II. Dünya Savaşına girmekten kurtarmıştır.

Sevr Antlaşmasını imzalayan bir Türkiye'nin yaşaması mümkün olmadığından II. Dünya Savaşına girmek Türkiye içinde kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Ancak Lozan barış antlaşması, bu tehlikeyi ortadan kaldırmıştır.

Sevr Antlaşması ile Türklere bırakılmak istenen yerler bugünkü Türkiye'nin dörtte biridir. Lozan Antlaşması ile Türkiye kaybedilen toprakları kurtarmış, Misak-ı Milliye büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.²⁶⁰

Günümüzde bazı konular Lozan'ın bir başarı olmadığını dile getirmektedirler. Ancak halâ yaşayan bir antlaşma olması bile Lozan'ın “akılcı”, “mantıklı” ve “haklı” bir zemin üzerinde durduğu gösterir.²⁶¹

Lozan Antlaşması I. Dünya Savaşından sonra yenik düşmüş devletlerden birinin galip devletlere kendi koşullarını kabul ettirerek imzaladığı tek antlaşmadır. II. Dünya Savaşından sonra da gelecek için sürekli bir barış aracı olarak ayakta durabilmiştir. Bu durum, antlaşmanın yapay kuramlara değil gerçeklere dayandığını

²⁶⁰ KINROSS, a.g.e., s. 445.

²⁶¹ KINROSS, a.g.e., s. 446.

göstermektedir. Müttefik Devletler arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanılmış, Musul ve Boğazlar gibi uluslararası sorunlara yol açan ve hemen çözümlenmesi mümkün olmayan konular ileride yapılacak görüşmelere bırakılarak, konuların daha rahat bir ortamda ele alınması sağlanmıştır.²⁶²

Türkiye'nin Lozan Antlaşması öncesi durumu zorluklarla doludur. Hemen hemen her on yılda bir sürekli savaş durumundan sonra, tarihte benzeri görülmemiş ölçüde ülkenin nüfusu seyrekleşmiş, yoksullaşmış ve harap olmuştur. Ülkede büyük çaplı göçler ve ölümler meydana gelmiştir. Anadolu halkı arasında ölüm son derece yaygındır. Osmanlı askerinin çoğu Anadolu halkından toplanmış ve Kafkasya, Çanakkale, Filistin ve Irak'taki cephelerde büyük kayıplar verilmiştir. İki milyon civarında insan hayatını kaybetmiştir. Anadolu'nun nüfusu %20 oranında azalmıştır. Bu kayıp, I. Dünya Savaşında Avrupalı devletler arasında büyük sarsıntıya uğramış olan Fransa'ninkinden fazladır. Doğu Anadolu'nun bazı vilayetlerinde nüfusun yarısı hayatını kaybetmiş, dörtte biri de göç etmiştir.²⁶³

Çoğu Batı Anadolu'da bulunan 12 vilayet vardı ki buralardaki Türk kadınlarının %30'u eşini savaşlarda kaybetmiştir. Savaşlar alt yapının bozulmasına sebep olmuş, tarımda çalışacak insan gücü ve hayvan kalmamıştır. Bu durumda açlığa ve salgın hastalıklara sebep olmuştur. Balkanlardan yüz binlerce Türk Anadolu'ya akın akın göç etmiştir. Yunanistan'da 400 bin Türk Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Batı Anadolu'dan 900 bin Rum'da Yunanistan'a göç etmiştir. Bu nüfus değişiklikleri sonucu 1923'teki Anadolu, 1913'teki Anadolu'da kültürel açıdan tamamıyla farklı bir hale gelmiştir. Hristiyan cemaatlerin hemen hepsi barışçıl yollarla Türkiye'yi terk etmiştir. I. Dünya Savaşı öncesi nüfusunun %80'i Türk olan Anadolu 1923'te %98'ini Türklerin oluşturduğu bir vatan haline gelmiştir. Savaşlar ekonomiyi yok etmiştir. Türkiye'nin I. Dünya Savaşı öncesi ekonomik düzeyine ulaşması 1930'larda ancak mümkün olabilmiştir. Türkiye'nin 1923 öncesi bu durumu dikkate alındığında Lozan Antlaşmasının ülkeye kazandırdıkları açıkça görülmektedir.²⁶⁴

²⁶² KINROSS, a.g.e., s. 446-448.

²⁶³ GÖZE, a.g.e., s. 331.

²⁶⁴ GÖZE, a.g.e., s. 333.

Atatürk Lozan Antlaşmasının asırlardan beri Türk ulusuna hazırlanmış ve Sevr antlaşması ile tamamlandığı zannedilen büyük bir suikastın yıkılışı olduğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir: “Geçmişte her şeyi hoş görenler, yanlışları yapanlar biz olmadığımız halde, yüzyılların birikmiş hesapları bizden sorulmaması gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştür. Millet ve memleketi gerçek bağımsızlık egemenliğine kavuşturmak için bu güçlükle ve fedakârlıklara katlanmak bizim üzerimize yüklenmiştir. Ben, olumlu sonuç alacağımıza kesin olarak güveniyordum. Türk milletinin varlığı için, bağımsızlığı için, ne olursa olsun elde etmeye mecbur olduğumuz esasların dünyaca tasdik olunacağına da asla şüphe etmiyordum. Konferans masasında istediğimiz, zaten elde edilmiş olan bu hususların onaylanmasından başka bir şey değildir.”²⁶⁵

Görüldüğü gibi Lozan Konferansı, Kurtuluş Savaşından galip ayrılmanın verdiği onurla fakat savaşlardan yorgun düşmüş bir halk ve onun yıpranmış ordusunu arkasına alan bir heyet ile yapılmıştır. Konferansın her iki safhasında ki heyet ellerinden gelen gayreti göstermiş, bazı durumlarda Meclisin yergisini almış, bazı şartlarda da övgüsünü almıştır. Ancak bütün müzakereler süresince Mustafa Kemal Atatürk’ün desteğini hep arkalarında hissetmişlerdir.

Lozan Barış Antlaşması neticesinde önceki bölümlerde belirtildiği üzere bazı sorunlar çözüme kavuşturulamamış müteakip tarihlerde çözümlenmesi öngörülmüştür.

Bu sorunlardan beklide en önemlisi Musul Sorunu idi: Petrol yönünden oldukça zengin olan bu bölgeyi İngiltere, Türkiye'ye bırakmak istemediği gibi, Hakkari'yi de ele geçirmek istedi. Sorunun çözümü uzun tartışmalardan sonra Milletler Cemiyeti'ne bırakıldı. Ancak, Cemiyet 5 Haziran 1926'da Musul'u Irak'a, dolayısıyla da İngiltere'ye; Hakkari'yi de Türkiye'ye bıraktı. Bu sorunun Milletler Cemiyetine bırakıldığında zaten böyle bir sonuç çıkması kaçınılmazdı. Çünkü bu bölge; petrol kaynaklarına sahip olmasıyla, doğu ile batıyı birleştiren ticaret yollarının kesişim noktası olmasıyla, bütün hak dinlerin için kutsal sayılan topraklara sahip olmasıyla stratejik bir öneme sahipti ve bu bölgenin, savaştan yeni çıkmış, yeni

²⁶⁵

GÖZE, a.g.e., s. 333-334.

bir savaşı göze alamayacağı düşünölen emekleme döneminde olan bir öлкеye verilebileceğini düşünmek herhalde çok iyimser olurdu.

O dönemde Musul veya Kerkük'ün Türkiye Cumhuriyeti'ne verildiğini düşünürsek bile bugün Irak veya Suriye ve hatta İran'ın için oynanan oyunların bizim için de oynanmayacağına hiç kimse garantisini veremez. Çünkü son zamanlarda petrol mü daha değerli yoksa su mu daha değerli hale geleceğinin tartışıldığı bir ortamda, bu bölge sahip olduğu su kaynakları ile senelerdir sahip olduğu önem derecesini bir kat daha artırmıştır. Lozan Barış Antlaşmasının imzalandığı dönemde bu bölge üzerinde İngiltere söz sahibi olmaya çalışıyordu bugün ise ABD "Büyük Ortadoğu Projesi" veya başka adlarda ve bahanelerle söz sahibi olmaya çalışıyor. Önümüzdeki dönemlerde de dünyada söz sahibi ölkeler bu bölgede söz sahibi olmaya devam edecektir, sadece oyuncuların adı değişecektir.

Bir zamanlar Türkiye Cumhuriyeti tarafından Musul, Kerkük bölgesinde plebisit yapılması önerisine karşı çıkan başta İngiltere olmak üzere Milletler Cemiyeti zihniyeti, şimdi zorla demografik yapısı değiştirilen aynı bölgede referanduma gitmeye çalışıyor. Böylelikle mevcut Türkmen varlığı göz ardı edilecek ve bölgede büyük güçlerin yörüngesinde bir devlet veya topluluk oluşturulacak. Sonuçta bu ve bunun gibi oyunlar değişik senaryolarla oynanmaya devam edilecektir. Böyle önemli bir hususun Lozan Konferansında çözümlenmesi de zaten çok zor olurdu.

Diğer bir çözüme kavuşturulamayan sorun ise Boğazlar Sorunu idi. Bu husus da çözümlenmesi zor bir konuydu. Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Savaşları ile elde edemedikleri boğazların hâkimiyetini masa başında almaya çalışan devletlere karşı, boğazlara sahip olmayı ve boğazlarda geçiş serbesti yetisinin ve savunmasının kendisinde olmasını bir egemenlik meselesi kabul eden Türkiye Cumhuriyeti'nin tam olarak kendi isteklerini yansıtabileceği bir antlaşmaya varması beklenemezdi. Antlaşma maddeleri her iki tarafının da içine sinecek şekilde değildi. Nihayet Boğazlar sorunu ve Boğazların Türk egemenliğine geçişi 1936 Montrö Sözleşmesi ile mümkün oldu.

Asya ile Avrupa'yı bir birine bağlayan; oldukça stratejik bir konuma sahip olan Boğazlar; tarih boyunca güncelliğini koruyan bir sorun olarak barış

görüşmelerinde yer almıştır. Lozan Konferansı'nda da ele alınan bu sorun geçici olarak şöyle bir çözüme bağlanmıştır. Boğazlardan geçiş; Barış zamanında askeri nitelik taşımayan gemiler ve uçaklar Boğazlardan serbestçe geçebilecektir. Herhangi bir savaş anında Türkiye savaşta yer alır ise Boğazlar üzerinde istediği gibi davranma hakkına sahip olacaktır. Tarafsız gemi ve uçaklara düşmana yardım etmemek koşuluyla geçiş hakkı verebilecektir. Türkiye savaşta tarafsız ise askeri nitelik taşımayan gemilerin ve uçakların boğazlardan geçmesi serbest olacaktır. Boğazların her iki yakasındaki 15 Km. lik bir alan askersizleştirilecektir. Boğazlardan geçişleri, başkanlığını Türkiye'nin yapacağı uluslararası bir kurul düzenleyecektir.²⁶⁶

Türkiye, Lozan Antlaşması'yla birlikte imzalanan Boğazlar Sözleşmesinin getirdiği kısıtlamalardan dolayı daima kaygı içinde bulunmuştur. Sözleşmenin imzalandığı tarihlerde güncelliğini koruyan silahsızlanma ümitlerine güvenen Türkiye'nin, silahlanma yarışının tekrar başlamasıyla duymakta olduğu huzursuzluk giderek artmıştır. Türkiye, duyduğu bu huzursuzluğu ve Boğazlar'ın statüsünde değişiklik yapılması yolundaki teklifini konu ile ilgili imzacı devletlere duyurduğunda, farklı kutuplarda yer almaya başlayan bu devletlerin hemen hepsinden ortak bir anlayış görmüştür.

Boğazlar'ın statüsü ve gemilerin geçiş rejimi ile her zaman yakından ilgilenen İngiltere'nin, Balkan Antantı Daimi Konseyinin Türkiye'yi desteklemesine paralel olarak, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin diğer akitleri tarafından da kabul edilince, 20 Temmuz 1936'da imzalanan yeni Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin kısıtlanmış bulunan hakları iade edilmiş ve Boğazlar bölgesinin egemenliği Türkiye'ye geçmiştir.²⁶⁷

Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin güvenliği yanında, özellikle Türkiye'nin güvenliği göz önünde bulundurularak düzenlenmiş bulunan sözleşmenin, savaş gemilerinin geçişini belirleyen II nci kısım hükümlerin (madde 8-22) ile "barış zamanı",

²⁶⁶ YILMAZ, a.g.e.,s.203

²⁶⁷ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, c.I/II, s.107-108

“savaş zamanı” ve “Türkiye’nin kendini pek yakın bir savaş tehdidinde maruz görmesi” uygulamalarının, Türkiye’nin lehinde olan en önemli faktörler olduğu değerlendirilmektedir.

Sözleşmenin Türkiye’nin lehine olan bu hükümlerine mukabil; 2, 4 ve 6. Maddelerde yer alan; kılavuzluğun isteğe bağlı kalması ile kılavuzluğun zorunlu kılınabileceği hallerde (Türkiye’nin kendisini pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi karşısında sayması) ücrete tabii olmaması ile ilgili düzenlemeler; Ekonomik gerçekler, Can ve mal emniyeti ile çevre güvenliği ve sağlığına yönelik tedbirlerin yeterince alınmaması, nedenleriyle, gelişen dünya koşulları çerçevesinde, Türkiye’nin aleyhinde olan maddeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aleyhteki hususları ortadan kaldırmak maksadıyla 1994 yılında Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü hazırlanmış fakat tüzükte kullanılan bazı terimlerin Türkiye devleti aleyhine kötü sonuçlar doğurabileceğinin değerlendirilmesi üzerine 1998 yılında yeniden bir tüzük çıkarılmak durumunda kalınmıştır. Fakat Karadeniz’e kıyısı olan devletlerle Montrö Sözleşmesine taraf olan devletlerin yeni gelişmeleri sebep göstererek sözleşmede bulunun zararsız geçiş hakkı yerine, kıyı devletinin geçiş kontrolünü kısıtlayan transit geçiş hakkı isteminde bulunuyorlar. Bu ve bunun gibi bahanelerle Boğazlar meselesi daima gündemde tutulacağı açıktır. Çünkü, boğazlar bilindiği gibi jeostratejik önemi çok üst seviyede olan bir coğrafi bölgedir. Senelerdir Rusya bu iki boğazı kendisinin batıya açılan kapısı gibi görmekte ve en az Türkiye kadar boğazlar üzerinde söz sahibi olmak istemektedir. Bu bölgenin iki dünya savaşında da Rusya için ne kadar önemli olduğu ortay çıkmıştır. Ayrıca günümüzde güvenlik yanında artık boğazların ekonomik açıdan da değeri artmıştır. Enerji kaynaklarına olan yoğun ilginin arttığı şu günlerde başta Rusya olmak üzere Karadeniz’e kıyısı olan ve Tuna Nehri ile Karadeniz’e bağlanan devletlerin petrol alış-veriş boru hatları projeleri tamamlanana kadar bu boğazlardan geçen gemiler vasıtasıyla sağlanmaktadır.

Lozan Barış Antlaşmasında bazı kısıtlamalar dâhilinde çözümlenen boğazlar sorunu Montrö Sözleşmesi ile daha iyi şartlara getirilmiştir. 1994 ve 1998 yıllarında hazırlanan Tüzüklerle de günümüz şartlarına uygun emniyet tedbirleri alınmaya çalışılmaktadır. Fakat yukarıda sayılan sebeplerden dolayı bu bölgeye duyulan ilgilin

hiçbir zaman azalmayacağı bilakis daha da artacağı ortada olmakla birlikte, “Şark Meselesi” kapsamında ileride bu boğazları ele geçirmek için tekrar şanslarını denemeyeceklerini hiç kimse garanti edemez.

Lozan’da Türk heyetini zorlayan konulardan birisi de Hatay Sorunu idi. Türkiye-Fransa arasında yapılan 1921 Ankara Antlaşması ile Hatay Türkiye sınırları dışında bırakılmış ve sorun Lozan’da Türkiye lehine çözümlenememişti. Mustafa Kemal’in başlattığı bilinçli ve sistemli çalışma sonunda ve 1939 yılında Hatay milli sınırlar içine alındı.

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara İtilafnamesi, Suriye sınırları içinde bırakılan İskenderun Sancağı’na özel bir yönetim şekli tanımıştı. Fransa, "mandat" yönetimi altında bulunan Suriye’ye 1936 yılında bağımsızlık vermeyi kararlaştırınca İskenderun Sancağı’nın statüsünün ne olacağı konusu ortaya çıktı. Fransa, Sancak’ı Suriye’ye bırakmak isteyince, Türkiye buna karşı çıktı. Türkiye, Sancak’a bağımsızlık verilmesini Fransa’dan istedi fakat Fransa bunu kabule yetkisi olmadığını bildirdi ve konuyu Milletler Cemiyeti’ne havale etmeyi önerdi. Türkiye de bu teklifi kabul etti. Milletler Cemiyeti, İskenderun Sancağı’nın işlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye’ye bağlı "ayrı bir varlık" olmasını kabul etti. Sancak, Milletler Cemiyeti’nin gözetimi altına konulacaktı. Türkiye ile Fransa, bir anlaşma yaparak Sancak’ın toprak bütünlüğünü ortak güvence altına alacaklardı. Bundan sonra Sancak, Hatay adını alacaktır. Fakat Suriye’de de Hatay’ın ayrılmasına karşı gösteriler yapıldı. Avrupa’da bunalımların yoğunlaşması ve özellikle Almanya’nın tehdit oluşturması, Fransa’nın Türkiye’ye ihtiyacını artırıp Hatay sorununun çözümü kolaylaştı. 2 Eylül 1938’de Cumhuriyet olan Hatay’ın, 23 Haziran 1939’da Türkiye ile Fransa arasında yapılan anlaşmayla Türkiye’ye katılması kabul edildi ve Hatay Cumhuriyeti, Temmuz 1939’da Türkiye sınırları içine katıldı.²⁶⁸

Lozan Barış Antlaşması ile istenilen şekilde çözümlenemeyen sorun daha sonraki yıllarda Atatürk’ün bilinçli ve özverili çalışmaları sayesinde, dünyanın,

²⁶⁸ YILMAZ, a.g.e., s.220

gittikçe artan sorun ve bunalımlarla yeniden ve hızla bir genel savaşa sürüklendiği ortamda, Türkiye'nin silah kullanmadan Hatay'ı tekrar Anavatan'a bağlanması örnek bir diplomasi başarısıdır. Fakat 18 yıl kendi topraklarından saydığı Hatay'ı elinden kaçıran Suriye bu konuyu içine sindirememiştir. İnşili çıkışlı olan ilişkilerimizde bu konuyu her zaman gündemde tutmuş, hatta son dönemler de dahi okul kitaplarında Hatay'ı kendi topraklarında gösterme cüretinde bile bulunmuştur. Bu sorun başta olmak üzere müteakiben ortaya çıkan su sorunu da dâhil diğer sorunlardan dolayı Suriye Terör Örgütünün elebaşını kendi topraklarında barındırmış, terör örgütü elemanlarına kamp yerleri tahsis etmiş, Türkiye'yi zor duruma düşürecek hamleleri yapmaktan çekinmemiştir. Şu anda Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Irak'tan sonra müdahale açısından sıranın kendisine geleceğini bildiğinden veya tahmin ettiğinden, iç işlerine müdahale edileceğini ve uluslararası ortamda terör örgütlerine yardım eden devlet durumuna düşeceğini hesaba kattığından dolayı çevre ülkelerle olan münasebetlerini iyi seviyede sürdürmeye gayret göstermektedir. Fakat bu koşulların ortadan kalkması durumunda gerçek yüzünü ve yıllar öncesinden kalan hesapları ortaya koyacağı kaçınılmaz bir gerçektir.

Balkan Savaşları neticesinde kaybedilen Ege adaları (İmroz ve Bozcaada hariç), Türk heyeti tarafından barış masasına getirildi ise de olumlu bir sonuç alınamadı. Daha önce yapılan antlaşmalar, özellikle devletler hukuku açısından adaların statükosunu değiştirmeye müsaade etmemiştir.

Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5. maddesi ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 15. maddesi, Ege Adaları hakkında karar yetkisini Altı Devlete vermiştir. Sonuç olarak: altı devlet Bozcaada, Gökçeada ve Meis adalarını Türkiye'ye; işgal altındaki diğer bütün Ege adalarını Yunanistan'a vermeyi kararlaştırmışlardır. Büyük devletler ayrıca Yunanistan'a verilen adaların tahkim edilmemesi ve askeri veya bahri amaçlarla kullanılmamasına ve adalarla Anadolu arasında kaçakçılığın önlenmesinde etkin önlemler alınmasına da karar vermişlerdir. Devletler bu şartların sağlanması için Yunan Hükûmeti üzerinde nüfuzlarını

kullanmayı taahhüt ve Yunanistan'dan bu adaların Müslüman azınlıklarının korunmasında tatminkâr garantiler vermesini talep etmiştir.²⁶⁹

Ege Adaları ile ilgili son yapılan 1947 Paris Barış Antlaşması ile On İki Ada Yunanistan'a askerden arındırılması şartı ile verilmiştir. Söz konusu antlaşmalarla Yunanistan'a verilen adalar sayesinde Yunanistan Ege Denizi'ndeki adaların büyük çoğunluğuna sahip olmuştur. Bu durum Yunanistan ile aramızda mevcut olan ve aşağıda sıralanan sorunların doğmasına sebep olmuştur. Bu sorunlar sırasıyla;

1. Karasuların genişletilmesi sorunu,
2. Kıta Sahaneliğinin saptanması sorunu,
3. Silahsızlandırılmış Statüdeki Adaların Silahlandırılması sorunu,
4. Hava Sahası ve FIR Hattı sorunu,
5. Egemenliğı tartışmalı ada, adacıklar ve kayalıklar sorunu,
6. Arama kurtarma sorumluluk sahası sorunudur.

Görüldüğü gibi her biri ayrı bir tez konusu olabilecek Ege Denizindeki sorunların çözüme kavuşturulması şu aşamada zor görünmektedir. İki NATO ülkesinin bu kadar çok sorunla birbiri ile karşı karşıya gelmesi ve yarım asırdır bu durumun devam etmesi ise ayrıca düşünülmesi gereken bir problemdir. Her iki tarafın görüş ve beklentilerinin birbirinden tamamen farklı olması, uluslar arası ortamda bir çözüm bulunamaması, her iki ülkenin de uluslararası boyutta haklılık kazanabilmek için çeşitli faaliyetlerde bulunması, bu sorunların daha uzun süre çözümsüz olarak devam edeceği bir gerçektir. Bu nedenle Yunanistan, Türkiye'nin Avrupa Birliğine girme çabalarını boşa çıkartarak veya zora sokarak Ege Denizi veya Kıbrıs ile ilgili taleplerinin bir kısmını boşa çıkarmaya çalışacak, Türkiye, Yunanistan'ın terör örgütü elemanlarına destek verdiğini, onları kendi ülkelerindeki kamplarda eğittiklerini dair belgelerle Türkiye'nin aleyhinde faaliyetlerde bulunduğunu ispatlayarak uluslararası ortamda haklı bir yer kazanmaya çalışacaktır.

²⁶⁹

YILMAZ, a.g.e., s.205

Lozan Barış Antlaşmasında çözümlenemeyen ve müteakiben yapılan antlaşma ve konferanslarla da bir sonuca ulaşamayan Ege Adaları ve bununla bağlantılı olarak Ege Denizi sorunu çeşitli örneklerle görüldüğü gibi Türkiye'nin lehinde sonuçlanmayacağı açıktır. Bu nedenle Türkiye'nin Avrupa Birliğine girme sürecinde, ülkesel menfaatler açısından vazgeçilemez olan bu sorunlarla ilgili asla taviz vermemesi, gerekiyorsa AB yaklaşımı tek taraflı bir dış politika izlememesi ve gerekiyorsa sorunları sürüncemede bırakması, hiçbir suretle yargısal çözüm yoluna müracaat etmemesinin menfaatine olacağı değerlendirilmektedir.

Yunanistan ile konferans süresince yaşadığımız diğer bir sorun da nüfus değişimi sorunudur. Bu sorun, daha sonra 30 Ocak 1923'de Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Etabli Antlaşması ile çözüme kavuşmuştur. Antlaşmaya göre; Batı Trakya Türkleri ile İstanbul Rumları mübadele kapsamı dışında tutulmuştur.

30 Ocak 1923 tarihli sözleşmeye göre; Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Müslüman-Türkler'in değişimi yapılacak; ancak, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul Belediye sınırları içinde yerleşmiş ("etabli") bulunan Rumlarla, Batı Trakya Türkleri'ni bu değişimin dışında tutulacak; uygulamayı sağlamak için de Türk ve Yunan temsilcilerinin de bulunacağı bir milletlerarası karma komisyon kurulacaktı. Bu komisyon teşkil edildi ve Ekim 1923'ten itibaren çalışmalarına başladı. Ancak, iki taraf arasında **"yerleşmiş"** yani **"etabli"** ifadesinin kapsamı konusunda anlam anlaşmazlığı çıktı ve mesele Milletler Cemiyetine havale edildi, Milletler Cemiyeti'nde de çözüme kavuşturulamadı ve iki ülke arasındaki ilişkiler gerginleşti.

Özellikle Yunan Hükûmeti'nin Batı Trakya'da bulunan Türkleri'nin mallarına el koyarak buralara Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmesi ve buna karşılık olarak da Türk Hükûmeti'nin İstanbul'daki Rum halkın mallarına el koyması, ilişkileri daha da tırmandırdı.

Bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye ve Yunanistan, 1 Aralık 1926'da imzaladıkları bir anlaşmayla ahali değişimi konusunun çeşitli yönlerini çözüme kavuşturdular. Fakat, bu seferde anlaşmanın uygulama safhasında bazı

anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bu gerginlik ortamı içerisinde yeni bir savaşı göze alamayan Yunanistan Başbakanı Venizelos'ın tutumunu yumuşatması üzerine Türkiye'de buna olumlu bir tavırla karşılık verdi. Neticede iki ülke 10 Haziran 1930 tarihli antlaşmayı imzaladılar. Bu antlaşma ile; yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri'nin tamamı "**etali**" kapsamı içine alındı. Ayrıca, her iki ülkenin azınlıklarına ait mallar konusunda da birçok düzenlemeler yapıldı. Böylece 6-7 yıldır devam eden anlaşmazlık sona erdi.²⁷⁰

Türkiye Başbakanı İsmet İnönü Ekim 1931'te Yunanistan'ı ziyaret ederek, Türk-Yunan dostluğunu güçlendiren adımı attı. Böylece, Türk-Yunan ilişkileri 1954 yılına kadar sürecek bir yakınlık dönemine girdi. Bu ilişkiler 1954 yılında Kıbrıs uyuşmazlığı ile yeni bir boyut kazanmaya başladı. Türk-Yunan ilişkilerinde ortaya çıkan yakınlık ile ilgili olarak en dikkat çekici konu, dostluk girişimlerinin halklara mal edilmeyip hükûmetler düzeyinde kalmasıdır.²⁷¹

Yunanistan ile olan birçok sorunlarımızdan sadece biri olan nüfus değişimi sorunu 1926 yılında çözüme kavuşturulmuş olmasına rağmen aslında bugünlere yeni problemler taşımıştır. Mübadele kapsamı dışında tutulan Batı Trakya Türkleri, Yunanistan ile olan sorunlar kapsamında devamlı hedef tahtası olmuş, inişli çıkışlı münasebetlerde Yunanistan, Türkiye'ye olan hırs ve kinini bu gruptan çıkarmış, asimile etme çabasında bulunmuş, dinini, dilini, soyadını değiştirilmesi istenmiş, ellerindeki toprak veya evlerin tapuları bile kendilerine verilmeyip yurtsuz bir topluluk yaratılmaya çalışılmıştır.

Lozan Antlaşması'nda Türk Devleti'nin isteği ile Türk sınırlarında kalan Patrikhane eline geçen her fırsatta Türk Devleti'ne karşı tavır koyarak bağımsızlık peşine düşmüş, ekonomik egemenlik, siyasi egemenlik ve kültürel egemenlik istemiştir.

²⁷⁰ YILMAZ, a.g.e., s.208

²⁷¹ ARMAOĞLU, a.g.e., s.65-72

Bunu da AB'nin ilerleme raporunda veya her türlü görüşmelerde dile getirmekten geri durmamış, Ruhban Okulu'nun açılması istekleri durdurulamamıştır.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti temsilcilerinin Lozan Konferansı'nda Patriklik, "Ekümenik Unvan" durumu tartışılmış patrik ve patrikler için Ekümenik sıfatı kullanmaması, antlaşmada yer almamıştır. Konferansta "Türk tarafının isteği, siyaset yapmaması ve dini makamda kalması şartı ile Türk sınırlarında kalmasına izin verilmiştir".

Lozan Barış Antlaşmasında da İstanbul Patrikhanesi'ne ait hiç bir kayıt mevcut değildir. Yalnız antlaşmanın hayır müesseseleri, mektepler, dini müesseseler ve kabristanlara ait bölümünde azınlıklara ait umumi hükümler mevcuttur. Lozan'da cereyan eden müzakerelere ve muahede hükümlerine göre İstanbul Patrikhanesinin hukuki vaziyeti şöyle özetlenebilir:

1. Patrikhane'nin İstanbul'da bırakılması bir muahede hükmü ile değil Türkiye'nin tek taraflı bir tasarrufu ile olmuştur.

2. Patrikhane bir Türk müessesesidir. Patrik ve Patrikhane memurları Türk memurlarıdır. Türk Hükûmeti'nin muvafakati ile tayin edilirler ve Türk Hükûmeti'nin denetimine tabidirler.

3. Patrik ve Patrikhanenin 1453'den 1923 senesine kadar sahip oldukları siyasi ve idari hak ve imtiyazlar geçersizdir. Patrikhane ancak dini ve ruhani işlerle uğraşabilir. İstanbul'daki Rum cemaatinin mümessili olmadığı gibi bu cemaatle Türk resmi makamları arasında sözcülük, aracılık gibi işleri de yapamaz.

4. Patrikhane ile Patrik ve Patrikhane vazifelilerinin tabi oldukları umumi hükümlere gelince:

Patrik ve Patrikhaneye bağlı vazifeliler fiilen Türk kanunlarının himayesi altındadırlar. Vazifelerini her hangi bir şekilde kötüye kullanmaları veya Türk devletinin şahsiyetine karşı işleyebilecekleri cürümler Türk Ceza Kanununun öngördüğü müeyyidelere tabidir.

Patrikhane Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklara ait her hangi bir kilise veya sinagog gibi Lozan Barış Antlaşmasınının 40 ve 42. maddelerinde ifade edilmiş olan serbestlik ve himayeden faydalanır. Aynı antlaşmanın 44. maddesi uyarınca bu hak Mülga toplumlar Teşkilatının kefaleti altındadır. Antlaşmanın 45. maddesi gereğince de aynı haklardan Yunanistan'daki Türk azınlığına ait dini müesseseler de istifade ederler.

Patrikhane, bugün de Türkiye'nin aleyhinde pek çok çalışma yürütmektedir. Ruhban Okulu'nu yeniden açma girişimleri, "Ekümenik (evrensel) Patriklik" iddiaları ve faaliyetleri, Patrikhane'nin günümüzdeki istek ve çalışmalarının başlıcalarını oluşturmaktadır. Patrikhane'nin günümüzdeki çalışmaları ile Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik yeni stratejileri arasında tam bir paralellik vardır.

2005 yılına gelene kadar Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik politika ve stratejileri çok yönlü olarak ele alınmalıdır. 1995'den itibaren Yunan devlet adamları ve Yunan-Rum basını, Megalo İdea'ya yeni bir yorum getirerek; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile bir ortak savunma doktrini geliştirmişler, Rusya, Ermenistan, İran, Suriye, Arnavutluk ve Bulgaristan'la savunma ve askeri işbirliği antlaşmaları imzalamışlar. Balkanlar'da Sırlar ve Rusya ile bir "Ortodoks ittifakı" oluşturmuşlar, Türkiye'deki teröre destek vermişler, bütün bunların yanında bir argüman olarak "Pontus" konusunu ve "Fener Rum Patrikhanesi"ni ön plana çıkarmışlardır.

Türkiye'yi "Kuşatma"ya ve uluslararası sistemden yalnız bırakmaya yönelik bu stratejilerin önemli bir boyutu olarak gündeme taşınan Fener Rum Patrikhanesi, 1990'dan itibaren, Vatikan benzeri özel ve özerk bir evrensel, siyasi-dini makam haline gelme, Heybeliada Ruhban Okulu'nu açma, Ayasofya'nın tekrar kilise haline getirilerek ibadete açılması, Patrik seçiminde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak zorunluluğunu kaldırma hedefini gerçekleştirmek için açıkça çalışmaktadır.

Fener Rum Patrikhanesi, Türk-Yunan ilişkileri ve büyük devletlerin özellikle Balkan Politikaları ve bölgedeki nüfuz mücadeleleri çerçevesinde bir ileri karakol gibi kullanılmıştır ve kullanılmaktadır.

Lozan Antlaşması'na göre ;“Hukuki durumu, Fatih Kaymakamlığına bağlıdır, 18 Metropolitler tarafından yapılacak seçimlerin sonucu İstanbul Valiliği tarafından

onaylanmaktadır. Patriğe sadece dini ve ruhani bir yetki bırakılmıştır. Ama tarihimizde Fener Rum Patriği olan patriklerin hemen hemen hepsi “Ekümenik Unvan” a gözünü dikmiş, devlet sıfatı özlemi içinde yapısını geliştirmiştir.

ABD ve AB Ülkeleri ise bunu her fırsatta her zeminde Patrikhane lehine değerlendirmişlerdir. Patrik ABD’nin verdiği resepsiyonlara “Ekümenik Unvanı” ile davet edilmektedir. Diğer yandan patrikhanenin hukuki ve siyasi durumu Türkiye’nin AB’ye girişinde giriş kartı olarak masaya yatırılarak görüşmeye açılmıştır.

Sonuç olarak; Orta Doğuda güçlü bir Türkiye istenmemektedir. AB’nin ve ABD’nin Türkiye’yi parçalama siyaseti Orta Doğu’ya egemen olmadan ziyade “Büyük Orta Doğu Projesi” ile bölgeye hâkim olma biçimine dönüşmüştür. Patrikhane bu parçalanma siyasetinde her vesile ile yerini almıştır.

Bütün bu sorunlara rağmen eğer Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasına muvaffak olunamayı herhalde bu sorunların katbe kat fazlasıyla karşılaşacak beklide bu günlere bile ulaşamayacaktık. Lozan Barış Antlaşması önsözünde, devletlerin istiklal ve hâkimiyetine saygı gösterilmesi ilkesine yer vermiştir. Bu ilke, yeni Türkiye'nin 1. Dünya Savaşı'nın galipleri ile eşit şartlar altında, Lozan'da siyasi bir mücadeleye giriştiğini gösteren bir hükümdür. Türk istiklal ve hâkimiyetinin tanınması bakımından da önem arz eder.

Böylece Türkiye Devletinin varlığı, Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde, diğer dünya devletleri tarafından resmen tanındı ve Türkiye uluslararası topluma girdi. Lozan Barış Antlaşması, bundan sonra da Türkiye’nin uluslararası ilişkilerinin temelini teşkil etti. Bu nedenle eserdeki orijinal belgeler Türkiye Cumhuriyetinin bugüne kadar olan dış politikasını incelemek ve bundan sonraki dış politika meselelerinde strateji belirlemek açısından birinci dereceden argümanları oluşturmaktadır. Antlaşmanın hangi koşullar altında imzalandığını anlamak ve dönemin şartlarını iyi değerlendirerek gerekmektedir.

Lozan Barış Antlaşması, Türk Kurtuluş Savaşı'nın sağladığı, Türk milletinin hayati haklarını ve emellerini gerçekleştirdiği bir eserdir. Lozan aynı zamanda, Orta Doğunun en önemli bölgesinde, barış ve güvenliği kurmak ve devam ettirmekle dünya

barışına da hizmet etmiştir. Türkiye Lozan'da genel olarak, Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak, Lozan onurlu bir devletin çetin pazarlıklarla gerçekleştirdiği ve geçmişin yüklerinden ve geleceğin “ipoteklerinden” kurtulmak amacına yönelik, onurlu ve akılcı bir antlaşmadır.

KAYNAKÇA

ABADAN, Yavuz; **Lozan'ın Hassasiyetleri**, İstanbul, 1938.

AKARSLAN, Meliha; **Milli Mücadele'de Dış Politika**, Bursa, 1991.

AKARSU, Bedia; **Atatürk Devrimi ve Yorumu**, Ankara, 1969.

AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat; **Atatürk-Komutanı, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönüyle**, Ankara, 1988.

AKŞİN, Sinan; **Türkiye Tarihi**, Cilt 4, İstanbul, 1995.

ARIBURNU, Kemal; **Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1997.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt I, İstanbul, 1983.

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, c.1/1, Yükseköğretim Kurumu Yayını, Ankara, 1989

ATEŞ, Toktamış; **Türk Devrim Tarihi**, 9. Baskı, İstanbul, 2001.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **Tek Adam Mustafa Kemal 1922–1938**, İstanbul, 1976.

AYDINEL, Sıdkı; **Güney Batı Anadolu'da, Kuvva-yı Milliye Hareketi**, Ankara, 1993.

BAYUR, Yusuf Hikmet; **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, İstanbul, 1993.

BELEN, Fahri; **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1983.

BİLSEL, Cemil; **Lozan**, İstanbul, 1933.

CEBESOY, Ali Fuat; **Siyasi Hatıralar**, İstanbul, 1967.

DUMONT, Paul; Mustafa Kemal, (Çeviren: Zeki Çelikol) Kùltür Bakanlığı Yayınları,
Ankara, 1997.

ERGİN, Muharrem; Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri, Ankara, 1998.

EROĞLU, Hamza; Şerefli Bir Tarih Lozan, Ulus, 1963.

EROĞLU, Hamza; Türk Devrim Tarihi, 5. baskı Ankara, 1977.

ERSİN, Namık Kemal; Türk Devrim Tarihi, İstanbul, 1971.

FIRAT, Melek; 1923–1939 Yunanistan'la İlişkiler, İstanbul, 2003.

GOLOĞLU, Mahmut; Türkiye Cumhuriyeti, Ankara, 1971.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem Sor; Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara,
1990.

GÖZE, Ayferi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi, İstanbul, 1993.

İNAN, Afet; Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrim Tarihi, Ankara, 1972.

İNÖNÜ, İsmet; Hatıralar, İstanbul, 1967.

KARACAN, Ali Naci; Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, İstanbul, 1943.

KARACAN, Ali Naci; Lozan, İstanbul, 1971.

KARAL, Ziyali Enver; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918–1965, Ankara, 1976.

KAYRA, Cahit; Sevr Dosyası, İstanbul, 1997.

KEMAL, Gazi Mustafa; Nutuk, İstanbul, 1927–1934.

KIRAN, Ercüment; Musul Meselesi, İstanbul, 1997.

KİNROSS, Lord; Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1994.

- LEWIS, Bemord; Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.
- MERAY, Seha L.; Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, İstanbul, 1993.
- MİSİROĞLU, Kadir; Lozan Zafer mi? Hezimet mi?**, İstanbul, 1965
- MUMCU, Ahmet; Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Eskişehir, 1998.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Ankara, 1990.
- NUR, Rıza; Lozan Hatıraları**, İstanbul, 1991.
- Nutuk**, Cilt-I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, **Nutuk**, Cilt-II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981
- ORAN, Baskın; Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara, 2001.
- ORAN, Baskın; Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara, 1991.
- ÖKE, Mim Kemal; Kerkük-Musul Dosyası**, İstanbul, 1991.
- PARLA, Reha; Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri**, Lefkoşa, 1987.
- SAATÇİ, Suphi; Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul, 1996.
- SERGEN, Semih; Ölüm Kalım Savaşı Destanı**, Ankara, 1995.
- SONYEL, Salahi R.; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Ankara, 1986.
- SOYSAL, İsmail; Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, c.I (1920-1945)**
- SÖKMEN, Tayfur; Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara, 1999.
- ŞİMŞİR, Bilal; Lozan Telgrafları I (1922–1923)**, Ankara, 1990.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat; Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, 1948.

UÇAROL, Rifat; **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1985.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet; **Söylev-Nutuk**, İstanbul,1981.

YALÇIN, Durmuş-Mehmet Akif TURAL; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 2000.

YALÇIN, E. Semih; **Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri**, Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1995.

YALÇIN, Semih; **Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti**, Ankara, 2000.

YILMAZ, Mustafa ve Ayşe AKTAŞ; **Atatürk ve Türk Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 1998.

YILMAZ, Dr.Veli, **Siyasi Tarih**, İstanbul, 1998, **Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri**; Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1993;

YURDAKUL, Ş.; **Musul Meselesi**, Ankara, 1975.

ZÜRCHER, Erik J.; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, 1980.